

Tartalom

Hírműsorok

- Terestyéni Tamás :
[Televíziós híradóműsorok összehasonlító vizsgálata](#)7-34 [194.85 kB - HTML]

Médiapolitika

- Bayer Judit :
[A szolgáltatók felelősségének szabályozása a legújabb alkalmazások és az amerikai tapasztalatok fényében](#)37-47 [81.48 kB - HTML]
- Berkó Gergely ,
Pál Gergő :
[Félig tele, félig vízió, avagy gondolatok a hazai médiarendszer reformjához](#)49-60 [68.52 kB - HTML]

Bulvár

- Pápai Júlia :
[Áll az alku, avagy a televíziós műfajhatárok összemosódásáról](#)63-78 [92.19 kB - HTML]

Erőszak

- Tóth Péter :
[A médiahatás-kutatás problémái: az agresszió és az erőszak rekonceptualizálása](#)81-97 [115.72 kB - HTML]

Kritika

- Egry Gábor :
[Ércnél maradandóbb? Fleisz János Az erdélyi magyar sajtó története 1890-1940 című könyvéről \[könyvismertetés\]](#)101-103 [31.57 kB - HTML]
-

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2007 tél

Hírműsorok

[Terestyéni Tamás:](#)

Televíziós híradóműsorok összehasonlító vizsgálata

A tanulmány öt magyarországi tévécsatorna híradóinak: az MTV, a TV2, az RTL Klub, az ATV és a HírTV hírműsorának két hetéről készített elemzés. Alapos tartalomelemzés eredményeként egyebek mellett azt mutatja meg: a szerkesztők milyen alapon szelektáltak a hírek között, a műsorok mennyire voltak kiegyensúlyozottak, és milyen mértékben jellemezte azokat az infotainment jelensége. Kitér arra a kérdésre is: mennyiben hasonlók a hírek?

1. A vizsgálati minta és az elemzés módszere

Öt hazai tévécsatorna legnézettebb hírműsorait vizsgáltuk abból a célból, hogy megállapítsuk, egymással való összehasonlításban mik a jellemzőik. Kutatásunk során tíz kérdésre igyekeztünk választ adni:

1. Hogyan képezik le a híradások szűkebb és tágabb világunkat, egyfelől Magyarország, másfelől a külföld eseményeit, folyamatait?
2. Milyen formai, műfaji megoldásokkal, milyen audiovizuális eszközökkel dolgoznak?
3. Milyen hírértékek alapján válogatnak, a szelekciókban milyen eseményeket preferálnak?
4. Mire irányítják a közfigyelmet, miképpen tematizálják a közéletet, milyen napirendet tárnak a közönség elé?
5. Miképpen tesznek eleget a tömegmédiát tájékoztató, a demokratikus közéletet támogató funkciójának?
6. A közéleti témák tekintetében mennyire kiegyensúlyozottak vagy elhajlók valamilyen irányba?
7. Milyen a társadalmi ágensek prezentációja, különös tekintettel a közéleti-politikai szereplők megjelenítésére?
8. Megfigyelhető-e a tájékoztatás bulvárosodása, az *infotainment* jelensége, a tájékoztatás és a szórakoztatás egymásba olvadása?
9. Egészében véve van-e a csatornáknak egyéni arculatuk, és ha igen, milyen?
10. Különbözik-e a közszolgálati híradó nem közszolgálati, kereskedelmi társaitól, és ha igen, miben?

A vizsgált műsoranyagot úgy állítottuk össze, hogy képviselve legyen benne az országos közszolgálati televízió, a két legnagyobb nézettségű országos kereskedelmi televízió, valamint az a két csatorna, amelynek hírműsorai nem elhanyagolható nézőtáborra mondhatnak magukénak. Mindegyik csatornáról az esti főműsoridős sávban közvetített híradásokat elemeztük (lásd az 1. táblázatot).¹

1. táblázat. A vizsgált csatornák és híradók

Csatorna Időpont Híradás címe

MTV1	19.00	Híradó este
TV2	18.30	Tények
RTL Klub	18.30	Híradó
ATV	18.55	Híradó
HírTV	21.00	Híradó 21

A vizsgálati mintát két hét esti híradásai alkották. Az első hét a 2007. február 12. és február 18. közötti időszak volt – egy *valóságos* hét, azaz napoknak egy folyamatos sora hétfőtől vasárnapig. A második vizsgált időszak viszont egy *összerakott* hét volt, amely úgy jött létre, hogy 2007. február 26-án indulva és április 15-én zárva a hét egymás után következő napjait mindig egy újabb hétről vettük (első hét: hétfő, második hét: kedd, harmadik hét: szerda stb.). A folyamatos hét lehetőséget kínált arra, hogy – ha csak egyetlen héten is – követni tudjuk a hírfolyam alakulását, az események útját, „életét”, a szerkesztői figyelem változásait a híradásokban. A véletlenszerűen összerakott hét ugyanakkor lehetővé tette, hogy egy hosszabb, csaknem két hónapnyi időszakon keresztül is megfigyelhessük a csatornák hírszerkesztési gyakorlatát.

Kétheti, összesen tehát 14, felerészben véletlenszerűen kiválasztott híradóműsor természetesen nem terjedhet ki az időszak minden fontos eseményére: így például bizonyára nagyon izgalmas lett volna a március 15-ei és a következő napi híradások vizsgálata, e napok azonban nem kerültek a mintába. Mindenesetre a csatornánként több mint 200, összességében több mint 1200 híregység feltétlenül elégséges nagyságú merítés ahhoz, hogy érvényes megállapításokat tehesünk a szóban forgó hírműsorok teljesítményéről.

A vizsgálatra szánt híradásokat az Országos Rádió és Televízió Testület DVD-re rögzítette. Amikor a mintanapokat rögzítésre kijelöltük, természetesen még nem tudhattuk, hogy mind az első (folyamatos), mind a második (összerakott) hét meglehetősen mozgalmas lesz, megtűzdelve olyan, a média számára hálás témát jelentő, akár rendkívülinek is nevezhető eseményekkel, mint a miniszterelnök parlamenti évértékelése, a budapesti Teve utcai rendőrpalotára leadott lövések, az ellenzék vezetőjének évértékelő beszéde, a feszültséggel terhes készülődés március 15-ére, a miniszterelnök látogatása az orosz elnöknél, egy pénzszállító autó kirablásának kísérlete az autópályán stb.

Az elemzés módszere *kvantitatív tartalomelemzés* volt, kiegészítve kvalitatív megfigyelésekkel. Mint ismeretes, a kvantitatív, azaz a klasszikus értelemben vett tartalomelemzés olyan jól azonosítható elemeket, tulajdonságokat keres és számol a kommunikációs termékekben (szövegekben), adott esetben a hírekben, amelyek mint indikátorok, hozzásegítenek különféle vizsgálati kérdések megválaszolásához. Objektív módszer, amennyiben a vizsgált kommunikációs termékeknek (szövegeknek) olyan elemeit, illetve tulajdonságait keresi és számolja, amelyeknek azonosításához nincs szükség a szövegnek a befogadói szubjektumot is mozgósító megértésére és értelmezésére. Továbbá – és a tudományos módszernek ez is alapvető követelménye – az azonosítások és a számolások-mérések az eredetiekkel azonos feltételek mellett akárhányszor megismételhetők, tehát mindig lehetséges az eredmények ellenőrzése.

A tömegkommunikációs tartalomnak azonban lehetnek olyan aspektusai és elemei, amelyek a kvantitatív tartalomelemzés eljárásaival nem feltétlenül ragadhatók meg: ilyenek például a híregységek nem explicit tartalmi, burkolt sugallatai vagy a híregységek egymásutánja által felkínált következtetések. Ezért a kvantitatív adatokat alkalmanként kiegészítettük a kommunikációkutatói tapasztalatot és intuíciót mozgósító *kvalitatív elemzéssel*. Felvetődhet persze, hogy ez a megközelítés a szubjektivitásnak is teret adó interpretációkra épít, egyéni háttérkontextusokat mozgósító értelmezéseket és értékeléseket visz az elemzésbe. Ez az ellenvetés azonban kevésbé megalapozott. Ha a kvalitatív szövegelemzés világossá, explicitté teszi, milyen szövegelemekből, milyen összefüggéseket figyelembe véve, milyen megfontolások, milyen előfeltevések és értéktételezések alapján jutott a megállapításaira, eljárása éppúgy megfelel az objektivitás és a megismételhetőség, ellenőrizhetőség követelményének, mint a klasszikus tartalomelemzés.

2. Az elemzés egységei

Az öt csatornán a mintába került 14 napon összesen 70 esti főműsoridős híradást vizsgáltunk, és ezekben összesen 1254 híregységet elemeztünk (lásd a 2. táblázatot). *Híregységnek* (hírnek) tekintettük a híradásoknak mindazon részeit, amelyek a témának, ezen belül az eseménynek, a helyszínnek és az időnek, a szereplőknek, az érintett közügyeknek az azonossága (folyamatossága, kapcsolata, összetartozása) alapján kerek, lezárt egészeket képeztek, és amelyeket a szerkesztők, illetve a műsorvezetők formailag is elhatároltak egymástól.

2. táblázat. A vizsgált híregységek naponként (abszolút számok)

	MTV1	TV2	RTL	Klub	ATV	HírTV
Folyamatos hét						
Február 12. (hétfő)	16	18	16		17	17
Február 13. (kedd)	13	13	15		15	16
Február 14. (szerda)	20	04	19		20	20
Február 15. (csütörtök)	21	20	20		19	14
Február 16. (péntek)	16	12	20		18	21
Február 17. (szombat)	18	15	23		23	17
Február 18. (vasárnap)	11	11	20		19	20
Összerakott hét						
Február 26. (hétfő)	16	16	17		17	21
Március 6. (kedd)	20	19	21		20	22
Március 14. (szerda)	20	19	18		19	18
Március 22. (csütörtök)	19	19	23		20	15

Március 30. (péntek)	22	26	22	18	12
Április 7. (szombat)	13	15	17	16	19
Április 15. (vasárnap)	9	12	22	21	24
Összes híregység	234	229	273	262	256

A hír(egység)ek szokásos körülmények között *eseményekről* szólnak. Az események (ebben az összefüggésben) a világnak azok a történései, amelyeket a média észrevesz és hírértékük alapján közlésre érdemesnek tart. A híregységek és az események között azonban nem áll fenn feltétlenül egy az egyben megfelelés. Előfordul, hogy az egyik csatorna valamiről egyetlen híregységben számol be, egy másik csatorna viszont több híregységet is szán a dolognak. Például február 13-án a HírTV egyetlen híregységben tudósított arról, hogy az Egyesült Államokban lövöldözés volt Salt Lake Cityben és Philadelphiában, a TV2, az RTL Klub és az ATV viszont ugyanerről két híregységet is közölt: egyet az egyik városban, egy másikat a másik városban történt lövöldözésről. Mivel a híregységek és az események között nincs szükségképpen megfelelés, adódhatnak olyan helyzetek, amikor a híregységek azonosítása kérdésessé válhat. Így egy összetettebb eseménysorról szóló hosszú beszámolót lehet egyetlen nagy híregységnek tekinteni, de lehet akár több kisebb híregységként is azonosítani. Például február 16-án Orbán Viktor évértékelő beszédéről az MTV1 híradója igen terjedelmes élő tudósítást közölt, majd prominens politikusokat szólaltatott meg arról, hogy miképpen fogadták a parlamenti pártok a beszédet. Egyfelől a terjedelem nagysága, másfelől a beszéd és a pártkommentárok helyszínének és időpontjának különbözősége miatt a beszéd ismertetését és a pártvéleményeket akár külön híregységeknek is tekinthettük volna, végül azonban a tárgy (évértékelő beszéd) nyilvánvaló azonossága miatt a teljes anyagot egyetlen híregységnek vettük, annál is inkább, mert a többi csatorna – egyébként lényegesen rövidebb – beszámolójában sem utalt semmi arra, hogy külön híregységként kezelték volna a beszédet és a pártreagálásokat. Más esetekben viszont a kontextusnak és a közlés formai sajátosságainak köszönhetően a tárgy azonossága ellenére is külön híregységként jelent meg a politikusi reagálás és az az esemény, amelyre a politikus reagált. Például február 14-én a TV2 és a HírTV híradása hosszabb, a Nemzeti Nyomozó Iroda munkatársát, Bene László országos rendőrfőkapitányt és másokat is megszólaltató beszámolóval indított a terrorfenyegetésekről (lövések a rendőrpalotára, fenyegető videók az interneten) és a megindult nyomozásról. Ezt követően a műsorvezető Kövér Lászlót idézte, aki azt mondta, hogy a terrorfenyegetés blöff, amely azoknak – a kormánynak – áll érdekükben, akik el akarják terelni a figyelmet a számukra kellemetlen ügyekről. A műfajváltás, a szereplőket élőben megszólaltató helyszíni tudósításról a műsorvezetői stúdiószövegre való áttérés és a tárgy (a terrorfenyegetések) perspektívájának változása, a bűnügyi, rendőri aspektusról a politikaira való áttérés a politikus megnyilatkozásának külön híregységként való kezelését indokolta.

Itt említhetjük meg, hogy ha csak ritkán is, de akadtak híregységek, amelyek tulajdonképpen nem eseményt írtak le, hanem valamilyen helyzetet, állapotot, összefüggést ismertettek. Például: a női modellek között világszerte sok anorexiás (TV2, RTL Klub, II. 16.); az internetes foglalkozások és rendelések veszélyessége (MTV, II. 17.); az enyhe tél következtében kevesebb a kátyú az utakon (MTV, II. 17.); a magyar audiovizuális piacon sok az illegális termék (MTV, II. 22.); a kormány mulasztása miatt Magyarországon nincsenek kulturált kamionpihenők (HírTV, IV. 7.).

Elemzéseinkben vizsgáltuk a híregységekben ismertetett *események típusát*, a híregységekben érintett *társadalmi alrendszerket* és azokat a *közügyeket*, amelyek körül az események, illetve a közszereplők cselekvései, megnyilatkozásai forogtak, továbbá az *események aktív szereplői* közül azokat, akiket a híregységek élőben megszólaltattak.

3. A hírműsorok általános jellemzői

3.1. Formai jegyek

A vizsgált hírműsorok nagyon hasonló formai eszközökkel dolgoznak: mindegyik állandó zenei és mozgóképi szignált használ a kezdet időpontjának jelzésével; a mozgóképi szignálban mindegyiknél megjelenik a földgömb motívum; a szignál és a stúdióháttér uralkodó színe mindegyiknél a kék; a szignálok zenéje több mint figyelemfelhívó, minimum erőteljesnek minősíthető, de tulajdonképpen majd mindegyik csatornánál kifejezetten agresszív, dübörgő, tovakodó; mindegyik híradás három-négy tételt tartalmazó *headline*-nal, a legfontosabbnak ítélt események kiemelésével kezdődik, amely alatt végig fut a szignál; mindegyiknél van belső hírelőzetes, azaz mindegyik él a figyelem felkeltésének, illetve fenntartásának azzal a módjával, hogy néhány hosszabb híregység után a műsor harmadánál-felénél megállítja a hírek egymásutánját, és röviden, mintegy belső headline-ként előre jelzi – a csatornák többségénél a műsor indító szignáljának zenei és képi elemeitől kísérvé, mozgóképpel és esetleg felirattal is nyomatékosítva –, miről lesz még szó a későbbiekben, nemritkán olyan híregységeket kiemelve, amelyek bulváros tartalmuk miatt széles körű nézői érdeklődésre számíthatnak (lásd a 3. táblázatot).

3. táblázat. Formai jellegzetességek a hírműsorokban

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Időjelzés az indításkor	+	+	+	+	+
Szignál mozgóképi grafikával és zenével	+	+	+	+	+
Földgömb motívum a szignálban	+	+	+	+	+
A szignál uralkodó színe: kék	+	+	+	+	+
A szignál zenéje erőteljes, sokszor agresszív	+	+	+	+	+
Szignál hossza (másodperc)	30	15	20	15	20

Headline	+	+	+	+	+
<i>mozgóképpel</i>	+	+	+	+	+
<i>felirattal</i>	+	+	+	+	+
A szignál fut a headline alatt	+	+	+	+	+
Műsorvezetők jellemző száma	1	2	2	1	2
A grafikai, illetve stúdióháttér uralkodó színe: kék	+	+	+	+	+
Stúdióháttérben monitorok láthatók	-	-	-	+	+
A lényegyet kiemelő felirat kíséri a híreket	+	+	+	-	+
Szöveges rövidhírek futnak a hírek alatt a kép alján	-	-	-	-	+
Belső előzetesek, belső headline-ok	+	+	+	+	+
Sporthírek a hírműsorban	-	-	-	-	+
Összefoglalás a műsor végén	+	+	+	-	+
Műsorelőzetes a hírműsorban	+	-	-	+	-

Egészében véve megállapítható, hogy az összes vizsgált hírműsor igyekszik mindenféle olyan formai eszközt felhasználni, amely alkalmas lehet a közönség figyelmének megragadására, lekötésére és az üzenet nyomatékosítására. Az állandó, napról napra visszatérő elemek a híradókat rituálészerűvé teszik, mintha a nézők egy szertartás résztvevői volnának, amelynek celebráló papjai, a műsorvezetők, valamilyen magasabb tudást – az információt – osztanának meg velük.

A hasonlóságok ellenére persze vannak eltérések is, mégpedig nem utolsósorban a műsorvezetés különbségeinek köszönhetően. A híradást indító szignál az összes csatorna közül MTV Híradója elején a leghosszabb: a headline-ig, tehát az első műsorvezetői megszólalásig körülbelül fél perc is eltelik. A szignál földgömb motívumú mozgó grafikája lendületes, zenéje meglehetősen agresszív; a mozgó grafika és a zenei szignál a headline-t is végigkíséri. A műsorvezető szerkesztőasztal mögött ül, a hírek alatt többnyire nonfiguratív mozgó grafika a háttér, Nika György műsorvezetéseivel viszont mindig egy, a nonfiguratív grafikánál kevésbé hideg hatást keltő budapesti városkép látszott a háttérben. A többnyire felirattal is nyomatékosított híreket a legfontosabbnak ítélt három-négy esemény – ezek rendszerint azonosak a headline-ban jelzettekkel – összefoglalása követi, előtte azonban nemritkán meglehetősen hosszú, akár két-háromperces előzetesek hangzanak el az Este című közéleti műsorról vagy egyéb műsorokról is. Az MTV a Híradó után Telesport címmel külön sporthíradót közvetít saját műsorvezetővel, így a sporthírek nem részei magának a hírműsornak.

A TV2 Tények című hírműsorában a műsorvezetők általában a szerkesztőasztalnál, egymás mellett ülnek, de – és ez egyik egyéni formai sajátossága – gyakran azzal visznek változatosságot a műsorba, hogy valamelyikük egy-egy híregységénél (mozgó) képi vagy stúdióháttér előtt állva mondja a hírszöveget. Az indító szignál mozgó grafikája földgömb- és térkép-motívumokat idéz, meghatározó színe a kék, éppúgy, mint a felirattal is kísért főhírek alatti nem mozgó stúdióháttéré is. A szignál zenéje, amely a headline alatt is hallatszik, nagyon agresszív, talán itt és az RTL Klubnál a legdübörgőbb. A Tényekben nincsenek sporthírek, a műsort az indító headline-ra emlékeztető összefoglalás zárja.

Az RTL Klub esti Híradójának kezdetét a többi csatornáétól némileg eltérő, egyénibb kompozíció jellemzi. Az induláskor alkonyati budapesti városképet, egy órát és egy „Híradó következik” feliratot látunk. Várakozást kifejező, az óra ketyegését idéző zene kíséri a másodpercmutató közeledését a kezdés időpontjához. Amint a mutató célba ér, felharsan a szignál erőteljes, mondhatni agresszív zenéje, majd néhány másodperc múlva a headline szövege és képei következnek, aztán felerősödik a zenei szignál és a képernyőt egy darabig a földgömböt idéző, alapszíneiben kék, mozgó grafika tölti be mindaddig, amíg megjelennek a műsorvezetők – többnyire ketten. A műsorvezetők szerkesztői asztal mögött ülnek, a háttér főleg kék árnyalatú grafika, amelybe gyakran beúsznak a hírek képei. A híreket felirat is kíséri, egészében véve itt és a TV2-n a legkövetkezetesebb a feliratozás. A sporthíreket nem tartalmazó híradás a headline-t idéző összefoglalással fejeződik be.

Az ATV hírműsorát viszonylag rövid szignál indítja a földgömböt stilizáló mozgó grafikával és mérsékelt agresszív zenével. A műsort – az MTV híradójához hasonlóan – egyetlen műsorvezető tartja kézben. A headline képeit felirat kíséri, a részletes hírek alatt azonban nincs nyomatékosító felirat, csak a megszólaltatott személyek nevét és foglalkozását tüntetik fel, azt sem mindig. Az ATV híradója sem közöl sporthíreket, viszont a műsor végén nincs összefoglalás a legfontosabbnak tartott eseményekről. Ehelyett befejezőként szinte minden alkalommal figyelemfelhívó előzetes következik Kálmán Olga és esetleg Friderikusz Sándor aznap esti műsorából.

A HírTV 21 órás híradóját zenei szignál kíséretében a földgömböt stilizáló, meghatározóan kék színű mozgó grafika előzi meg, amelyen a budapesti, New York-i, moszkvai, tokiói, sidney-i időt mutató órák láthatók. A kezdetet jelző sípszó után az órák eltűnnek, a meglehetősen agresszív zene felerősödik, a kép a forgó földgömből lassan Európa térképére fókuszál, majd lassan láthatóvá válnak a műsorvezetők, és indul a headline. A műsort általában ketten vezetik: ők asztal mögött ülnek, a háttérrel teljes egészében tévémonitorok töltik ki, amelyeken különféle képek mozognak. A headline-t és a részletes híreket nyomatékosító, figyelemorientáló feliratok kísérik. A vizsgált csatornák közül egyedül a Híradó 21 tartalmaz a műsor végén sporthíreket is, és egyedül ez a csatorna él azzal az eszközzel, hogy – a CNN-hez hasonlóan – a kép alján mindvégig halványpiros csík látható, amelyen folyamatosan írott szöveg fut különféle, többnyire hír jellegű, de a műsorban éppen közvetített eseménnyel kapcsolatban nem álló információkkal.

3.2. Mennyiségi adatok

Az öt csatornát együtt szemlélve a hírműsorok átlagosan 18 híregységet tartalmaztak, és átlagosan 25,8 percet (25 perc 48 másodpercet) töltöttek ki. Csatornánként és naponként azonban jelentős különbségek mutatkoztak. (Lásd a 4. táblázatot.)

4. táblázat. Híregységek száma és hossza naponként percekben (kerekítve)*

Folyamatos hét	MTV 1		TV2		RTL Klub		ATV		HírTV	
	Hírek száma	Perc	Hírek száma	Perc	Hírek száma	Perc	Hírek száma	Perc	Hírek száma	Perc
II.12. (hétfő)	16	29	18	25	16	27	17	23	17	28
II.13. (kedd)	13	29	13	27	15	28	15	27	16	24
II.14. (szerda)	20	31	14	23	19	27	20	25	20	26
II.15. (csütörtök)	21	26	20	30	20	26	19	25	14	28
II.16. (péntek)	16	32	12	22	20	27	18	26	21	27
II.17. (szombat)	18	21	15	21	23	24	23	27	17	25
II.18. (vasárnap)	11	16	11	20	20	27	19	24	20	31
Összerakott hét										
II.26. (hétfő)	16	28	16	25	17	27	17	26	21	27
III.6. (kedd)	20	28	19	28	21	27	20	22	22	30
III.14. (szerda)	20	29	19	26	18	27	19	24	18	27
III.22. (csütörtök)	19	28	19	28	23	27	20	28	15	27
III.30. (péntek)	22	30	26	30	22	27	18	27	12	28
IV.7. (szombat)	13	21	15	20	17	24	16	21	19	26
IV.15. (vasárnap)	9	15	12	20	22	27	21	22	24	26
Összes híregység	234		229		273		262		256	

* A híradók időbeli terjedelmének számításakor nem vettük figyelembe a HírTV - és vasárnaponként az MTV - sporthíreit.

Az MTV híradóit mind a híregységek számát, mind a hosszúságot tekintve nagy szélsőségek jellemezték: előfordultak kilenc, de 22 híregységet tartalmazó híradások is, a terjedelmi határok pedig 15-16 perc és a több mint félóra között mozogtak. Mint a 4. táblázat adataiból egyértelműen kiolvasható, a nagy ingadozás a hétközi/hétfégi váltással függ össze: szokásos munkanapokon a Híradó este 18-20 híregységet közvetít átlagosan 28-29 perc terjedelemben, szombaton és vasárnap viszont lényegesen kevesebbet és rövidebben. (A néhány alkalommal félórás vagy annál is hosszabb terjedelem abból adódik, hogy a műsorvégi összefoglalás előtt néha igen hosszú előzetes látható a csatorna Este című műsoráról.) A vasárnapi hírműsor abban is eltér a szokásos hétköznapi híradóktól, hogy a sporthíreket is tartalmazza, ezeket azonban elemzésünk nem vette figyelembe.

Feltűnhet, hogy néhány hétköznapon, így február 12-én, 13-án, 16-án és 26-án az MTV hírműsora szokásos 28-29 perces hosszúsága ellenére az átlagosnál, a szokásosnál kevesebb híregységet tartalmazott. Ennek az a magyarázata, hogy ezeken a napokon néhány rendkívüli esemény (a miniszterelnök évértékelése, lövések a rendőrpalotára, az ellenzék vezetőjének évértékelése, paneltűz Debrecenben) vontta magára a figyelmet, és ezekről igen nagy terjedelmű beszámolók születtek, amelyek elfoglalták a helyet-időt. Ez a jelenség bizonyos mértékig a többi csatornánál is megfigyelhető, ha más eseménnyel kapcsolatban nem is, a rendőrpalotára leadott lövések ügyével összefüggésben (február 13.) feltétlenül.

A TV2 Tények című híradójának mennyiségi adatai meglehetősen hasonló képet mutatnak az MTV-n tapasztalhoz: jelentős ingadozások naponként mind a híregységek számában (11-26), mind a műsor hosszúságában (20-30 perc), a hétköznapokon nagyobb terjedelem, mint a hétvégeken, és néhány rendkívüli esemény erőteljes hatást gyakorol a műsorszerkezetre (február 13.: lövések a rendőrpalotára, február 26.: paneltűz Debrecenben).

Az RTL Klub Híradója hosszúságát tekintve a vizsgált műsorok között a legegyszerűsebb: 14 hírműsorból tíz azonosan 27 perc hosszúságú volt, ettől csak a két szombat tért el jelentősebben (24 perc). A híregységek száma is kevésbé ingadozó, 15 és 23 között mozog. A február 13-án regisztrált legalacsonyabb híregységszámot itt is a rendőrpalota megtámadása magyarázza.

Az ATV hírműsorában a híregységek száma 15 és 23 között ingadozott, pontosan úgy, mint az RTL Klubnál, míg azonban az utóbbinál a műsorhosszúság viszonylag csekély mértékű ingadozását tapasztaltuk, az ATV híradóinak időtartama 21 és 28 perc között változott.

A HírTV híradásaiban a híregységek száma 15 és 24 között mozgott, ami az ATV-hez közeli tartomány, viszont az összes csatorna közül a HírTV híradásai voltak a viszonylag leghosszabbak 24 és 31 perc közötti terjedelemben.

Még karakterisztikusabb képet kaphatunk, ha a naponkénti adatokat az átlagokat feltüntető mutatókba vonjuk össze (lásd a 6. táblázatot).

5. táblázat. A hírműsorok mennyiségi jellemzői

MTV1 TV2 RTL Klub ATV HírTV

Hírműsorok híregységeinek átlagos száma	16,6	16,6	19,6	18,7	18,5
Hírműsorok átlagos hossza percekben	25,9	24,6	26,6	24,8	27,14
Híregységek átlagos hossza percekben	1,6	1,5	1,3	1,3	1,5

Átlagosan az RTL Klub hírműsorai tartalmazták a legtöbb híregységet, majd az ATV és aztán a HírTV következett, a legkevesebb híregységet az MTV és a TV2 híradásai közvetítették. Az átlagos hosszúság tekintetében a HírTV híradásai álltak az első helyen (még a sporthírek nélkül is), a második helyre az RTL Klub hírműsorai kerültek, a harmadik hely az MTV-é lett. Ha azonban az MTV híradóinak átlagos hosszát a szombati-vasárnapi rövidített kiadások nélkül vennénk, akkor ennek a csatornának a (hétköznapi) hírműsorai kerülnének a hosszúsági lista első helyére 29,0 perccel. Továbbá: ha a HírTV híradóinak hosszába a sporthíreket is beleszámolnánk, akkor ismét ezé a csatornáé lenne az első hely közel 30 perccel. A TV2 és az ATV híradói viszont a terjedelem szerint mindenképpen az utolsó helyekre szorulnak. Ami pedig a híregységek átlagos hosszát illeti, ezen a téren az MTV vezeti a mezőnyt, aztán a TV2 és a HírTV következik. A legrövidebb híregységek az RTL Klub és az ATV híradóiban voltak láthatók.

Ha az 5. táblázat adatai alapján összefoglalóan kívánnánk megragadni, hogy a csatornák miképpen próbálják megoldani a „mi fér bele a híradások számára adott időkeretbe” problémát, akkor a következő jellemzések kínálkoznak (itt most félretéve azt a körülményt, hogy a korábbiak értelmében a híregységek és az események között nincs mindenütt egy az egyben megfelelés):

- az RTL Klub és valamelyest az ATV is mintha arra törekedne, hogy a rendelkezésre álló időkereten belül minél több eseményről adjon hírt, még ha egy-egy eseményről csak röviden szólhat is (több, de rövidebb híregység);
- az MTV1 törekvése viszont mintha ennek éppen a fordítottja lenne: ha csak kevesebbről is, de egy-egy eseményről minél bővebben, minél részletesebben adjon hírt (kevesebb, de hosszabb híregység);
- a HírTV mintha arra törekedne, hogy se a közölt események számából, se az események bemutatásának hosszúságából ne kelljen sokat engednie, ezért a lehető legtágabbra szabja híradóműsorának terjedelmi korlátait, azaz hosszú hírműsorokat csinál;
- a TV2 viszont mintha mind a közölt események számának, mind az eseményekről szóló beszámolók kifejtettségének, hosszúságának tekintetében a „kevesebb sokszor több” elvét követné.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy ezek a jellemzések a hírműsorok tudatosan követett stratégiáit írják le, a végeredmény azonban mégis mintha ezeknek a stratégiáknak a jelenlétét és működését igazolná.

4. A híregységek információhordozó elemei

A televíziós híradásokban nyelvi és képi információhordozó elemek, verbális és vizuális kódok működnek az üzenet átadásában. *Verbális (orális) kód* a műsorvezetői szöveg, a helyszíni tudósító szövege, a saját hangján megszólaltatott szereplő szövege; *vizuális kód* az állókép és a mozgókép. (Az előzőekben már említettük, hogy az orális szöveget kisebb-nagyobb mértékben mind az öt vizsgált hírműsorban rövidebb-hosszabb feliratok is kísérik, nyomtatékosítják, a HírTV-ben pedig a képernyő alján szalagszerűen különféle írott információk is futnak. Mindezekkel az írott információkkal sem itt, sem a későbbiekben nem foglalkozunk külön.)

A verbális és a vizuális információhordozó elemek kombinációjával hat kategóriát hoztunk létre a vizsgált híregységek jellemzésére (lásd a 6. táblázatot). E hat kategória lefedi mindazokat az információközlési típusokat és újságírói műfajokat (hír, tudósítás, riport, interjú), amelyekkel a televíziós híradásokban találkozhatunk.

6. táblázat. Szöveg és kép a híregységekben (százalék)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Csak műsorvezetői szöveg	0,4	0,8	4,5	4,1	4,4
Műsorvezetői szöveg + állókép	0,0	1,3	0,0	1,7	0,8
Műsorvezetői szöveg + mozgókép	38,9	35,3	42,2	45,9	46,4
Műsorvezetői szöveg + szereplő saját hangján + mozgókép	7,1	7,3	7,8	15,4	12,9
Műsorvezetői szöveg + helyszíni tudósító szövege + mozgókép	5,3	4,2	4,8	3,7	4,0
Műsorvezetői szöveg + helyszíni tudósító szövege + szereplő saját hangján + mozgókép	48,2	44,1	40,7	29,0	31,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	234	229	273	262	256

A televíziós technika jellegéből adódóan a híradókban a verbális (orális) szöveg és a mozgókép együttese uralkodik. Egészében véve alig fordulnak elő olyan híregységek, amelyekben ne jelenne meg kép, mégpedig meghatározóan mozgókép. A híregységek információhordozó elemeit tekintve igazán jelentős különbség tulajdonképpen csak aszerint mutatkozik az egyes csatornák között, hogy hírműsoraik milyen gyakran szólaltatják meg a szereplőket saját hangjukon, és milyen gyakran szólal meg bennük helyszíni tudósító. Ebből a szempontból az MTV1 és a TV2 híradásai állnak az élen, majd az RTL Klub következik, végül az ATV és a HírTV.

A hírműsorok nyilvánvalóan annál információgazdagabbaknak, annál atraktívabbaknak, annál hitelesebbeknek hatnak, minél nagyobb arányban mutatnak híregységeik mozgóképet a verbális szöveghez, minél gyakrabban

vannak jelen tudósítóval az események helyszínein, és minél gyakrabban adnak lehetőséget a szereplőknek arra, hogy saját szavaikkal, saját hangjukon és saját arcukkal nyilatkozzanak, ne pedig az újságírók, szerkesztők foglalják össze mondanivalójukat. A vizsgált híradóknak az ezen mutatókkal mérhető információgazdagságát a 7. táblázat tünteti fel. (Megjegyezzük, hogy néhány – egészében véve elhanyagolható számú – esetben a megszólaltatni kívánt személyt a szerkesztők csak telefonon tudták elérni, így csak hanggal és esetleg állóképpel jelentek meg a műsorban. Ezeket az eseteket úgy vettük, mintha az érintett személyt beszéd közben látni is lehetett volna.)

7. táblázat. A híradások információgazdagsága csatornánként (az összes híregység százalékában)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Csak verbális szöveg	0,4	0,8	4,5	4,1	4,4
Mozgóképek	99,6	97,9	95,5	94,2	94,8
Helyszíni jelenlét	53,5	48,4	45,5	32,7	35,4
Szereplő saját hangján	55,6	51,5	48,5	44,4	44,3
Összes híregység	234	229	273	262	256

Magától értetődő összhangban a 6. táblázattal, ezek az összesített adatok is egyértelműen az mutatják, hogy az MTV1 és a TV2 híradásai a leginkább információgazdagok: ezekben gyakorlatilag minden híregység tartalmaz mozgóképet, az eseményeknek a feléről helyszíni tudósítás számol be, és a híregységek közel kétharmada megszólaltat (legalább egy) szereplőt. A helyszíni jelenlétet az ATV és a HírTV tudja a legkevésbé biztosítani, az élő megszólaltatásban pedig velük együtt az RTL Klub is elmarad az élmezőnytől. Lehetséges, hogy az ATV és a HírTV helyszíni tudósítóval való jelenléteinek és élő riportjainak a szerényebb anyagi és technikai eszközök szabnak határt, míg az RTL Klub esetében inkább arról lehet szó, hogy az élő megszólaltatások viszonylag alacsonyabb aránya a (nem kis részt külföldi helyszíni) rövidebb híregységek viszonylag magas számával függ össze (lásd az 5. táblázatot).

Visszatérve a 6. táblázat kategóriáihoz, bár erről a későbbiekben még lesz szó, már itt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a „műsorvezetői szöveg” terminus mindegyik csatorna esetében kizárólag az események bemutatását célzó, leíró, tényközlésszerű szövegeket és a hírek közötti átvezetéseket, átkötéseket, előre- vagy visszautalásokat fed, és sehol sem jelent kommentárt vagy egyéb publicisztikát. Vagyis véleményjellegű szövegek, értékelő-elmélkedő publicisztikai műfajok egyáltalán nem fordultak elő az általunk vizsgált híryanagban. (Természetesen az, hogy egy szöveg tényközlésszerű leírás, egyáltalán nem jelent semmi olyat, hogy amit a szöveg tartalmaz, az valóban tény, valóban fennáll, valóban igaz.)

5. Híresemények, hírértékek

Elemeztük, hogy a vizsgált televíziós hírműsorok készítői milyen hírértékek alapján milyen típusú eseményeket preferálva szerkesztik meg napi hírkínálatukat. A média által intézményesen termelt hírvilág alakulása szempontjából döntő kérdés ugyanis, hogy az információs kapuőrként tevékenykedő hírszerkesztők az események sokaságából mit „engednek át”, mit tekintenek elég magas hírértékűnek ahhoz, hogy közöljék.

A széles körben elfogadott, már-már szabványosított hírértékek listáján feltétlenül ott találjuk az alábbi szempontokat: fenyegető veszélyek, konfliktusok; kiemelkedő teljesítmények, sikerek, rekordok; váratlanság, meglepetésszerűség; közelség, érintettség (térben és időben milyen közel a befogadókhöz); prominencia (ismertség, híresség, kiválóság, közkelettség, népszerűség); deviancia, a normák megsértése; aktualitás, újdonság, érdekesség („mindenki erről beszél”); fontosság (Angelusz, 2003).²

A hírértékek körülhatárolnak néhány olyan jellegzetes eseménytípust, amelyek a híradások beszámolóinak a leggyakoribb tárgyai:

- *rutinesemények*: a hazai és a nemzetközi politikai, a gazdasági és a kulturális közélet szokásos történései (a kormány munkája, a parlament ülései, pártharcok, tőzsdei mozgások, különféle intézmények tevékenysége stb.), amelyeknek figyelemmel kísérését a médiumok napi feladatának tekintik azon szempont alapján, hogy így biztosítható az állampolgároknak a demokratikus részvételhez szükséges fontos információkkal való ellátása;
- *botrányok*: a nyilvánosság elől elzárt, eltitkolt, gyakran normasértő tevékenységek napvilágra kerülése, mintegy a rutinesemények ellentétei;
- váratlan, megrázó, esetleg nagy veszélyt jelentő, széles körben ható, fokozott információigényt kiváltó, rendkívüli, „forró” események, amelyek magas hírértéküknél fogva mindenütt a híradások élére kerülnek (tömegszerencsétlenségek, drámai méretű környezeti katasztrófák, terrorcselekmények, háborús konfliktusok kirobbanása, ismert személyiségek elleni merényletek stb.);
- úgynevezett *médiaesemények*: előre beharangozott, látványos, a tömegkommunikációs közvetítésre (is) tervezett, ünnepélyes, rituális, ceremoniális események (koronázások, államfői látogatások, nemzetközi konferenciák, ünnepek, megnyitók, prominens személyiségek házasságkötése vagy éppen temetése stb.).

Az elsorolt hírértékek és eseménytípusok felhasználásával 12 elemből álló kategóriásort állítottunk fel annak megragadására, hogy a vizsgált televíziós híradók milyen hírértékeket mérlegelve és érvényesítve szelektálnak a közlésre kínálgató eseményekből (lásd a 8. táblázatot).

Ha nem is azonos arányokkal, de az összes vizsgált hírműsorban a *politikai rutinesemények* vonják magukra a

legnagyobb figyelmet, mégpedig túlnyomórészt a magyar bel- és külpolitika fejleményei. Íme néhány példa a vizsgált időszakból: Gyurcsány Ferenc éwertékelése a Parlamentben (II. 12.), a kormány munkatervének ismertetése (II. 15.), a Nemzetbiztonsági Bizottság ülése az ellenzék kivonulásával (II. 16.), Orbán Viktor éwertékelő beszéde (II. 16.), Gyurcsány Ferenc látogatása Moszkvában Putyin elnöknel (II. 22.). És néhány példa a csekély számú külföldi politikai eseményre is: palesztin kormányalakítási próbálkozások (II. 15.), a Hágai Nemzetközi Bíróság a szrebrenicai vérengzés felelőseiről (II. 26.), iráni-brit vita a fogolyüggyről (III. 30.).

A politika fejleményei iránti érdeklődés sorrendben az MTV1, majd a HírTV, aztán az ATV híradójában a legerősebb. Ezekhez a csatornákhöz képest a TV2 és az RTL Klub lényegesen kisebb teret szentel a politikai eseményeknek, ezen belül azonban (belpolitikai téren) az önkormányzati történések ennek a két forrásnak a híreiben kapják a viszonylag legnagyobb figyelmet.

8. táblázat. Híresemények a híradásokban (százalék)*

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Politikai rutinesemények	30,8	19,7	19,1	26,1	28,6
Kormányzat	10,2	6,6	7,1	9,8	7,7
Látogatások	3,4	1,2	1,1	2,3	2,1
Párteseemények	9,8	6,6	2,6	9,1	12,4
Parlament	4,7	0,8	1,9	2,3	2,6
Önkormányzatok	2,6	4,5	6,4	2,6	3,8
Egyéb rutinesemények	10,1	9,4	15,2	15,3	8,1
Tüntetések, tiltakozások, sztrájkok	8,1	6,1	5,1	5,8	13,7
Botrányok	2,7	4,5	3,4	2,2	3,4
Fegyveres konfliktus, háború, vagy ezzel fenyegető feszültségek	8,9	13,1	8,5	16,3	20,9
Veszélyek (környezetszennyezés, járványok)	3,8	4,5	5,1	4,3	1,3
Bűntények, devianciák	9,8	14,7	14,3	12,1	8,5
Katasztrófák, balesetek, szerencsétlenségek	7,7	7,8	8,5	5,1	6,8
Kiemelkedő teljesítmények, rekordok, jelentős díjak, kitüntetések	2,6	1,6	1,1	2,7	1,7
Színészek, érdekességek, hírességek	10,2	15,2	15,1	7,8	2,6
Médiaesemények (ünnepek, avatások, megnyitók)	2,6	1,2	2,6	0,4	3,4
Nincs esemény	2,6	2,0	1,9	1,9	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	234	229	273	262	256

* Ez a táblázat együtt kezeli a külföldi és a hazai híryanagot, tehát nem tesz különbséget hazai és külföldi események között.

Az *egyéb rutinesemények* közé elsősorban a gazdaság szokásos történéseit (vállalati, tőzsdei hírek, pénzügyek, bankvilág, a termelés és a piacok mutatóinak változásai stb.) soroltuk. Ezeknek bemutatása az összes csatorna hírműsoraiban jelentős, a vizsgált napokban azonban különösen az RTL Klub és az ATV emelkedett ki a gazdasági-pénzügyi fejlemények viszonylag gyakori napirendre tűzésével.

Tüntetésekről, tiltakozásokról, sztrájkokról külföldi helyszínekről is érkezett néhány tudósítás, a televíziós hírek által kiemelt ilyen típusú konfliktusos események túlnyomó többsége azonban hazai földön zajlott, mégpedig elsősorban az egészségügyi reformintézkedésekkel, kórházátszervezésekkel és -bezárásokkal kapcsolatban, valamint iskolabezárási és -átalakítási tervekkel összefüggésben. Például: Fidesz-tüntetés a Budai Gyerekkórház bezárása ellen (II. 17.), kórházátszervezés miatti tüntetés Hódmezővásárhelyen (II. 18.), a szakiskolák ügye miatt tüntetés a budapesti városháza előtt (II. 14.). A kormányintézkedések elleni tiltakozások a HírTV híradásaiban kerültek a leggyakrabban terítékre, azután - jóval lemaradva - az MTV következett; a többi csatorna viszont mérsékeltebb figyelemmel kísérte a tiltakozó akciókat.

Bár jó néhány belpolitikai híregységben megjelent a „botrányos” minősítés (például több híregységben botrányosnak nevezték a Nemzetbiztonsági Bizottság fentebb már említett ülését - II. 16.), „valódi” *botrány* (abban az értelemben, hogy eltitkolni szándékolt sötét ügy került nyilvánosságra) valójában csak kettő jelent meg a híradásokban: a német szemétkibotrány (illegális szemétszállítás Németországból Magyarországra - II. 15.), illetve a húsbotrány (ismeretlen eredetű, lejárt szavatosságú húсарu forgalomba hozatala - II. 16.).

A *fegyveres konfliktusok, háborúk* a külföldről érkezett híryanagoknak voltak a vezető témái. E téren is a HírTV emelkedett ki társai közül, mégpedig annak köszönhetően, hogy szinte minden vizsgált napon beszámolt az erőszakos telített izraeli-palesztin viszály és az iraki háború fejleményeiről. Mivel társainál a TV2 és az ATV is több külföldi hírt adott, a fegyveres összecsapások ezeknek a csatornáknak a hírműsoraiban is viszonylag gyakran feltűntek.

A *fenyegető veszélyek* kategóriáját nagyrészt a madárinfluenzával kapcsolatos hazai és külföldi események töltötték ki, például: brit madárvírus-vád Magyarország ellen (II. 15.), madárvírus Oroszországban (II. 17.), madárinfluenza költöző madaraktól (III. 30.). Ezen kívül környezetvédelmi veszélyekről és járványokról is voltak híradások, például: Ausztriából szennyezés a Rábán (II. 13.), influenzajárvány Csongrádban (II. 13.).

Bűnügyek – hazaiak, de külföldiek is – a TV2 és az RTL Klub hírműsoraiban szerepeltek a legnagyobb súllyal, de a többi csatorna híradásaiban is jelentős gyakorisággal voltak jelen, nyilvánvalóan annak köszönhetően, hogy a mintába került napokon néhány joggal rendkívülinek minősíthető bűncselekmény, illetve elfogás, lelepleződés történt. Például: lövések a rendőrpalotára (II. 13.), a veszprémi postásgyilkos elfogása és kapcsolatba hozása a hírhedt móri bankrablással (II. 18), pénzzállító autó megtámadása az autópályán (III. 22.).

Katasztrófákról, balesetekről, szerencsétlenségekről az összes híradóban kevesebb híregység számolt be, mint bűntényekről, de azért a közönség a vizsgált időszakban is jó néhány ilyen eseményről értesülhetett (bel- és külföldről is). Például földrengés Spanyolországban és Portugáliában (II. 12.), magyar hegymászók halála Olaszországban (II. 12.), tűz Debrecenben egy panelházban (II. 26.), földrengés Indonéziában (III. 06.).

Kiemelkedő teljesítményekről – egy-egy kitüntetés átadását leszámítva (például: Földi Imre egykori súlyemelő bajnok kitüntetése – II. 13.) – csak elszórtan esett szó; például: magyar tudományos szenzáció a két egyensúlyi helyzetű test (II. 12.). A *színes hírek* kategóriájába sorolt *érdekességek* és a *hírességekről* szóló értesülések viszont a HírTV kivételével mindegyik csatorna híradójában viszonylag gyakoriak voltak, de különösen a TV2 és az RTL Klub hírműsoraiban. Például: Valentin nap sok országban (II. 14.), részeg horgász cápát fogott Ausztráliában (II. 16.), Silvester Stallone őrizetbe vétele Ausztráliában (II. 17.), 236 cm magas férfi Kínában és egy 272 cm-es orosz (III. 30.).

A *médiaesemények* tipikus példáinak tekinthetők az Oscar-díj ünnepélyes átadása, amiről az összes vizsgált hírműsor tudósított (II. 26.), vagy a pápa húsvéti ünnepi megjelenései és megszólalásai Rómában (IV. 7.), amelyekről szintén több tévéhíradó beszámolt. A médiaesemények gyakorisága természetesen nem magas, hiszen a lényegükhöz tartozik a rendkívüliség, az ünnepi alkalmosság, a kivételesség.

Korábban már utaltunk rá, hogy néhány híregység valójában nem a híradást megelőzően bekövetkezett eseményt ír le, hanem valamilyen állapotot, helyzetet, tendenciát rögzít; például: kevés adomány érkezik az egészségügyi alapítványokhoz (RTL Klub, II. 14.), Egerben gond a pincék beomlása (TV2, RTL Klub, III. 06.), sok az allergiás gyerek Magyarországon (RTL Klub, IV. 15.). Az ilyen *nem eseményszerű híregységek* azonban egyik híradóban sem fordultak elő gyakran.

Most vizsgáljuk meg, hogy az egyes csatornák hírműsorai milyen hírértékeket, milyen eseménytípusokat preferálnak leginkább, milyen események adják a fő profiljukat.

Az MTV1 esti Híradóját erős közéleti-politikai profil jellemzi: híregységeinek közel a harmada bel- és *külpolitikai* eseményekkel foglalkozik, de ezt a profilt erősítik a tüntetések, a tiltakozások és a főleg gazdasági tartalmú egyéb rutinesemények, valamint a (külföldi helyszínű) fegyveres konfliktusok és háborúk kategóriájába tartozó híregységek is, hiszen ezeknek a kategóriáknak is nyilvánvalóak a bel- vagy külpolitikai vonatkozásaik. Összességében az MTV1 hírműsorának közel 60 százalékára a politikai-közéleti orientáció nyomja rá a bélyegét. A fennmaradó hányad nagy részét – az anyag egészének mintegy 28 százalékában – a bulvárérdeklődést is felkelteni képes bűnügyek, katasztrófák-balesetek és színes hírek, érdekességek töltik ki.

A TV2 és az RTL Klub hírműsorai profiljukban meglehetősen hasonlóak egymáshoz: mindkét csatornán politikai-közéleti tartalmú híregységek (politikai és egyéb rutinesemények, tüntetések, tiltakozások és fegyveres, háborús konfliktusok) teszik ki a híryanag nem egészen felét (közel 48 %-át), és mindkét csatornán magas (37 %-ot meghaladó) a bűnügyek, a katasztrófák-balesetek és a színes hírek, érdekességek aránya. Megállapítható tehát, hogy a két nagy kereskedelmi csatorna híradásaiban a közszolgálati csatorna híradóihoz képest valamivel gyengébb a politikai-közéleti profil és erősebb a bulvár irányultság.

A HírTV 21 órás híradójában kiemelkedően magas, a 70 százalékot is meghaladó a politikai-közéleti tartalmú híregységek aránya (különösen a külföldi fegyveres, háborús konfliktusokról, továbbá a hazai tüntetésekről, tiltakozásokról szóló híregységek viszonylag gyakoriak), viszont a többi hírműsossal összehasonlítva lényegesen alacsonyabb – nem egészen 18 százaléknál – a bűntények, a katasztrófák-balesetek, de különösen a színes hírek, érdekességek részesedése. Vagyis a HírTV hírszerkesztését igen erős politikai-közéleti irányultság jellemzi, miközben kevésbé vonzódik a bulvár-, azaz a bűnügyi, illetve a könnyedebb, szórakoztatóbb témákhoz.

Az ATV hírműsoraiban mintegy 64 százalékot tesznek ki a politikai-közéleti tárgyú híregységek (politikai és nem politikai rutinesemények, tüntetések, tiltakozások és külföldi fegyveres konfliktusok, háborúk) és 23 százalékot a bűntények, katasztrófák-balesetek és színes hírek, érdekességek. Hírszerkesztői profilját tekintve tehát az ATV az MTV és a HírTV között helyezkedik el: a politikai közéleti irányultságot tekintve az előbbi felülmúlja, az utóbbitól elmarad, miközben az előbbihez képest gyengébb, az utóbbihoz képest erősebb a bulvárhoz való vonzódása.

6. Helyszínek, társadalmi alrendszerek, közügyek

A híradásokban érvényesülő hírértékek és szelekciós szempontok vizsgálatát annak számbavételével folytatjuk, hogy a belföldi híryanag milyen társadalmi alrendszereket és milyen ügyeket jelenít meg. Először tehát azt kell tisztázni: milyen arányban reprezentálódnak külföldi és belföldi helyszínek? Egészében véve a vizsgált hírműsorok kétharmadát olyan híregységek alkotják, amelyek hazai eseményekről, állapotokról informálnak (lásd a 9. táblázatot).

9. táblázat. A híresemények helyszíne (százalék)

Külföld	26,7	38,6	26,8	32,2	30,9
Belföld	73,3	61,4	73,2	67,8	69,1
Budapest	39,5	29,4	27,1	39,2	42,7
vidéki város	14,0	14,8	19,7	13,6	12,9
falu, tanya	4,5	8,2	12,6	3,7	4,7
az ország egésze, az ország általában (vidék általában, megye, régió)	15,3	8,9	13,7	11,2	8,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	234	229	273	262	256

Külföldi helyszíni hírek legnagyobb arányban a TV2 és az ATV műsorában voltak láthatók, a legalacsonyabb arányban az MTV és az RTL Klub híradásaiban; a HírTV közbeeső helyet foglalt el. (Azok a híregységek, amelyek nem eseményt, hanem valamilyen helyzetet, állapotot, tendenciát írnak le, többségükben szintén hazai kötődésűek voltak.) Megerősítve számos nemzetközi összehasonlító kutatás eredményeit, külföldi esemény képernyőre kerülésének leginkább akkor volt esélye, ha a hírértéket növelő körülmények közül legalább az egyik fennállt a következők közül: fegyveres konfliktus, háborús összecsapás vagy legalábbis annak közvetlen veszélye; a világ valamelyik ismert feszültséggócja (Közel-Kelet, Irán, Irak, Észak-Korea stb.); nagyhatalom érintettsége; drámaian nagy katasztrófa vagy bűntény; hírességek, világsztárok; meghökkentő, szenzációszámba menő érdekességek, különlegességek, extrémítások; közvetlen magyar érintettség. Néhány jellegzetes példa: magyar bombakereső kutyák Afganisztánban (II. 12.), megállapodás Észak-Korea atomprogramjáról (II. 13.), vita az USA-ban az iraki csapatokról (II. 17.), Clint Eastwood francia becsületrendje (II. 17.), három hete egyfolytában csuklik egy lány Amerikában (III. 17.), Harry herceg Irakban szolgál majd (II. 17.), földrengés Indonéziában (III. 6.), fiatalok gyilkolnak Londonban (IV. 7.).

A belföldi helyszínek között mindegyik csatornán Budapest volt a leggyakoribb helyszín: a legmagasabb arányban azokban a hírműsorokban, ahol nagyon erős volt a hazai politika iránti érdeklődés. Az összefüggés nyilvánvaló: politikai közéletünknek a főváros a legfőbb helyszíne.

A Budapest-centrikusság az RTL Klub és a TV2 hírműsoraiban érvényesült a viszonylag legkevésbé. Ennek nem utolsósorban az volt az oka, hogy e két csatornán a nagy mennyiségű „színes” nagyrészt hazai vidéki helyszínekről „érkezett”. Például: golyák tavaszi visszatérése (II. 26.), a szegedi vadsparkban született kengurut a gondozója neveli (II. 26.), rejtélyes betegség Nagykanizsán (IV. 7.).

Rátérve a hírműsorokban érintett társadalmi alrendszerekre, a gyakorisági adatokból képet alkothatunk arról, hogy a vizsgált csatornák híradói milyen mértékben tartják és látatják fontosnak a társadalmi lét különféle területeit (lásd a 10. táblázatot).

Csatornánként jelentős különbséggel ugyan, de az összes híradóban a *politikai szférára* irányul a legnagyobb figyelem. Ez nemcsak abban mutatkozik meg, hogy – mint a 7. táblázatban láthattuk – az összes csatornán a politikai (rutin)események a leginkább gyakoriak, hanem abban is, hogy az eredendően más alrendszerekhez köthető események és ügyek gyakran átpolitizálódnak, politikai eseményként és ügyként (is) értelmeződnek, majd így jelennek meg a médiában is. Például az egészségügyi vagy az oktatásügyi átalakítások, reformok eredendően tisztán szakmai fejleményei és problémái pártfüggetlen, hatalmpolitikai megközelítések következtében politikai viták és összeütközések tárgyává válnak, és többnyire ennek az átpolitizálásnak köszönhetően kerülnek fel a televíziós híradások napirendjére. Ha az egészségügy nem lenne a kormányoldal és az ellenzék éles rivalizálásának terepe, valószínűleg egyik televíziós csatornát sem érdekelné különösebben, hogy hány aktív ágy van egy kórházban stb.

10. táblázat. A belföldi híregységekben érintett társadalmi alrendszerek (százalékban)*

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	Hír TV
Politika	40,6	24,3	23,9	35,3	47,0
Belpolitika	33,5	22,3	23,4	32,9	43,6
Külpolitika	7,1	2,1	0,5	2,4	3,4
Gazdaság	17,6	10,5	14,4	14,5	9,5
Állam, rend, közbiztonság	17,6	31,5	27,4	23,0	16,2
Honvédelem	1,8	1,4	0,5	0,0	0,5
Jog, igazságszolgáltatás	4,7	6,3	4,9	4,2	3,4
Egészségügy	14,1	14,7	16,4	15,2	16,8
Oktatásügy	5,5	4,5	5,9	4,4	7,0
Kultúra	7,6	8,4	8,5	7,3	7,3
Közösségek, civil szféra	1,2	2,1	4,5	0,6	2,8
Egyházak, vallási élet	1,8	0,0	0,0	0,0	1,1
Kommunikáció, média	3,5	0,7	0,9	1,8	2,2
Környezet, környezetvédelem	2,9	5,7	4,0	0,6	0,5
Összes belföldi híregység	170	143	201	165	179

* Az összeg nem egyenlő 100 százalékkal, mivel ugyanaz a híregység több társadalmi alrendszert is érinthetett.

A figyelem mértékét tekintve sorrendben az *állam, a rend, a közbiztonság* területe következik, amit nyilvánvalóan az a már említett körülmény magyaráz, hogy a vizsgált időszakban több rendkívüli bűntény történt. A *gazdaság* – az MTV1 kivételével – mindenütt hátrébb szorul, sőt a legtöbb hírműsorban az *egészségügy* is megelőzi, ami elsődlegesen az egészségügy átalakításának indulásával magyarázható (vizitdíj, kórházi ápolási díj, kórházak bezárása, illetve összevonása), ami ellen (az ellenzék felfokozott aktivitása nyomán) azonnal tiltakozások, tüntetések kezdődtek. Az *oktatásügy* is szinte kizárólag kormányzati, önkormányzati intézkedések, illetve az ellenük való fellépések kapcsán jelent meg a hírműsorokban, azonban lényegesen szerényebb figyelmet vont magára, mint az állampolgári érzékenységeket fájdalmasan érintő és éppen ezért a közbeszédnek nagyon hálás témát kínáló egészségügy. A *kulturális szféra* a politikához vagy a gazdasághoz képest lényegesen kisebb, de azért jól érzékelhető súllyal volt jelen a híradós tematikákban, amiben azonban nem feltétlenül a kultúra magasabb értékei iránti érzékenység játszott szerepet – bár esetenként vitathatatlanul az is; például a Szépművészeti Múzeum van Gogh-kiállításának nagy sikere (II. 15.), a pécsi Kamera Hungaria televíziós fesztivál (III. 30.) –, hanem az, hogy a színes hírek, érdekességek, hírességek nem kis része a kultúra világához kötődött; például: Budapestre jön a Rolling Stones (III. 22.), húsvéti nyúl-simogatás a budapesti állatkertben (IV. 7.). Az előbbi területeknél egészében véve ritkábban érintett *jog, igazságszolgáltatás* tartalmi – gyakran szoros összefüggésben a bűnügyekkel – elsősorban bírósági tárgyalásokról, ítélezésekről, folyamatban lévő eljárásokról szóló híregységekben jelentkeztek, például: Toller László balesetének pere (II. 14.), a Tocsik-per tíz éve (II. 14.), a maffiaper tárgyalása (III. 6.), Kaiser Ede ékszerlopásért a bíróság előtt (III. 6.). A néhány csatornán alkalomszerűen feltűnő *környezet és környezetvédelem* kérdéseit leszámítva (például: környezetszennyező trágyalé folyik egy folyóba – II. 15., a húsbotrányban lefoglalt hús megsemmisítése környezetbarát biológiai módszerrel – II. 16., német szemét Magyarországon – II. 16.), a többi társadalmi alrendszer – *honvédelem, vallás, egyházi élet, média és kommunikáció* – csak alig érzékelhető gyakorisággal, illetve csak egy-egy csatornához köthetően fordult elő a hírműsorokban. Például egyházi tárgyú hírek csak az MTV és a HírTV híradásaiban fordultak elő, és szinte kizárólag a húsvéti ünnepekkel kapcsolatban.

Az egyes csatornák hírszerkesztési gyakorlatát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy – a 7. táblázat kapcsán mondottakkal összhangban – a HírTV és az MTV híradói a politika iránti erős érdeklődésükkel tűnnek ki, a bűnügyekről előszeretettel tudósító TV2 és RTL Klub hírműsorai viszont az állam, a rend, a közbiztonság területét érintő közléseik viszonylag magas arányával emelkednek ki társaik közül, az ATV pedig mindkét vonatkozásban közbenső helyet foglal el az előbbieket és az utóbbiak között.

A 11. táblázat még konkrétabb adalékokkal szolgál a médiafigyelem alakulásáról: azt tünteti fel, hogy melyek voltak azok az ügyek, amelyek a televíziós híradók tükrében a közszereplők megnyilatkozásainak, vitáinak, cselekvéseinek a tárgyát képezték, és amelyek körül a híregységekben bemutatott események (kormányzati lépések, sajtótájékoztatók, viták, tiltakozások stb.) forogtak. (A táblázathoz zárójelben egy fontos technikai kiegészítést kell fűznünk. Már 14 napnyi híryanagban is rengeteg kisebb-nagyobb, országos vagy lokális ügy exponálódik. Ezek túlnyomó többségét egy-egy csatornán csak egyetlen híregységben említik. Azért, hogy ezek az egyszeri említések ne eredményezzenek áttekinthetetlenül hosszú listát, a 11. táblázatba csak azokat az ügyeket foglaltuk, amelyekről legalább két híregység is említést tett valamelyik csatornán. Így a táblázat adataiban nem szerepelnek azok az ügyek, amelyek akár mind az öt csatorna műsorában előfordultak, de mindegyikében csak egyetlen híregységben. Ilyen például: Illés Zoltánt feljelentette a csepeli önkormányzat – II. 13., digitális táblák az iskolákban – II. 14., Gyurcsány Ferenc a Fiala Baloldal Che Guevara rendezvényén – II. 17., félpályás útlezárások tüntetés – II. 17., beteg halála a mentőben Hódmezővásárhely és Szentes között – IV. 7.)

11. táblázat. A leginkább tematizált ügyek csatornánként (az ügyeket említő híregységek abszolút száma)

	MTV1	TV2	RTL	Klub	ATV	HírTV	Összes csatorna
Kórházát szervezés, -bezárás	8	3	7		8	18	44
Fenyegetések (fenyegető videók, levelek stb.)	2	6	6		8	10	32
Vizitdíj	8	5	5		4	9	31
Márc. 15. előkészületei	8	6	5		2	7	28
Lövések a rendőrpalotára	5	6	5		3	6	25
Iskolabezárások	4	3	3		3	6	19
Postásgyilkos elfogása (móri szálak)	3	3	3		5	3	17
Madárinfluenza	2	3	4		2	4	15
Tüntetések, rendőri erőszak, Morvai-bizottság	1	1	1		3	7	13
Húsbotrány	2	3	2		3	1	11
Gumilövedékek használata, illetve betiltása	2	1	1		2	5	11
Fidesz-népszavazás	2	2	2		2	2	10
Gyógyszerügyek	3	2	1		2	2	10
Holokauszt	1	1	1		3	3	9
MNB-elnök jelölése	2	1	2		2	2	9
Influenzajárvány	-	3	2		3	-	8
Ferihegyi sztrájk	1	1	1		2	3	8
Elvárt adó helyett másik adó	2	1	2		1	1	7
Gyurcsány-Putyin találkozó	1	2	1		1	2	7
Német szemét Magyarországon	1	3	1		1	1	7
Gázzsámlák	1	1	2		2	1	7

4-es metró	1	3	1	1	1	7
Regisztrációs adó	2	1	1	2	-	6
Debreceni paneltűz	1	2	1	1	1	6
Gyerekpornó: törvénymódosít.	1	1	1	1	2	6
Kordonbontás a Kossuth téren	1	1	1	1	2	6
TomCat akciói	-	-	-	-	3	3

Egészében véve az említések gyakorisági listájának elején az egészségügyben bekövetkezett, illetve az oktatásügyben várható változásokat (kórház-átalakítások, vizitdíj, iskolabezárások), a belpolitikai feszültségekre, megosztottságra utaló fejleményeket (fenyegetések, előkészületek március 15-ére), a nagy bűnügyeket (lövés a rendőrpalotára, a postásgyilkos elfogása), valamint egy fenyegető természeti veszélyt (madárinfluenza) találunk, de a (politikai) szembenállásnak és megosztottságnak (Fidesz-népszavazás, Morvai-bizottság, gumilövedék használata a tüntetéseken, sztrájk Ferihegyen, kordonbontás), az anyagi életfeltételekre kedvezőtlenül ható körülményeknek (gyógyszerügyek, gázzsámlák) és különféle veszélyeknek (húsbotrány, influenzajárvány, német szemét Magyarországon, tűzvész) a mozzanatai a kevésbé gyakran tárgyalt ügyek között is jelen vannak. Következésképpen az összes híradóról az mondható el, hogy a bennük tárgyalt közügyekből a közönség számára kevésbé megnyugtató, feszültségekkel, veszélyekkel teli kép bontakozik ki.

A leginkább tematizált ügyek listáját tekintve egyedül a HírTV tér el karakteresen a többi csatornától. Ennek híradója a többi hírműsorhoz képest lényegesen gyakrabban (lényegesen több híregységben) érint olyan, (belpolitikai) feszültségekre és megosztottságra utaló ügyeket (kórház-átalakítás és -bezárás, vizitdíj, iskolabezárások, Morvai-bizottság, gumilövedékek használata, tiltása, gyerekpornó, a gázzsámlázás zavarai), amelyek a kormányoldal gyengeségét, tevékenységének elhibázottságát, kártékonyosságát jelzik, illetve amelyek kapcsán ilyen tartalmú kritika fogalmazható meg vele szemben.

7. Kiemelt témák és események

Az öt vizsgált hírműsor (mint már volt róla szó) azokat a témákat, eseményeket, amelyeket különösen fontosnak tart, illetve amelyektől a nézők figyelmének megragadását reméli, már a részletes hírek előtt kiemeli. A headline-oknak a 12. táblázaton látható témaszerkezete sokban, de nem mindenben hasonlít arra a tematikus képre, amelyet a fentiekben tárgyalt 8-11. táblázatok tükröztek a hírek tartalmi összetételéről. Így például az RTL Klub headline-jai a politikai-közéleti eseményeket és ügyeket kevésbé hangsúlyozzák, a bűnügyeket és a színes híreket viszont jobban kiemelik, mint amilyen súllyal azok a részletes híryananyagban szerepelnek. Ez arra látszik utalni, hogy az RTL Klub a headline-t fokozott mértékben igyekszik arra használni, hogy – akármi legyen is a híradó tartalma egyébként – a bulvártémák ígéretével a legszélesebb közönséget a képernyő előtt tartsa és a műsora hatókörébe vonja.

12. táblázat A headline-okban kiemelt híregységek tartalmi típusai (százalék)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Belpolitika	12,7	19,2	4,6	33,3	29,4
Külpolitika	1,8	1,9	0	1,9	0
Gazdaság	7,3	3,8	0	5,9	2,3
Igazságügy, bíróságok	0	0	0	0	0
Egészségügy	14,5	5,7	13,9	11,7	18,2
Környezet	1,8	1,9	0	0	2,3
Oktatásügy	0	1,9	0	0	2,3
Kultúra	5,4	0	0	0	0
Veszélyek	3,6	5,7	2,3	7,8	2,3
Külföld (politika)	9,1	3,8	0	3,9	22,7
Balesetek, katasztrófák	7,3	7,7	13,9	3,9	2,3
Bűnügyek	16,4	26,9	32,6	19,6	15,9
Színesek, érdekességek	15,7	18,3	25,6	9,8	2,3
Egyéb	4,3	3,1	6,9	1,9	0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A kiemelt összes híregység	56	53	43	47	44

Ezzel szemben az ATV, de különösen a HírTV headline-jai nem annyira a borzongató bűnügyekkel és az érdekességekkel, hanem a politikai tartalmak ígéretével akarják megfogni a közönséget – mintha az RTL Klub hírszerkesztése a bulvárérdeklődésű, az ATV-é, de még inkább a HírTV-é a politikai igényű közönségréteget célozná meg. Továbbá: ebben a vonatkozásban a TV2 mintha az előbbi, az MTV1 az utóbbi csatornához állna közel.

Míg a kedvcsináló headline-okban (a HírTV-t leszámítva) jelentős arányokban fordulnak elő bulvár irányultságú elemek, a részletes híradásokban a híráram nagy figyelmet vonzó első helyein jelentős részt komoly politikai-közéleti témákat találunk. Az adatok az MTV1, az ATV, de különösképpen a HírTV esetében ismét a politikai-közéleti hírszerkesztői irányultság erősségét jelzik (lásd a 13. táblázatot).

A híradások első négy híregysége között csak elvétve fordulnak elő bulvár irányultságú színes hírek, érdekességek. A szintén a bulvár kedvenc témái közé tartozó bűnügyek itteni kiugróan nagy gyakoriságát mind az öt csatornán magától értetődően magyarázzák a vizsgált időszakban történt rendkívüli bűncselekmények.

13. táblázat A híradások első négy híregységének tartalmi típusai (százalék)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Belpolitika	39,3	28,6	14,5	46,4	55,4
Külpolitika	1,8	1,8	0	3,6	3,6
Gazdaság	5,4	5,4	3,6	3,6	0
Igazságügy, bíróságok	1,8	7,1	1,8	0	3,6
Egészségügy	17,8	10,7	19,6	10,7	14,3
Környezet	0	0	1,8	0	0
Oktatásügy	1,8	3,6	5,4	0	0
Kultúra	0	0	0	0	0
Veszélyek	3,6	7,1	8,9	3,6	0
Külföld (politika)	1,8	0	0	1,8	1,8
Balesetek, katasztrófák	3,6	5,4	12,5	1,8	1,8
Bűnügyek	21,4	23,2	26,8	26,8	16,1
Színesek, érdekességek	0	1,8	0	1,8	0
Egyéb	1,8	5,4	5,1	0	3,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
A híradások első négy helyén előfordult összes híregység	56	56	56	56	56

A témák, események kiemelésének tárgyköréhez tartozik az a kérdés, hogy a híradók egészében milyen sorrendben, milyen szerkezetben követik egymást a különféle tartalmi típusba tartozó híregységek: mi az, ami rendszerint elől áll, mi az, ami általában hátrébb szorul, és mi az, ami nagy valószínűséggel a műsor végére kerül? (A sorrendiségnek olyan általános kommunikációs tapasztalatokra épülő megfontolásokból van jelentősége, hogy az az információ, amely egy sorban elől áll, fontosabbnak hat, mint az, amely hátrébb következik.) Nagy általánosságban, tendenciaszerűen mind az öt híradóra az a jellemző, hogy a műsor legelején (a headben is), az első helyeken kiemelt komoly és fontos politikai-közéleti eseményekről szóló híregységek állnak; a komoly politikai-közéleti témákban a belföldi hírek megelőzik a külföldieket; a külföldi hírek nem vegyülnek el a belföldiekkel, hanem egy összefüggő, belföldi hírekkel nem megszakított blokkot alkotnak; a bulvár-műsoregységek hátrébb, a műsor második felébe kerülnek. Ám hangsúlyozni kell, hogy ezek nem abszolút szabályok, hanem inkább csak tendenciaszerűen érvényesülő rendezési elvek, amelyeket bármikor felülírhat egy váratlan, rendkívüli, nagy hírértékű esemény. Például a rendőrpalotára leadott géppisztoly-sorozat bűnügyi híre február 13-án minden politikai-közéleti eseményt maga mögé utasított.

Általában a híradók harmada-fele táján jelentkezik a már említett belső előzetes. A tisztán bulvárhíreket gyakorlatilag nem közlő HírTV-t leszámítva a hírműsorok belső előzeteseiben az érdekességek és a bulvárelemek lényegesen nagyobb szerepet játszanak, mint a műsor elején álló headline-okban: mind az ATV, mind az MTV, mind a két nagy kereskedelmi adó hírműsorainak belső előzeteseiben legalább egy olyan előrejelzést találunk, amely valamilyen színes vagy tisztán bulvártémát kínál a műsor hátralévő részében.

8. Konfliktusok és erőszak a híregységekben

A tévéhíradók világképének fontos, a kutatásokban világszerte gyakran érintett vonása a konfliktusosság és az erőszakkal való telítettség, vagyis az, hogy a társadalmi környezetet milyen arányban ábrázolják konfliktusokkal és erőszakkal áthatottnak. Konfliktusosnak tekintettünk minden olyan (bel- vagy külföldi helyszíni) híregységet, amely valamilyen érdekütközésről szól, kezdve a (parlamentari) pártok nézetkülönbségeitől, vitáitól, szócsatáitól a tiltakozásokon, sztrájkokon, tüntetéseken keresztül a fizikai összecsapásokig, a fegyveres harcokig, a háborúig. Hangsúlyoznunk kell, hogy valamely híregységet csak akkor soroltunk a konfliktusosak közé, ha benne a konfliktus világosan megjelent, jól felismerhetően ábrázolódott. Ez azt jelenti, hogy nem minősítettünk konfliktusosnak egy híregységet pusztán azért, mert olyan ügyről szólt, vagy olyan ügyet említett, amellyel kapcsolatban gyakran bontakoznak ki viták, összeütközések, vagy amelyekről köztudott, hogy konfliktusok tárgya, forrása. Így például, bár a vizsgált időszakban a vizitdíj a kormányoldal és az ellenzék közötti nézetütközések és konfrontációk állandó tárgya volt, nem tekintettük konfliktusosnak azokat a híreket, amelyek a vizitdíjjal kapcsolatban csak arról informáltak, hogy az egyik vagy a másik kórházban miképpen oldják meg a beszedését, vagy hogyan zajlott a bevezetése utáni első nap. Ha viszont arról (is) esett szó, hogy az ellenzék a vizitdíj azonnali felfüggesztését és az egészségügyi miniszter lemondását követelte, akkor a szóban forgó híregysége(ke)t a konfliktusosok közé soroltuk.

Mint a 14. táblázat mutatja, a vizsgált hírműsorok, ha egymáshoz képest különböző arányokban is, de mindenképpen igen jelentős teret szentelnek konfliktusos eseményeknek. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a konfliktusok, érdekütközések, viták nélküli „normál” ügymeneteknek rendszerint alacsony a hírértékük: ha valami megy a maga megszokott útján, nincs róla mit beszélni.

14. táblázat. A híregységek konfliktusos jellege (százalék)

MTV1 TV2 RTL Klub ATV HírTV

Konfliktusos	32,8	43,3	35,6	39,1	54,8
Nincs konfliktus	67,2	56,6	64,4	60,9	45,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	234	229	273	262	256

A legkevésbé konfliktusorientált a közszolgálati televízió híradója. Sorrendben az RTL Klub, aztán az ATV, majd a TV2 hírműsoraiban egyre több konfrontatív eseményt találunk. A vizsgált csatornák közül azonban a leggyakrabban a HírTV közöl konfliktusos híregységeket. Ezek fő forrása a hazai belpolitika, a kormányoldal és az ellenzék ütközése, mégpedig – a HírTV baloldallelles és kormánykritikus beállítódásának jegyében – jelentős részt a balliberális kormányzat tevékenységének elutasítása, az ellene folytatott tiltakozások és tüntetések. Emellett azonban a külföld is szép számmal kínál konfliktusos eseményeket, és – mint emlékeztetünk – a HírTV szinte naponta közöl híreket az izraeli-arab ütközésekről és az iraki háborúról, de más konfrontációkról is.

Tágabb és szűkebb világunk, társadalmi környezetünk, mindennapi életünk természetesen a médiától függetlenül tele van érdekütközésekkel, konfliktusokkal. A televízió által uralt kulturális környezet állapotáért aggódók rendszerint nem is önmagában azt tartják problematikusnak, hogy a tévéműsor közvetítette valóságos vagy fiktív világok konfliktusok sokaságát hordozzák magukban, hanem azt, hogy a konfliktusok, érdekütközések erőszakos eszközökkel, fizikai erővel vagy éppen fegyverekkel történő megoldásának – nemritkán naturalisztikus – ábrázolásai egy erőszakos és félelmetes világ képét kultiválják, és az erőszaknak vagy éppen a félelemnek-menekülésnek a szocializációs mintáit kínálják (lásd Gerbner, 2000). Erre a problematikára tekintve tettük fel a kérdést: vajon a vizsgált televíziós hírműsorok milyen arányban közvetítenek erőszakos, félelmet keltő tartalmakat a közönségük felé?

Elsőként azt vettük szemügyre, hogy a hírműsorokban terítékre került konfliktusoknak, konfrontációknak mekkora hányada a szó szorosabb értelmében vett fizikai erőszak (emberi élet kioltása, ennek kísérlete, utcai összecsapás, fegyveres harc, háború), és mekkora hányad a szimbolikus, kommunikációs természetű ütközés, tehát például a parlamenti vita, a tévékamerák előtti verbális összecsapás, a sajtótájékoztatókon a másik fél álláspontjának, tetteinek bírálata, elutasítása, a békés tüntetés, a bejelentett sztrájk stb. (lásd a 15. táblázatot).

15. táblázat. A híregységekben bemutatott konfliktusok természete (százalékban)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Fizikai ütközés, erőszak, fegyveres harc, háború	44,7	48,5	56,1	46,6	35,2
Szimbolikus, kommunikációs, parlamentáris ütközés	55,3	51,5	43,9	53,4	64,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes konfliktusos híregység	77	99	97	102	140

A bemutatott konfliktusok az RTL Klub hírműsoraiban bizonyultak a viszonylag legnagyobb arányban erőszakos természetűnek, a viszonylag legkisebb arányban pedig a HírTV híradásaiban. Ezekben az arányokban némi szerepet játszhatott a bűnügyi hírek már említett mennyiségével való összefüggés.

Amikor az erőszakos természetű konfliktusokat tárgyaló híregységek mennyiségét az összes híregység számához viszonyítottuk, csak minimális különbségeket találtunk a csatornák között: mindegyik vizsgált műsor a híreinek nagyjából a 19–20 százalékában foglalkozott valamilyen erőszakos cselekménnyel (lásd a 16. táblázatot).

16. táblázat. A fizikai erőszak aránya a híradásokban (százalék)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Fizikai erőszak	18,8	19,8	19,8	19,6	19,1
Nincs fizikai erőszak	81,2	80,2	80,2	80,4	80,7
Összes híregység	234	229	273	262	256

Láthatjuk, hogy a vizsgált hírműsorok mindegyike távol áll attól, hogy elborítsa az erőszak. Ezzel együtt sem vitatható azonban, hogy egy feszültségekkel, konfliktusokkal teli világot tárnak a nézők elé, amelyből egyáltalán nem hiányoznak az erőszakos vonások, az erőszakos fellépések sem. Ha a 14–16. táblázatok alapján ebből a szempontból kívánnánk néhány vonással felvázolni a csatornák arculatát, némi leegyszerűsítéssel a következőket mondhatnánk: az MTV1 híradója viszonylag kevés konfliktusról számol be, és e konfliktusok között viszonylag kevés az erőszakos; a TV2, az RTL Klub és az ATV hírműsorai viszonylag sok konfliktusos híregységet közölnek, és e híregységek között viszonylag sok tartalmaz erőszakot; a HírTV híradója nagyon sok konfliktust tár a nézői elé, de ezek közül viszonylag nem sokhoz társul erőszak.

9. Bulvárosodás?

Hagyományosan meglehetősen élesen elhatárolódott egymástól a mértékadónak tartott, az állampolgárok közéleti tájékoztatását – legalábbis elvben – feladatának tekintő, objektivitásra törekvő, „komoly”, felelős hírszolgáltatás, illetve a szenzációk, a botrányok, a bűnügyi tudósítások, a kis színes hírek, a pletykák, a *tabloidok* közlésére szakosodott, könnyed, szórakoztató bulvársajtó. Az utóbbi időben azonban egyre többen úgy látják, hogy

„a média objektivitása, azaz az információ előnyben részesítése a szórakoztatással szemben az újságírás professzionális eszménye inkább, semmint gyakorlati valósága” (Császi, 2002: 116).

Ennek a véleménynek az erősödésében két, egymással alighanem összefüggő tényező játszott szerepet: egyfelől a „komoly” informálásnak és a szórakoztató, bulvár irányultságnak világszerte érzékelhető összezsúszása, másfelől annak a hírek hagyományos információközlő felfogását némileg megkérdőjelező nézetnek a terjedése, hogy a bulvársajtónak, a tabloidnak, az infotainmentnek is megvannak a maguk, semmiképpen sem lebecsülendő társadalmi-kulturális funkciói – hozzájárulnak a morális rend fenntartásához vagy esetenkénti újradefiniálásához. Felmerül a kérdés: vajon tetten érhető-e a bulvárosodás, az infotainment tendenciája a legnézettebb magyarországi tévéhíradókban?

Az általunk vizsgált műsorok szép számmal tartalmaztak olyan híregységeket, amelyekkel kapcsolatban minden bizonnyal jogosan alkalmazható a „bulvár” jelző, hiszen nyilvánvalóan nem olyasféle fontos információkat tartalmaznak, amelyekre az állampolgároknak feltétlenül szükségük lehetne közéleti tájékozódásukhoz, a világban való eligazodásukhoz, mindennapi ügyeik intézéséhez.

A televíziós híradókban megjelenő bulvár irányultság mértékét megragadni hivatott 17. táblázat négy kategóriát különít el. Ezek a következők:

- a közéleti tájékozódást segítő, ebből a szempontból fontos információkat tartalmazó, egyértelműen fajsúlyos *komoly* hírek;
- olyan, *kétértékű*nek nevezhető eseményekről szóló hírek, amelyek ugyan kedvelt témái a bulvár irányultságú médiának, de amelyek a komolyak, mértékadónak tartott hírközlésben is feltétlenül megjelennek, bár nem feltétlenül a kiemelt helyeken (a nagy katasztrófák, a különösen megrázó bűntények, a maguk területén, a maguk műfajában vitathatatlanul nagy ismertségnek örvendő hírességek jelentősebb ügyei, a jelentős felfedezések, a találmányok, a kutatási eredmények, a médiaesemények);
- *bulvár*hírek, tabloidok, „kis színesek” a fentebb felsorolt típusokból;
- *jelentéktelen* hírek, vagyis olyan dolgokról, eseményekről, jelenségekről szóló beszámolók, amelyeknek az érdektelenségük, a jelentéktelenségük, a kisszerűségük – lényegében tehát az alacsony hírértékük – miatt valójában nem is kellett volna bekerülniük az országos tévéhíradók hírkínálatba; például: a XVIII. kerületi szippantók mentességet kértek az iparüzési adó alól (RTL Klub, II. 13.), 60 (!) ember kormányellenes tüntetése a Nyugati téren (HírTV, II. 16.), rosszul tartott kutya megmentése (RTL Klub, III. 14.), a győri MÁV-pályaudvaron a WC-k rossz állapotban vannak (III. 6.), Miskolcon néhány pecsenyesütő méltatlankodik a bódéja hatósági elbontása miatt (TV2, III. 14.), Mosonszentmiklóson rejtélyes zebrafestés jelent meg az egyik utcasarkon (ATV, IV. 7.)

(Zárójelben megjegyezzük, hogy mivel a kategóriák között nincsenek éles, természet adta határok, hanem a szubjektivitásnak is teret adó minősítésekről, értékválasztásokról van szó, egy-egy híreseemény besorolásnál lehetnek bizonytalanságok.)

17. táblázat. A bulvárirányultság jelenléte a híradókban (a híregységek százalékában)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Komoly tájékoztatás	70,8	53,1	57,7	67,8	75,4
Kétértékű	25,2	36,1	27,9	26,8	21,3
Bulvár	3,1	9,4	10,2	4,9	0,4
Jelentéktelen	0,9	1,4	3,4	0,4	1,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	234	229	273	262	256

Az egyértelműen bulvárnak minősíthető híregységek aránya az RTL Klub és a TV2 műsorában a legmagasabb. Az ATV és az MTV híradóiban lényegesen kevesebb az ilyen anyag, a HírTV-n pedig szinte alig lelhető fel. A kétértékű, tehát a bulvárhoz tartozó, de a komoly tájékoztatás által is vállalható híregységek aránya mind az öt vizsgált csatornán jelentős, az érdektelenség, a jelentéktelenség kategóriájába tartozó anyagok viszont egyedül az RTL Klub híradójában fordultak elő viszonylag magasabb számban. Nem kétséges, hogy a kétértékű híregységeknek a csatornánkénti híryanag ötödére-negyedére-harmadára, tehát mindenképpen figyelemre méltó hányadára való kiterjedése nem kis részt abból adódik, hogy – mint ezt már többször is említettük – a vizsgált időszakban több olyan rendkívüli bűncselekmény, valamint egy súlyos tüzeset is történt Magyarországon, amely hálás témát jelenthetett a bulvár érdeklődésnek, de amelynek tárgyalásától a komoly tájékoztatás sem tekinthetett el (lövések a rendőrpalotára, hármass családgyilkosság, a veszprémi postásgyilkos elfogása és a móri vérengzéssel való kapcsolat felvetődése, a pénzszállító autó fegyveres megtámadása az autópályán, illetve a debreceni paneltűz).

Érdekességként említjük, hogy a leginkább kultivált bulvártémák között a bűnügyek és a katasztrófák mellett – még a hírességekkel kapcsolatos értesüléseket is meghaladó mennyiségben – az állatokkal kapcsolatos történeteket is találunk. Ezek az RTL Klub hírműsoraiban a leggyakoribbak, de megtalálhatók a többi csatornán, még a bulvárt leginkább távoltartó HírTV-n is (MTV: 4 híregység, TV2: 5, RTL: 11, ATV: 2, HírTV: 1).

Ami a csatornák bulvárhoz való viszonyának különbségeit illeti, a 16. táblázaton jól látszik, hogy a TV2 és az RTL Klub ment el a legtávolabbi az infotainment felé, de – talán a nézőkért folytatott versenyben kényszerhelyzetben érezve magukat – az ATV és az MTV híradói is teret engednek bulváryananyagoknak. Egyedül a HírTV hírműsora látszik következetesen elzárkózni a tisztán bulvárelemektől.

10. Azonos és eltérő események, témák

A híradók között fennálló hasonlóságok és különbségek kézenfekvő mutatója, hogy melyek voltak azok az események, témák, amelyek mindegyik csatorna híradójában megjelentek, és melyek azok, amelyek az öt közül csak az egyikben tűntek fel.

A vizsgált 14 napon mindössze 48 olyan esemény fordult elő, amelyről mindegyik híradó beszámolt, miközben 433 olyan eseményt találtunk, amelyről csak az egyik műsor adott hírt. Az egyezések alacsony és a teljes különbségek magas száma kissé meglepő: mivel azonos típusú műsorokról (a médiatörvénynek a hírszolgáltatási kötelezettséggel és a közszolgáltatással kapcsolatos passzusai által is érintett országos hatókörű, főműsoridős híradókról) van szó, azt vártuk volna, hogy szerkesztőik között nagyobb a szakmai egyezés a hírtételekről, a műsorba kerülést meghatározó szelekció szempontjairól.

Azoknak a híregységeknek a tartalmi típusairól, amelyek mind az öt híradóba bekerültek, a 18. táblázat közöl gyakorisági adatokat.

18. táblázat. Az öt csatorna egyező híregységeinek tartalmi típusai (abszolút számok)

Politika	11
Belpolitika	10
Külpolitika	1
Gazdaság	5
Egészségügy	5
Oktatásügy	2
Külföld: politika	5
Bűnügyek	7
Balesetek, katasztrófák	5
Fenyegető ügy	4
Színes	4
Összes egyező híregység	48

Az öt csatorna egyező híryanagának több mint a fele politikai-közéleti eseményeket, illetve ügyeket tárgyalt. Ezek a következők: *belpolitika* – Gyurcsány évértékelése, Orbán évértékelése, az MDF elnökválasztás előtt, az SZDSZ elnökválasztása, a Fidesz-népszavazás újra az Alkotmánybíróság előtt, a Nemzetbiztonsági Bizottság ülése kivonulással, Simor András jelölése az MNB élére, az AB megsemmisítette Budapest rendeletét a tüntetésekről, március 15. ünnepi előkészületek, Holokauszt emléknap; *külpolitika* – Putyin-Gyurcsány-találkozó Moszkvában; *gazdaság* – az elvárt adót más adófajta helyettesíti, a 4-es metró építése csúszik és többbe kerül, Aba Botond távozik a BKV-tól, a ferihegyi kiszolgálók sztrájkja, húsbotrány; *egészségügyi reform* – vizitdíj (II. 12., II. 13., II. 14.), kórházát szervezés elleni tüntetés, beteg halála a mentőautóban Hódmezővásárhely és Szentes között; *oktatásügy* – a budapesti szakiskolák ügye (II. 14., II. 15.).

A mind az öt csatornán közölt hírek közül 13 külföldi helyszínhez kötődött, de ötnek jelentős magyar vonatkozása is volt (Gyurcsány Ferenc Putyinnál, brit vírusvád Magyarország ellen [II. 12., II. 13.], két magyar hegymászó halála Olaszországban, a magyar származású Simonyi a világűrben), és még az Oscar-díj odaítéléséről szóló tudósítások is említést tettek arról, hogy a jelöltek közé egy magyar animációs film is bekerült, de végül nem nyert. Több külföldi esemény is éles konfliktusokat tükrözött, és fizikai erőszak is megjelent bennük (Irak: halálos ítélet, robbantások siíták ellen, Szentpétervár: Putyin-ellenes tüntetés), vagy legalábbis erőszakra utaltak (Madrid: terroristák pere, Hágai Nemzetközi Bíróság a szrebrenicai felelősségről).

A politikától-közélettől többé-kevésbé független, nagy hírértékűnek tartott események sorában már sokszor emlegetett rendkívüli bűnügyeket (lövések a rendőrpalotára [II. 13., III. 14.], hármas családgyilkosság, fegyverek lefoglalása, molotov-koktélos fiú, postásgyilkos elfogása – a móri szál [II. 18., II. 26.], a pénzszállítók elleni géppisztolyos rablási kísérlet az autópályán), baleseteket, szerencsétlenségeket (magyar hegymászók halála Olaszországban, keceli mérgezett gyerekek válságos állapotban, Toller balesetének pere, földrengés Indonéziában, debreceni panelhálózat), valamint részben külföldi vonatkozású veszélyeket (brit vírusvád Magyarország ellen [II. 12., II. 13.], madárvírus Oroszországban, a víz világnapja: kiszáradhat a Duna) találunk.

Az öt csatorna azonos anyagai között akadt néhány színes hír is (Oscar-díj, mohácsi busójárás, balatoni szezonnyitás, Simonyi a világűrben), ezek azonban sokkal inkább a kulturális események (esetleg az érdekességek és médiaesemények) kategóriájába, semmint a bulvár, a tabloid világába tartoztak.

Az egyező híresemények alapján az öt csatorna által közösen osztott hírtételek között mindenképpen ott sejtethetjük az alábbiakat: politikai-közéleti fontosság; hazai (magyar) érintettség, közelség; nagy, rendkívüli bűnügyek; rendkívüli balesetek, szerencsétlenségek; a külvilág konfliktusgócai és erőszakos konfrontációi; veszélyek, járványok; érdekességek (de nem tabloid, nem bulvár).

Az egyezőkhöz képest tulajdonképpen sokkal érdekesebbek a csak a csatornák egyikén közölt hírek, hiszen ezek az egyes híradók egyéni vonásait, egyéni profilját tükrözhetik, és egyéni törekvéseikről, egyéni kommunikációs stratégiájukról árulkodhatnak (lásd a 19. táblázatot).

19. táblázat. A csak az egyik csatornán előfordult híregységek tartalmi típusai (százalék)

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Belpolitika	14	8	5	24	32
Külföld (komoly, főleg politika)	9	8	7	24	27
Gazdaság	20	7	13	10	7
Egészségügy	4	1	9	6	7
Oktatásügy	1	1	4	1	6
Kultúra	14	3	1	2	2
Igazságszolgáltatás	3	3	2	0	0
Környezet	1	11	4	0	1
Egyházak, vallás	1	0	0	0	1
Veszélyek	2	5	4	1	0
Baleset	8	6	8	6	2
Bűnügy	0	16	11	8	2
Színészek, érdekességek	16	23	21	11	4
Egyéb	7	8	11	7	9
Összesen	100	100	100	100	100
Az összes híregység, amely csak egyetlen csatornán fordult elő	73	74	105	93	88
A csak az egyetlen csatornán előfordult híregységek az összes híregység százalékában	31	32	38	35	34
Összes híregység	234	229	273	262	256

(Zárójelben felhívjuk a figyelmet arra, hogy volt néhány olyan esemény – és ilyenek persze más időszakokban is akadnak –, amelyekről több csatorna is hírt adott, de nem egy időben, hanem kisebb-nagyobb csúszásokkal, különböző napokon. Például arról, hogy Tánczos Gábor visszautasítja cellatársa vádjait, a vizsgált időszakban először az ATV számolt be [II. 12.], három nap múlva viszont a TV2 is tudósított róla [II. 15.]. Elemzésünkben ezeket az időben elcsúszó híradásokat ugyanazokról az eseményekről csatornánként külön híregységekként regisztráltuk.)

A 19. táblázat alsó sorairól az olvasható le, hogy minél több a híregység egy csatornán, annál több a csak ezen a csatornán előforduló egyedi hír. Ez elég természetes összefüggésnek tűnik, hiszen minél több eseményen akad meg a szerkesztő szeme, annál valószínűbb, hogy olyanra talál, amely más híradóban nem szerepel.

Az MTV híradójában a csak ott előforduló egyedi híregységek között a komoly politikai-közéleti témájúak dominálnak. Ezek például a következők: *gazdaság* – gyorsuló infláció (II. 14.), ötmillió forint lett az utazásszervező irodák kötelező kauciója (II. 15.), bezár a Forte gyár (II. 14.), változatlan maradt az MNB-alapkamat (II. 26.); *belpolitika* – a Fidesz tiltakozik Illés Zoltán csepeli feljelentése ellen (II. 14.), a szabadságok ügye a parlament előtt (III. 6.), eljárás a fideszes kordonbontók ellen (III. 22.); *kultúra* – MTV-s tévéfilmek felújítása, gyártása (III. 6.), szűkül a lemezpiac (II.2 6.), Magyarországon van a világ harmadik legnagyobb szőnyeggyűjteménye, amelyet brit adakozó segítségével állítanak ki (III. 14.).

Az utóbbi témacsoport híreinek gyakorisága azért is figyelemre méltó, mert a vizsgált híradók közül egyedül az MTV-é szentel jelentősebb teret a kulturális élet eseményeinek, ügyeinek. A közszolgálati csatorna egyedi híregységeinek csoportjában a politikai-közéleti túlsúly mellett jelentős arányban szerepelnek színes hírek, érdekességek is (például: újra együtt a Police zenekar [II. 13.], a legjobb magyar kávéház kiválasztása [II. 17.], régi, színes, favázás villamos Debrecenben [III. 14.]), amelyek között bulvár irányultságú tabloidok is felbukkannak (például: brit ejtóernyős szerencsés balesete [II. 13.]).

A csak TV2 és az RTL Klub híradói által közölt hírek között az erősen bulvárjellegű anyagok (színesek, érdekességek, tabloidok) a gyakoriak (például TV2: fáról megmentett medve [II. 12.], golyák tavaszi visszatérése [II. 16.], a riói karnevál előkészületei [II. 15.]; RTL Klub: részeg horgász cápát fogott Ausztráliában [II. 16.], uszonyprotézis egy delfinnek [II. 15.], albínó wallaby egy állatkertben [II. 15.]), de viszonylag magas bennük, különösen a TV2-n a bűnügyi hírek aránya is (például TV2: Tánczos Gábor cellatársának vádja [II. 15.], szökés a pécsi börtönből [III. 22.], hétfégi házak rablóinak elfogása [III. 22.], újra nyomoznak a Fenyő-gyilkosság ügyében [III. 22.]; RTL Klub: önrabló benzinkutas [II. 14.], kétszeres csecsemőgyilkos asszony [II. 15.], Győr mellett öt szarvas lemészárlása [II. 26.]).

Említést érdemel, hogy az összes híradó közül egyedül a TV2 közöl jelentősebb mennyiségben környezettel és környezetvédelemmel kapcsolatos híregységeket (például: Ausztriából érkező szennyeződés a Rábán [II. 13.], környezetszennyező trágylalé folyik egy kis folyóba [II. 15.], az enyhe tél miatt sok a kártevő és a kullancs [II. 15.]), továbbá az egyedi hírek között az MTV után az RTL Klub jelentkezik a leggyakrabban gazdasági témákkal (például: a kamatadó miatt csökkennek a betétek [II. 15.], borzárjegy: a szigorítás mellett és ellene [II. 18.], drágul a baromfi hús a madárvírus-járvány miatt [II. 18.]).

A csak az ATV híradójában előforduló hírek és témák között igen nagy – az MTV-nél tapasztaltat is meghaladó – a belpolitikai tartalmúak mennyisége (például: Szilvász cáfolja távozására híret a MEH éléről [II. 12.], Árpád-sávos zászlók egy szentendrei templomnál [II. 18.], Torgyán új pártot alapít [III. 14.], Gyurcsány Bálint fenyegető levelet

kapott [III. 30.]), de a külföldi komoly politikai anyagok ugyanilyen magas arányban fordulnak elő (például: Iránban elégedetlenség a fundamentalista kormánnyal [II. 17.], vadászpülőgépek Japánban [II. 17.], kuvaiti olajfinomítók műszaki zavara [II. 18.]). Jól érzékelhető, de a két nagy kereskedelmi csatornánál tapasztaltat meg sem közelítő súllyal vannak jelen a bulvárszerű színes hírek, érdekességek (például: bionikus szem vakoknak [II. 16.], David Beckham az USA-ba szerződik [II. 17.], milánói divatbemutató [II. 18.], tigris operációja Oroszországban [II. 26.]), valamint a bűnügyi tudósítások (például: drogcsempészsért letartóztatott nő kártérítési pere [II. 12.], rendőrségi kitüntetés egy szökött rab elfogásáért [III. 06.], hatalmas bankkártyás csalás az USA-ban és Nagy-Britanniában [III. 30.]).

A csak a HírTV híradójában szerepelt hírek között (az összes vizsgált csatornát tekintve) kiemelkedően nagy a belpolitikai tartalmúak aránya. Ezen a téren azonban a csatorna legfőbb jellegzetességét nem is önmagában a kiugró mennyiség, hanem az adja, hogy e belpolitikai anyag meghatározó részét olyan híregységek képezték, amelyek a kormányoldalra nézve kedvezőtlen, vele szemben kritikus és elutasító információkat közöltek. Például: a Kossuth téri tüntetők követelik, hogy Gyurcsány mondjon le (II. 14.), kórházátsszervezés ellen tüntetés Hódmezővásárhelyen (II. 14.), 60 ember tüntetése a Nyugati téren a kormány ellen (II. 16.), a *Die Presse* cikke Molnár Lajos szovjet-orosz kötődéseiről (III. 17.). A HírTV egyedi hírei között a külföldi tudósítások is igen gyakoriak voltak, mégpedig szinte kivétel nélkül konfliktusos, nemritkán erőszakos tartalommal (például: libanoni merénylet keresztény családok ellen [II. 13.], mexikói tiltakozás az USA bevándorlási szabályai ellen [III. 14.], izraeli–palesztin lövöldözés [IV. 7.], Gázában megölték a BBC újságíróját [IV. 15.]), viszont – szemben a többi csatorna híradójával – csak egészen kis arányban szerepeltek színes hírek, érdekességek, és ha feltűntek is, hatásvadászat nem nagyon volt jellemző rájuk (például: magyar tudományos szenzáció a két egyensúlyi helyzetű test [II. 12.], USA: nagy tél, sok hó [II. 14.], csángó bál [II. 17.], Rex kutyaotthon: kutyavásárlás [IV. 7.]).

A csak az egyik csatorna híradóiban előfordult hírek alapján tovább erősíthetjük, illetve árnyalhatjuk a vizsgált hírműsorok profiljával kapcsolatos korábbi megállapításainkat:

- MTV1: határozott politikai-közéleti orientáció, a kifejezetten politikai ügyek mellett jelentős figyelemmel a gazdaságra és a kulturális életre; nyitottság a színesebb, könnyedebb témákra is, mérsékelt engedékenységgel a bulvár irányába;
- TV2 és RTL Klub: komoly politikai-közéleti profil művelése mellett az infotainment, a bulvár, a tabloid viszonylag legnagyobb elfogadottsága a vizsgált híradók között;
- ATV: erős politikai-közéleti orientáció mind hazai, mind külföldi vonatkozásokban; emellett nagyfokú, de a két nagy kereskedelmi csatornáétól elmaradó nyitottság a bulvár, a tabloid irányába;
- HírTV: kiemelkedően erős politikai-közéleti orientáció, amely szinte minden részletében a kormányoldal kritikáját, elutasítását, a vele való konfrontációt szolgálja; nagy érdeklődés a külvilág konfliktusos, nemritkán erőszakkal terhelt színterei és eseményei iránt; viszonylag csekély tér a színes hírek, az érdekességek, valamint a bűntények számára, a bulvár és a tabloid mellőzése.

11. Szereplők: a tévéhíradókban megjelenő társadalmi ágensek

Amikor a demokratikus társadalmakban a mértékadó médiával szemben azt az igényt támasztják – és lényegében ebben áll a média tájékoztatói funkciója –, hogy a törvények megszabta keretek között a lehető legteljesebben tegye nyilvánossá, beláthatóvá a közéletet, és ruházza fel az állampolgárokat a felelős véleményalkotáshoz és döntéshoz szükséges információkkal, akkor nem utolsósorban azt várják el, hogy a médián keresztül minél teljesebben és minél hitelesebben legyenek elérhetőek, megtapasztalhatóak a közéleti ágensek kommunikációi, beszédaktusai. A közéleti ágensek és közkommunikációik médiamegjelenítésének alapvetően kétféle módja van. Az egyik esetben – gondoljunk mindenekelőtt a nyomtatott sajtóra – a közszereplők verbális megnyilatkozásait újságírók, riporterek, tudósítók írják le, foglalják össze, idézik. A másik esetben – ezt kínálja a televízió – lehetőség nyílik arra, hogy a közéleti ágensek a saját szavaikkal, a saját hangjukon és a saját arcukkal nyilatkozzanak, ami sokkal hitelesebbnek hat.

A következőkben azt vesszük szemügyre, hogy a vizsgált tévéhíradók a belföldi hírszövegekben miképpen adtak lehetőséget a különféle társadalmi alanyoknak arra, hogy saját szavaikkal, saját hangjukon megszólalva, mintegy élőben váljanak a hírek szereplőivé. Először lássuk azt a kérdést, hogy a közügyek tárgyalásában mekkora súlyt helyeztek a híradók a bennük érintett szereplők saját hangon történő, élő megszólaltatására (lásd a 20. táblázatot.)

20. táblázat. Megszólaltatott szereplők a belföldi híregységekben

	MTV1	TV2	RTL Klub	ATV	HírTV
Szereplők száma	286	267	254	202	238
Az egy híregységre eső szereplők száma	1,7	1,8	1,3	1,2	1,3
Az összes belföldi vonatkozású híregység	170	146	201	165	179

A megszólaltatott szereplők abszolút számát tekintve az MTV híradója áll az élen, majd sorrendben a TV2, az RTL Klub, aztán a HírTV, végül pedig az ATV hírműsora következik. A 22. táblázat számai azt jelentik, hogy az MTV egy híradóban átlagosan 20, a TV2 19, az RTL Klub 18, a HírTV 17, az ATV pedig 14 társadalmi ágenszt szólaltatott meg valamilyen ügyben. Ha a megszólaltatottak számát a (belföldi) híregységek mennyiségéhez viszonyítjuk, akkor hasonló sorrendet kapunk a különbséggel, hogy az RTL Klub híradója – a híregységei magas számának következtében – kissé lejjebb, a HírTV-vel egy szintre csúszik.

A 21. táblázat arról informál, hogy a vizsgált híradók milyen arányban szólaltatnak meg a saját hangjukon, élőben,

különbféle intézményi szerepeket betöltő társadalmi ágenseket. (A táblázatban alkalmazott kategóriák értelmezéséhez magyarázatul megjegyzem, hogy a kormány tagjai a minisztereket, az államtitkárokat jelenti; a minisztériumok, országos intézmények, hatóságok kategóriába az APEH, a Versenyhivatal stb. vezetői, munkatársai kerültek, függetlenül attól, hogy – joggal vagy sem – valamelyik politikai oldal elkötelezettjének tartják-e őket; a civil szférához soroltam a formális civil szerveződések, alapítványok, egyesületek, társaságok vezetőit, tagjait, továbbá az alkalmi gyülekezések, tiltakozások szervezőit, résztvevőit – például a Kossuth téri tüntetőket, a Morvai-bizottságot.)

Az összes vizsgált híradóban a politikusok, a politikai közszereplők kapnak szót a leggyakrabban (a legtöbb híregységben), azonban az RTL Klub és az ATV hírműsorai a politikusok megszólaltatásában jelentősen elmaradnak a másik három csatornához képest. Az egészségügy, illetve a rend- és biztonságvédelmi szervek munkatársainak mind az öt híradóban való viszonylag gyakori megszólaltatása nyilvánvalóan összefügg az egészségügyi átalakításokkal, illetve az időszak rendkívüli bűneseteivel.

21. táblázat. Megszólaltatott társadalmi ágensek a belföldi híregységekben (százalék)*

	MTV1	TV2	RTL	Klub	ATV	HírTV
Államfő (Sólyom László)	1,1	0,0	0,0		0,0	0,6
Kormányfő (Gyurcsány Ferenc)	4,7	5,6	1,9		4,2	4,4
A kormány tagjai	11,2	6,3	4,5		4,9	7,8
MSZP-politikus	3,5	4,2	0,9		4,2	4,4
SZDSZ-politikus	5,9	4,2	0,0		3,0	4,4
BP főpolgármestere (Demszky Gábor)	1,2	2,1	0,9		1,2	0,6
Baloldali önkormányzati politikus	1,8	2,1	0,5		1,8	2,2
Egyéb baloldali politikus	0,0	0,0	0,0		0,0	0,0
Az ellenzék vezetője (Orbán Viktor)	1,2	2,1	0,5		1,8	1,1
Fidesz-politikus	9,4	8,4	2,5		6,7	11,2
KDNP-politikus	2,9	0,7	0,0		0,6	1,1
MDF-politikus	3,5	0	0,5		1,2	0,6
Jobboldali önkormányzati politikus	4,1	5,6	1,9		1,8	6,7
Egyéb jobboldali politikus	0,0	2,8	0,0		1,2	1,1
Önkormányzati politikus párthovatartozás feltüntetése nélkül	1,8	2,1	7,5		3,0	2,8
Gazdasági aktorok	15,3	20,3	11,9		9,1	8,9
Kulturális szféra	14,1	16,1	8,5		7,3	11,7
Igazságszolgáltatás, jogrendszer	3,5	11,2	2,5		3,0	2,8
Rend- és biztonságvédelmi szervek	12,3	27,9	15,9		14,5	7,8
Egészségügy	18,8	13,3	15,4		12,3	16,2
Minisztériumok, országos intézmények	3,5	5,6	4,5		1,8	1,7
Érdekvédelem	5,9	0,7	0,5		2,4	5,6
Egyházi személyiségek	0,6	0,0	0,0		0,0	0,6
Civil szféra	7,1	4,2	6,9		3,6	9,5
Szakértők	3,5	6,3	2,5		5,4	1,1
Polgárok intézményi szerep nélkül	31,1	34,9	35,8		25,4	17,9
Az összes belföldi vonatkozású híregység	170	146	201		165	179

* A táblázat azt tünteti fel csatornánként, hogy az összes híregység százalékában hány híregység szólaltatta meg az egyik vagy a másik szereplőt. Mivel ugyanaz a híregység több szereplőt is megszólaltathatott, illetve nem mindegyik híregységben szólalt meg szereplő, az összeg nem egyenlő 100 százalékkal.

Általánosan jellemzőnek mondható a gazdaság és a kulturális élet ágenseinek szintén viszonylag gyakori megszólaltatása. Az utóbbi kategória hangsúlyos jelenléte nem utolsósorban az oktatás átszervezésével kapcsolatos híreknek, illetve a tiltakozásoknak volt köszönhető. A civil szféra képviselőinek a minisztériumi és a hatósági munkatársakét elérő, helyenként meg is haladó megszólalási gyakorisága pedig alighanem a tiltakozási akciók szinte folyamatos tavaszi jelenlétével magyarázható.

Igen gyakori – az RTL Klub, a TV2 és az MTV1 híradójában a híregységek harmada, viszont az ATV és a HírTV híradóiban ritkább – azoknak az intézményi szerep nélküli polgároknak a megszólaltatása, akik a híregységekben véletlen szemtanúként, az utca embereként, hétköznapi állampolgárként, az intézményi és egyéb történések érintettjeként és hasonló minőségekben jelennek meg. Ők képviselik az átlagembert, a nép hangját. Gyakori megszólaltatásuk funkcióját és hatását tekintve egyfelől a híregységek valóságosságának, hitelességének erősítését, másfelől az „emberközelség hozását”, familiárisá tételét szolgálják.

A valóságosság és a hitelesítés hasonló, de persze más konnotációjú (az átlagemberrel, a laikus közvéleménnyel szemben a szakértelemre, a hozzáértésre hivatkozó) eszköze a szakértők megszólaltatása. A vizsgált híryanagban egyebek között például február 13-án és 14-én találkozhattunk az alkalmazásával, amikor a rendőrpalotára leadott géppisztolylövésekkel foglalkozó tudósítások közül többen is megszólaltattak fegyverszakértőt.

12. Pártatlanság, kiegyensúlyozottság, objektivitás

A különböző pártállású politikus közszereplők megszólaltatásának mennyisége a hírműsorok pártatlanságának, kiegyensúlyozottságának sűrűn használt indikátora (lásd például Plauschin, 2004). E tekintetben az öt csatornánál csekély különbséget találtunk. Mint a 22. táblázat mutatja, enyhe kormányoldali fölény a jellemző, ami leginkább a TV2 és az MTV1, a legkevésbé pedig a HírTV és az ATV híradójában érhető tetten. Ez alapján úgy tűnhet, hogy a vizsgált időszakban a televíziós híradók valamelyest a kormányoldalnak kedveztek. Ebben a kis mértékű arányeltolódásban azonban túlzás lenne (különösen a HírTV esetében) a kormányoldalnak kedvező kiegyensúlyozatlanságot sejtetni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a közügyek alakításában a hatalmi helyzetben, a kormányzati pozíciókban lévő politikusoké a kezdeményező szerep, akik a politikai-közéleti eseményekről készült híradásokban sem megkerülhetők, így ez a minimális különbség teljesen természetesnek tekinthető. (Ez a körülmény motiválja, hogy több országban is azt a hírfolyamot tekintik kiegyensúlyozott hírszolgáltatásnak, amelyben a politikusok médiaszereplései a kormány tagjai, a kormánypártok és az ellenzék között egyenlő mértékben oszlanak meg.)

22. táblázat. Megszólaltatott politikusok párthovatartozás szerint (százalék)

	MTV1	TV2	RTL	Klub	ATV	HírTV
Kormányoldali	56	58	54		52	52
a kormány tagja	32	28	40		24	26
nem kormánytag	24	30	14		28	26
Ellenzéki	44	42	46		48	48
Összesen	100	100	100		100	100
Összes megszólaltatott politikus	84	60	35		63	82

Merőben más képet kapunk, ha azt vizsgáljuk, hogy a híradóknak a hazai belpolitika eseményeivel és ügyeivel foglalkozó híregységei milyen arányban közvetítettek egyfelől a kormányoldallal, másfelől az ellenzéki oldallal szemben kritikus, elutasító vagy rá nézve kedvezőtlen tartalmakat. A 23. táblázaton azt látjuk, hogy mind az öt vizsgált híradó esetében jóval nagyobb arányban fordultak elő olyan híregységek, amelyek a kormányoldalt kritizáló, rá nézve kedvezőtlen részleteket tartalmaztak, mint olyanok, amelyek az ellenzéki oldalra vetettek rossz fényt. Ezen belül azonban a HírTV messze kiemelkedett a mezőnyből: híradójának híregységei között majdnem háromszor annyi volt a kormányoldal-kritikus, mint az ellenzékkritikus. Az arányokat talán még jobban érzékelteti a 24. táblázat.

23. táblázat. A kormányoldallal, illetve az ellenzéki oldallal szemben kritikus vagy rá nézve kedvezőtlen híregységek aránya a belpolitikai vonatkozású híryanagban (százalék)*

	MTV1	TV2	RTL	Klub	ATV	HírTV
A kormányoldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen	68	87	57		89	92
Az ellenzéki oldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen	46	66	50		73	33
Az összes belpolitikai vonatkozású híregység	57	32	47		44	78

* Az összeg nem egyenlő 100 százalékkal, mert ugyanaz a híregység a kormányoldalt kritizáló és az ellenzékkel kritizáló részleteket is tartalmazhatott.

24. táblázat. Az egy híradóra eső kormányoldal-kritikus és ellenzékkritikus híregységek száma

	MTV1	TV2	RTL	Klub	ATV	HírTV
Kormányoldal-kritikus	2,8	2,0	1,9		2,8	5,1
Ellenzékkritikus	1,8	1,5	1,6		2,3	1,8

Az adatok alapján a TV2, az RTL Klub és az ATV híradójának kormányoldal-kritikussága mérsékeltnak, az MTV1-é valamivel erősebbnek tűnik. A HírTV hírműsorát viszont az előbbi csatornákkal összevetve oly mértékű kormányoldal-kritikusság jellemzi, hogy az már csak a „rendkívüli”, a „túltengő” jelzőkkel írható le. Természetesen megalapozottan lehet amellett érvelni, hogy a mértékadó médiának nemcsak joga, hanem kötelessége is kritikus szemmel figyelni a hatalom birtokosainak a tevékenységét, különösen egy olyan időszakban, amikor a kormányoldal – gazdasági-pénzügyi egyensúlyi problémákkal is küzdve – nagyszabású átalakításokba, reformokba kezd. Az a kiegyensúlyozatlanság azonban kormányoldal és ellenzék között, amellyel a HírTV híradóiban találkoztunk, nem csupán erős kritikai érzékenységet, hanem a kormányoldallal szembeni negatív elfogultságot és propagandisztikus hajlamokat tükröz. (A HírTV hírszerkesztésének kiegyensúlyozatlanságára lásd még a csak ezen a csatornán előforduló hírekről írottakat.)

Ezzel szemben a csak az ATV híradóiban közölt hírek között akadt néhány olyan, amely bizonyára nem tartozik az ellenzéki média által favorizáltak közé; például: Kóka János állami pénz igénybevétele nélkül vett részt a bécsi operabálon (II. 17.), feltörték Kóka János honlapját (II. 18.), Árpád-sávós zászlók egy szentendrei templomon (II. 18.), Gyurcsány Bálint fenyegető levelet kapott (III. 30.). Úgy véljük azonban, hogy pusztán néhány (összességében nem több mint hét-nyolc) ilyen híregység előfordulása miatt megalapozatlan lenne az ATV híradójáról egyoldalúságot feltételezni.

Olyan eseteket, amelyek akár a valamelyik politikai oldal felé való húzás tüneteiként is értelmezhetők, néhányszor más híradókban is találtunk, ha nem is a HírTV-t idéző tendenciózus egyoldalúságra utaló gyakorisággal, hanem inkább csak egyedi, kirívó furcsaságként. Ezek közül talán az MTV1 híradójának az Orbán Viktor éwertékelő beszédéről beszámoló tudósítása volt a legfeltűnőbb február 16-án, amely a vizsgált híradókban példátlanul hosszú időt – nyolc percet szánt az eseményre: öt percet magára a beszédre, és majdnem három percet a pártok reagálására. Ilyen hosszú megszólalásra nem volt lehetősége egyetlen politikusnak sem a többi híradó egyikében sem (még a HírTV-ben az ellenzék vezető személyiségeinek sem). Ráadásul a közszolgálati csatornán a Gyurcsány Ferenc négy nappal korábbi parlamenti éwertékeléséről szóló tudósítás, a pártreagálásokkal együtt, alig több mint hat percet tett ki.

13. Tényközlés versus véleményformálás

A kiegyensúlyozottság, a pártatlanság témaköréhez szorosan kapcsolódik a kérdés: vajon a híradók az események tálalásában a tényközlésekbe nem kevernek-e nyíltan vagy bújtatottan szerkesztőségi véleményt, értékítéletet? Korábban már jeleztük, hogy egyik híradó sem tartalmazott kommentárokat vagy egyéb publicisztikai anyagokat. Arra sem találtunk példát, hogy a műsorvezetők bármilyen módon minősítették volna a hírek szereplőit és azok tetteit. Ebben az értelemben tehát a tények és a vélemények nem keveredtek egymással a híregységek verbális és vizuális szövegében.

Jól tudjuk azonban, hogy a tényinformációk megfelelő sorrendbe állítása, önmagukban szigorúan tényszerű hírek célzatos egymás után szerkesztése is hordozhat üzenetet oly módon, hogy nyilvánvalóan – vagy legalábbis feltehetően – szándékolt következtetésre készítet. Ilyesféle, a tények célzatos csoportosítására épülő sugalmazások meglehetősen gyakoriak a HírTV híradóiban. Jó példa lehet a február 13-i adásban a rendőrpalotára leadott lövésekkel foglalkozó összeállítás vége: Varga Mihály (Fidesz) sajtótájékoztatón hosszan beszélt arról, hogy a terrorveszélyt a baloldal emlegeti előszeretettel, majd az az – egyébként csak a HírTV által közölt – információ következett, hogy a lövések napján TomCat, az ismert ellenzéki vagabund szabadon járt-kelt a rendőrség által megerősített őrzésűnek mondott rendőrpalotában. A műsorvezető egyetlen szóval sem állította, hogy a rendőrpalotára leadott sorozat a baloldal ármányának eredménye, a politikus nyilatkozatának és TomCat rendőrségi sétájának egymásutánjából azonban explicit állítás nélkül is meglehetősen nyilvánvalóan adódhatott a közönség számára a ki nem mondott üzenet: nincs itt semmiféle terrorveszély, ez az egész a baloldal műve. Ezt megerősítette TomCat nyilatkozatának befejező mondata: „...feltéve, ha van itt valamiféle terrorveszély, és nem csak úgy maguknak csinálták”.

Ugyanez a műsor egy másik, hasonló példával is szolgált a sugalmazó szerkesztésre. A híradó harmadik híregysége arról tudósított, hogy Burány Sándor szocialista politikus a budapesti szovjet emlékműnél az ellenállók és antifasiszták szervezetével együtt emlékezett a II. világháború budapesti harcainak végéről, amelyet – a műsorvezető szavaival – „ők felszabadításnak tartanak”. Buránytól a tudósítás azt idézte, hogy szerinte a jobboldal nem tud mit kezdeni az antifasizmussal. A következő – szintén csak a HírTV híradója által közölt – híregység arról szólt, hogy „eközben” (utalás a szovjet emlékműnél zajlott megemlékezésre) egy eddig ismeretlen antifasiszta szervezet likvidálással fenyegette meg a Fidesz, a MIEP és a Jobbik vezetőit. Mindez együtt azt sugallhatja a nézőknek, hogy lehet itt valami összefüggés.

A sugalmazó szerkesztés mellett a HírTV híradójában az is megtörtént néhányszor, hogy a valóságnak nem megfelelő módon, hamis színben tüntetnek fel valamilyen kormányzati lépést. Március 14-én például a műsorvezető így kezdte az egyik hírt a kormány adóterveiről: „Átkeresztelve. A kormány nem tágít, júniustól bevezeti az elvárt adót.” Valójában nem felel meg a tényeknek – és ez tulajdonképpen a hír folytatásából gyanítható is –, hogy a kormány újra ugyanazt az adót akarná bevezetni más néven, amelyet az Alkotmánybíróság elutasított. Február 16-án valamilyen, közelebből meg nem jelölt forrásra való hivatkozással tényként mutattak be valamit, ami akkor legfőljebb lehetőség, de nem bizonyosság volt („lapértesülések szerint fizetős lesz a második érettségi”). Április 7-én arról jelent meg tudósítás, hogy egy házaspár népszavazást kezdeményez a több-biztosítós egészségügyi rendszer ellen, mert a férj – állítása szerint – az Egészségügyi Minisztérium honlapján egy tanulmányban azt olvasta, hogy a több-biztosítós rendszerben mindenkinek sokat, még a minimálbéren élőknek is havi 23 ezer forint hozzájárulást kell fizetniük. A képernyőn azt látni, hogy a férfi magyaráz egy számítógépes monitor előtt, amelyen valamilyen nem igazán azonosítható szöveg tűnik fel. A tudósítás véget ér anélkül, hogy az állítólagos tanulmányról a minisztériumot megkérdeznék, tehát nincs megerősítés, de persze cáfolat vagy magyarázat sem.

Hangulatkeltésre a HírTV híradójának más eszközei is vannak. Ezeknek egyike például a kórház-átalakítás és -bezárás kontextusában a sötét titkokat, összeesküvéseket, maffiaszerű területfelosztásokat sejtető „a lovasberényi titkos alku” fordulat ráolvasásszerű ismételtetése műsorról műsorra február 14-én, 15-én és 18-án. De ide sorolható a kormányoldali politikusok, önkormányzatok elleni fideszes feljelentések híreinek halmozása március 30-án, az SZDSZ elnökválasztása idején. A híradó a Magyar Nemzet tényfeltáró riportja alapján hosszú tudósítással indított arról, hogy Kóka Jánost feljelentette egy fideszes képviselő a (többször is felmelegített) dunaiúvárosi Hankook-gyáráépítés ügyében, majd a soproni fideszes önkormányzat feljelentése következett az előző szocialista polgármester ellen, végül az a hír zárta a sort, hogy a váci Fidesz-frakció mélygarázsépítés-ügyben feljelentette a szocialista polgármestert.

A HírTV híradójában tapasztaltakhoz hasonló „megoldásokra” a többi csatorna híradóiban nem nagyon bukkantunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy másutt egyáltalán nem fordultak elő megtévesztő, hangulatkeltő mozzanatok. Például februárban – nem feltétlenül azonos napon (többször 16-án és 17-én) – a vizsgált híradók rövidebben-hosszabban beszámoltak a gyermekeket ábrázoló pornográf felvételekkel kapcsolatos törvénymódosítás ügyéről. A műsorok (a bennük megszólaltatott politikusok és egyéb érintettek) leginkább csak

„gyerekpornóként” emlegették az esetleges törvénymódosítás tárgyát, és kísérletet sem tettek arra, hogy kifejtsek: tulajdonképpen mit takar ez a nagyon is hangulatkeltő kifejezés, és mit célozna a törvénymódosítás. Egyedül az RTL Klub híradója adott lehetőséget egy igazságügyi szakembernek és egy kriminológusnak arra, hogy rövid magyarázatokba bocsátkozzon.

14. Összefoglalás

1. A vizsgált hírműsorokat vitathatatlan profizmus jellemzi. Mindegyik igyekszik mindazokat a formai eszközöket felhasználni, amelyek alkalmasak lehetnek a közönség figyelmének megragadására, lekötésére és az üzenet nyomatékosítására. A képernyőn leggyakrabban feltűnő műsorvezetők tapasztalt, rutinos televíziós személyiségek, akik szinte elválaszthatatlanul hozzátartoznak a híradók arculatához. A műsorok gördülékenyen, zökkenőmentesen, technikai problémák és zavaró bakik nélkül haladnak.

2. A híradók legfőbb információhordozó elemei az orális szöveg és a mozgókép. Egészében véve alig fordulnak elő olyan híregységek, amelyekben ne jelenne meg kép, mégpedig meghatározóan mozgókép. Igazán jelentős különbség csak aszerint mutatkozik az egyes csatornák között, hogy hírműsoraik milyen gyakran szólaltatják meg a szereplőket a saját hangjukon, és milyen gyakran szólal meg bennük helyszíni tudósító. Ebből a szempontból nézve az MTV1 és a TV2 híradásai a leginkább információgazdagok. A helyszíni jelenléte az ATV és a HírTV tudja a viszonylag legkevésbé biztosítani, az élő megszólaltatásban pedig velük együtt az RTL Klub híradója is elmarad az élmezőnytől.

3. A híradók profilját egyfelől a politikai-közéleti érdeklődésük, másfelől a bulvár, a tabloid felé való nyitottságuk határozza meg a leginkább. Nagy általánosságban mind az öt híradóra az a jellemző, hogy a komoly politikai-közéleti témákban a belföldi hírek megelőzik a külföldieket, a bulvár, tabloid műsoregységek hátrább, a műsor második felében kerülnek sorra.

4. Csatornánként jelentős különbséggel ugyan, de az összes híradóban a politikai szférára irányul a legnagyobb figyelem. Ez abban is megmutatkozik, hogy például az egészségügyhöz kötődő események és ügyek is gyakran átpolitizálódnak, így jelennek meg a híradókban – másfelől az átpolitizálásnak köszönhetően kerültek fel a televíziós híradások napirendjére. Úgy tűnik ugyanis, hogy ha az egészségügy nem lenne a kormányoldal és az ellenzék éles rivalizálásának terepe, egyik televíziós csatornát sem érdekelné különösebben egy-egy szakkérdés.

5. A leggyakrabban az egészségügyben bekövetkezett, illetve az oktatásügyben várható változások, a belpolitikai feszültségekre utaló fejlemények és a nagy bűnügyek szerepeltek a híradókban. Az is elmondható, hogy a tárgyalási eseményekből és közügyekből feszültségekkel, konfliktusokkal, nemritkán erőszakkal, veszélyekkel teli világ képe bontakozik ki. A leginkább tematizált ügyek listáját tekintve egyedül a HírTV tér el karakteresen a többi csatornától, ami összefügg azzal, hogy ennek hírműsorát a többi vizsgált csatornával összevetve jelentős mértékű kormányoldal-kritikusság hatja át.

Irodalom

Angelusz Róbert (2003) Amíg híreként megjelennek... Az eseményektől a hírekig. *Jel-Kép*, 3. sz.

Császi Lajos (2002) *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó & MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.

Gerbner, George (2000) *A média rejtett üzenete*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.

Plauschin András (2004) A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2004-ben. *Jel-Kép*, 1. sz.

Lábjegyzetek

1

Az esti főműsoridős hírműsorokról lásd még Bajomi-Lázár Péter-Monori Áron „Esti főműsoridős híradók a magyarországi televíziózásban” című írását lapunk 2007. őszi számában – A szerk.

2

Lásd még Jenei Ágnes „Miből lesz a hír? A televíziós hírgyártás szervezetszociológiai vizsgálata” című írását lapunk 2001. nyári számában – A szerk.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)

- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

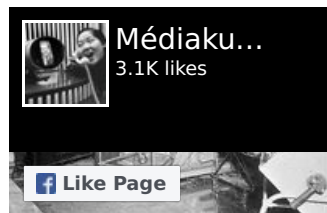
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2007 tél

Politika

[Bayer Judit:](#)

A szolgáltatók felelősségének szabályozása a legújabb alkalmazások és az amerikai tapasztalatok fényében

A szolgáltatók felelősségi szabályainak európai megállapítása óta több mint fél évtized telt el, az európai szabályozás alapjául szolgáló amerikai törvény pedig hamarosan tízesztendő lesz. Ez hosszú idő az internetszabályozásban: a jelentős tapasztalatok mellett a technikai megoldások rapid változása is jelzi a változtatás igényét. A cikk bemutatja ezeket a folyamatokat és a web 2.0 világot szervező szereplőket, amelyek a tartalom- és az internetszolgáltatók között helyezkednek el. A szerző a Kanadában alkalmazott értesítési-értesítési eljárást (notice-and-notice) ajánlja alapul venni egy összetettebb, az igényeknek megfelelő felelősségi rendszer kialakításához.

1. Az amerikai szerzői jogi törvény gyakorlati tapasztalatai

A témában jártasok előtt minden bizonnyal ismertek az amerikai szerzői jogi törvény (Digital Millennium Copyright Act, DMCA) felelősségi szabályai. Ahhoz azonban, hogy bebizonyítsam: ezek a szabályok nem képesek betölteni azt a feladatot, amelyre hivatottak, előljáróban mégis szükségesnek tartom ismertetni ezek legfontosabb tartalmát.

Az internetszolgáltatók felelősségére nézve a DMCA - a világon elsőként - bevezette az *értesítési-eltávolítási eljárást*. Ennek lényege, hogy egy úgynevezett biztonságos kikötőt kínált az internetszolgáltatóknak arra az esetre, ha az általuk közvetített, tárolt, talált vagy másolt tartalom jogellenesnek minősül, azzal a feltétellel, hogy bizonyos körülmények között eltávolítják a kifogásolt, szerzői jogokat sértő anyagot.¹ A törvény mindegyik esetre vonatkozóan részletesen felsorolja az ártatlanság kritériumait, azaz egy sor olyan feltételt, amelynek érvényesülnie kell ahhoz, hogy a mentesülés beálljon.

A mentesülés alapfeltétele, hogy a szolgáltatónak legyen egy belső szabályzata, amely lehetővé teszi az ismételt jogsértők előfizetésének letiltását. Tiszteletben kell tartania azokat a technológiai beállításokat, amelyeket a szerzői jogok jogosultjai alkalmaznak, hogy azonosítsák és védjék a jogvédett műveket. Emellett az ideiglenes másolat készítése, tárolása és kereső működtetése esetén a szolgáltatónak bizonyos egyéb aktív cselekményeket is kell tennie akkor, amikor jogellenes anyag létezéséről szerez tudomást. Például az ideiglenes másolat készítése után, ha az eredeti, jogellenes anyagot az eredeti helyéről eltávolították, és erről formális levélben értesítették a szolgáltatót, akkor neki is el kell távolítania az arról készült tárolt másolatot.² A legkiterjedtebb kötelezettségei azonban akkor vannak a szolgáltatónak, ha jogellenes tartalom tárolását végezte. A DMCA ezzel kapcsolatban fejti ki az értesítési eljárás részleteit.³ Természetesen alapvető feltétel, hogy a tárhelyet szolgáltatónak ne legyen előzetes tudomása a tartalom jogsértő jellegéről vagy olyan tényekről, amelyek nyilvánvalóvá tennék a jogsértő tevékenységet. További követelmény - amelyet az európai irányelv nem vett át -, hogy a szolgáltatónak ne legyen anyagi nyeresége a jogellenes tevékenység kapcsán. Ezen kívül szükséges, hogy legyen egy kijelölt képviselője, akinek megküldhetőek az értesítések, és e személy neve, címe, telefonszáma és e-mail-címe letétbe helyezve elérhető legyen a Szerzői Jogvédő Hivatalban. Amikor a jogsértő tevékenységről tudomást szerez, a tárhelyszolgáltatónak el kell távolítania a tartalmat, vagy meg kell akadályoznia a hozzáférést.

A szabályos értesítés írásban történik, és csakis olyan személy küldheti, akinek joga van fellépni a szerzői jogosult nevében. Már három alapvető elem megléte esetén is köteles a szolgáltató a panaszt befogadni, és hiánypótlás céljából felvenni a kapcsolatot a panaszossal.⁴

A keresőszolgáltatás esetében is feltétel, hogy a szolgáltatónak ne legyen tudomása a tartalom jogsértő jellegéről, és ne szerezzen anyagi nyereséget a jogsértő tevékenységből. Az értesítés-eltávolítás szabályai azonosak a tárhelyszolgáltatáshoz kapcsolódó feltételekkel és köteleességekkel.

A törvény a szolgáltatót mentesíti az eltávolítással okozott károkért viselt felelősség alól is, hiszen végül kiderülhet, hogy a tartalom valójában nem is valósított meg jogsértést. A mentesülés feltétele, hogy a szolgáltató megfelelő módon közvetítsen a panaszos és a közzétevő között, és adott esetben a tartalom visszahelyezéséről is gondoskodjon.

1.1. Visszahelyezés

A tartalom közzétevőjének lehetősége van arra, hogy ellenértesítéssel éljen, és kérje a tartalom visszahelyezését. Az ellenértesítést a szolgáltató továbbítja a panaszosnak, és tájékoztatja, hogy az eltávolított tartalmat tíz munkanapon belül visszahelyezi, hacsak a panaszos nem küld újabb értesítést olyan tartalommal, hogy bírósági keresetet indított az előfizető jogellenes magatartástól való eltöltése érdekében. Ha a bírói eljárást a panaszos ténylegesen nem indítja meg, akkor a szolgáltató 14 napon belül visszahelyezi a tartalmat; a határidőt az ellenértesítés dátumától kell számítani. Lényegében ezt a megoldást vette át a magyar elektronikus kereskedelemről szóló 2001. évi CVIII. törvény is. A magyar jogszabály egyik következetlensége, hogy bár nem csupán a szerzői jogsértésekről szól, az értesítési és eltávolítási eljárás szabályait csak a szerzői jogsértésekre vonatkoztatja.

A tartalom visszahelyezése az értesítési-eltávolítási eljárás egyik sarkalatos kérdése. A tartalom közzétevője csak akkor kérheti az ismételt közzétételt, ha valószínűnek tartja, hogy azt tévedésből távolították el, vagy hogy a panaszosnak nem is volt joga a szerzői jogosult nevében fellépni. Kérdés, hogy ez utóbbit honnan tudhatná a közzétevő, ha a szolgáltató nem küldi meg neki a panaszos levelét vagy nevét – amire nem köteles.

1.2. A P2P fájlcserelek által keltett problémák

Az elmúlt évtizedben a szerzői jogsértések túlnyomó része fájlcsereelő szoftverek segítségével történt, aminek használatát a szerzői jogosultak hiába igyekeztek megakadályozni. E technológia sajátossága, hogy a tartalom a „központi” szervereken csak keresztüláramlik, ott nem időzik és nem tárolódik. Erre a problémára a DMCA nem kínál megoldást. A fájlcsereelő csak hozzáférést vesznek igénybe, tárhelyet nem, így nincs mit eltávolítani – a tartalom a felhasználók saját otthoni gépén található.

Így hát a lemezkiadók megkíséreltek élni a DMCA 512.§ (h) szakaszával, amely szerint a szolgáltatótól követelhetik a felhasználó nevét és címét azzal a céllal, hogy keresetet indíthassanak ellene. Csakhogy az azonosítás kérelméhez csatolni kell az eltávolítást kérő értesítést. Márpedig ahol nincs tárolás, mint a P2P tartalomnál, ott eltávolítást sem lehet kérni, tehát nem lehet csatolni az erre irányuló kérelmet sem. Így a szolgáltató formai hiba miatt nem teljesítette a felhasználó megnevezésére irányuló kérést. Ez a joghézag volt az ügy tárgya az RIAA v Verizon-ügyben, amelyben a bíróság is úgy foglalt állást, hogy az azonosítás csak akkor igényelhető, ha az eljárás tárolt tartalom miatt folyik, és nem vehető igénybe olyan jogsértések esetén, amelyeket kizárólag a hozzáférés igénybevételével követnek el (RIAA v Verizon, 2003: 24).

Ezért a Verizon-ügy óta a szerzői jogosultak inkább úgynevezett John Doe-eljárást indítanak a felhasználó ellen, azaz ismeretlen személy ellen indítják meg azzal, hogy majd az eljárás során a bíróság deríti ki a személyazonosságát (bővebben lásd Bayer, 2005b).

Ezen kívül pedig a DMCA (i)(1)(A) szakaszát kísérlik meg kiaknázni, amely a többszöri jogsértések után a felhasználó előfizetésének felmondását írja elő. A lemezkiadók úgy próbálják a kívánt hatást előidézni, hogy rövid egymásutánban többször is értesítéseket küldenek az internetszolgáltatóknak, vagy eleve azt állítják, hogy a felhasználó több alkalommal követett el jogsértést (hiszen minden egyes letöltött zeneszám külön jogsértésnek számít) (Urban, 2006: 685).⁵ A felhasználónak nincs semmiféle tiltakozási joga az ilyen megszüntetés ellen, és előzetes értesítést sem kap. Érdekes helyzet állhat elő, ha például családi előfizetést szüntet meg az internetszolgáltató, amiért a család gyermeke fájlcsereelő alkalmazással szórakozott. Az internet széles körű felhasználása miatt az előfizetés felmondása napjainkban aránytalan szankciónak tekinthető (Pollack, 2006: 574–575).

1.3. A DMCA értékelése

Részletekbe menő, precíz szövegezése révén a DMCA viszonylagos biztonságot nyújt az internetszolgáltatóknak: kevés kétséget hagy afelől, hogy mit kell tenniük, mert minden, a formai követelményeknek megfelelő értesítésre el kell távolítaniuk a kifogásolt tartalmat. Ugyanez a sajátossága rugalmatlanná is teszi, ami például a Verizon-ügyben is tükröződött, hiszen minden helyzetre nem képes megoldást nyújtani. Az azonban egyértelműen előny, hogy az internetszolgáltatóknak nem kell állásfoglalást kialakítaniuk a tartalom jogszerűségére nézve, így nem fenyeget az a veszély, hogy a szólásszabadság és a szóláskorlátozás közötti, az emberi jogok területére tartozó, alapos mérlegelést igénylő kérdést egy ebben járatlan, laikus szervezetnek kellene megválaszolnia, ráadásul annak terhe mellett, hogy ha tévesen dönt a szólásszabadság javára, akkor a tartalom közzétevőjével egy sorban válik felelőssé a tartalomért. Nyilvánvaló hátrány, hogy ennek az ára a szólás nagyobb fokú korlátozása. Habár elméletileg kevésbé vitatható, hiszen a korlátozást törvény írja elő, és az nem diszkriminatív, mert nem a tartalom alapján korlátozza a szólást, a diszkriminációt laikus szereplők végzik el: a szerzői jogok jogosultjai rendelkeznek teljhatalmú döntőbíróként egy anyag jogszerűsége vagy jogellenessége felett.

Igaz ugyan, hogy van lehetőség a tartalom visszatételére. De mint láttuk, a közzétevő csak akkor támadhatja a levételt, ha tévedésből történt az eltávolítás, vagy ha nem jogosult tett panaszt: az elsőt úgy lehet értelmezni, hogy a szolgáltató (vagy a panaszos) „mellényúlt”, és a tartalomnak egyáltalán semmi köze nincs a kifogásolt tartalomhoz; azonban jogkérdést nem vitathat a közzétevő. A másodikra pedig azért csekély az esély, mert a

szolgáltató nem köteles megküldeni a panaszos adatait.

Az is igaz, hogy a törvény korlátozza a panaszosok körét azáltal, hogy a panaszossal szemben is támaszt bizonyos követelményeket: meg kell adnia a nevét, az elérhetőségét, és nyilatkoznia kell jóhiszeműségéről, valamint arról, hogy meggyőződése szerint a kifogásolt tartalom szerzői jogot sért, továbbá bizonyítania kell, hogy jogosult a szerzői jogok birtokosa nevében fellépni. Ennek ellenére a közelebbi vizsgálat során kiderül, hogy a törvény nyíltan előnyben részesíti a szerzői jogosultakat a közzetevőkkel szemben. Ahogy az értesítés-eltávolítás logikájából egyébként is következik: az ártatlanság védelme helyett a bűnösség védelme érvényesül.

Az igazi probléma azonban a visszaélés-szerű joggyakorlás: meglepően magas az aránya a téves értesítéseknek. A lemezcégek a stratégiájukat azzal egészítik ki, hogy alkalmanként több ezer értesítést is küldenek az internetszolgáltatóknak, amelyek számára még az is lehetetlenné válik, hogy legalább a teljesen ésszerűtlen értesítéseket kiszűrjék – habár erre a jogszabály sem adna lehetőséget. Így csupán az automatikus eltávolítás lehetősége marad számukra. Felmérések szerint nem csupán lemezcégek élnek az értesítés lehetőségével, hanem egyéb vállalatok is abból a célból, hogy elhallgattassák a jogos kritikákat, észrevételeket (Urban, 2006: 673–674).

A visszahelyezés lehetősége pedig nem hozza a közzetevőt egyenlő helyzetbe. A felhasználó akkor kérheti a tartalma visszahelyezését és a kára megtérítését, ha az értesítés szándékosan megtévesztő volt. Tehát ez csak akkor alkalmazható, ha a panaszos „szándékosan és lényegesen” torzítja el a tényeket, miközben az értesítés már egyszerű „jóhiszeműség” esetén is érvényes. A lemezcégek pedig robotokkal fésülik át a netet, jogsértő tartalmak után kutatva, majd az összegyűjtött találatok listáját ellenőrzés nélkül küldik meg az internetszolgáltatóknak, amely így természetesen sok esetben olyan tartalmakat is megjelöl, amelyekre nem is vonatkozik szerzői jogvédelem, vagy amelyek a szabad felhasználás hatálya alá esnek: például könyvismertetéseket, illetve egyszerűen nem létező oldalakat is. Az esetleges visszahelyezési kérelem esetén még védekeznek is azzal, hogy nem „szándékosan” küldtek téves értesítést, hiszen a gép követett el hibát (Pollack, 2006: 560, 563).⁶

A keresőoldalak találatai elleni értesítések pedig éppenséggel többségükben visszaélés-szerűnek tűnnek. Például a Szcintológiai Egyház több tucat értesítést küldött a Google-nek, követelve a vele szemben kritikus oldalak linkjeinek eltávolítását. A leggyakrabban pedig üzleti vállalkozások kérik versenytársaik linkjeinek eltávolítását (Urban, 2006: 654, 655).⁷

Visszahelyezésre irányuló ellenértesítést a gyakorlatban alig kérnek.⁸ Az okok keresése során felmerülhet, hogy a tartalomszolgáltatóknak könnyebb elhelyeznie a tartalmat újra ugyanott, vagy akár másik szolgáltatónál, mint levelezésbe kezdeni. Emellett valószínű, hogy az ellenértesítés lehetősége nem is ismert széles körben. Továbbá, mint már említettem, a felhasználó nem kap másolatot az értesítésről, és bár értesítik a tartalom eltávolításáról, ezen értesítésnek nem kell sem indokolást, sem más információt tartalmaznia.

2. A CDA értelmezésének változásai

Az amerikai Communications Decency Act tartalmazza a szolgáltatók felelősségének általános szabályát. Az 1996. évi törvénymódosító csomag eleve hírhedtté vált, amikor az amerikai Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte egyes, túlságosan széleskörűen és elnagyoltan megfogalmazott szakaszait.

A maradék – közte a 230. szakasz – sorsa szintén kalandos volt az utóbbi évtizedben. A 230. § megfogalmazása első pillantásra rendkívül egyértelműnek tűnt. Úgy látszott, semmi kétséget nem hagy afelől, hogy „semmilyen internetszolgáltató vagy internetfelhasználó nem tekinthető olyan tartalom közzetevőjének, amelyet „nem ő szolgált”, még akkor sem, ha bizonyos jóhiszemű intézkedéseket tesz a kifogásolható tartalmak kiszűrése érdekében, olyanokat, amelyeket egyébként csak egy szerkesztő tenne meg.”⁹ Az idő megcáfolta ezt a vélekedést: a mondat mégsem annyira egyértelmű, mint azt első pillantásra gondolnánk. Az eredeti értelmezés szerint a kitétel feltétel nélkül mentesítette volna a szolgáltatókat más tartalmáért viselt felelősség alól (Bayer, 2005a: 33). Ez az 1996 és 2003 között uralkodó értelmezés igen kedvező volt a szolgáltatókra nézve (Zittrain, 2006). Ugyanakkor a szabályt számos kritika érte amiatt, hogy állítólag közönyössé tette a szolgáltatókat a jogsértő tartalom iránt, illetve az iránt, hogy együttműködjenek a sérelmet szenvedett személyekkel. Igaz ugyan, hogy a CDA világossá tette: egyes speciális szabályok alkothatnak kivételeket; így külön is nevesíti a szerzői jogi törvényt, a büntető jogszabályokat és a magánélet védelmére szolgáló jogszabályokat.¹⁰ A szerzői jogok és a gyermekpornográfia kezelésére vannak is speciális, szigorúbb szabályok az amerikai jogrendszerben.* A szövetségi törvény 50 000 dollár bírság terhe mellett kötelezi a szolgáltatókat a pedofil oldalak feljelentésére – eltávolítást azonban nem ír elő.¹¹

Mint látjuk, a tartalom eltávolítása és az igazságszolgáltatással való együttműködés nem egymáshoz kötött fogalmak: az egyik megtörténhet a másik nélkül is. A hagyományos szemlélet az együttműködés szankciójaként egyedül a tartalomért való felelősséget tartja elképzelhetőnek. Holott az együttműködés – például a nevek kiadása – lehet adminisztratív kötelezettség is, és ha feltétlenül szankciókat kíván létesíteni a jogalkotó, akkor bírsággal is fenyegethető ennek elmulasztása. A különbség elvi: a szolgáltató nem azért lenne felelős, amit valaki más tett, hanem azért, amit ő maga mulasztott el megtenni. A gyakorlati jelentősége az, hogy nem ró aránytalan terhet a szolgáltatóra, amely megbénítaná annak cselekvési szabadságát.

Ezért – álláspontom szerint – a CDA problémája nem az volt, hogy mentesítette a szolgáltatókat a felelősség alól, hanem az, hogy elmulasztotta előírni a szolgáltatóknak, hogyan és milyen módon működjenek együtt a jogsérelmet szenvedett felekkel vagy az igazságszolgáltatással. Eredeti formájában valóban nem nyújtott védelmet a sértett félnek, habár nem is tiltotta, hogy a szolgáltató önként távolítsa el a kifogásolt tartalmat. A CDA e korai

értelmezése következtében néhány eset nagy port vert fel, mert ellenkezett a bírák és a közvélemény morális értékrendjével, hogy a szolgáltatókat még akkor sem lehetne felelőssé tenni, ha tudtukkal teszik közzé a jogsértő tartalmat, vagy ha megtagadják annak eltávolítását (Austin v Crystaltech, 2005: 394; Schneider v Amazon.com, 2001: 42; Gentry v eBay, 2002: 830). Paradox módon a legnagyobb port felverő esetekben a szolgáltatók el is távolították a tartalmat, csak éppen nem közölték helyreigazítást, amit természetesen a mai napig sem kötelesek megtenni (Zeran v AOL, 1997; Blumenthal v Drudge, 1998). A morális pánikot az ébresztette, hogy például a Zeran-esetben sosem sikerült megtalálni a jogsértő személyt. A Blumenthal v Drudge-esetben pedig véleményem szerint a bíróság másként is dönthetett volna (bővebben lásd Bayer, 2005: 37).

Az újabb értelmezés szerint azonban a CDA nem azt mondja ki, hogy a szolgáltató semmi szín alatt nem tehető felelőssé, hanem csupán annyit, hogy nem úgy, mint egy közzétevő (*publisher*). Ez azonban nem zárja ki, hogy a könyvterjesztő (*distributor*) felelősségi szerkezetét alkalmazza rá, amely szerint csak addig nem felelős, amíg nincs tudomása a dologról.¹² Hogy mit kell tennie, ha tudomást szerez róla, arra nincs eligazítás. Kérdéses, hogy mit kell tennie azon szolgáltatónak, amely rájön, hogy illegális tartalom válik hozzáférhetővé rajta keresztül – habár nem maga tárolja azt. Talán köteles lenne blokkolni? Ez nyilván idegen az amerikai szólásszabadság-jogtól, de az eddigi bírói gyakorlat fényében talán már ez sem okozna meglepetést.

Ezáltal a CDA tulajdonképpen nem is változtat a szolgáltatók helyzetén: ugyanez lenne a helyzet akkor, ha nem létezne ez a szabály. Az egyetlen különbséget a fentebb idézett „jó szamaritánus” szabály adja, amely szerint a szolgáltató nem veszíti el automatikusan az immunitását azért, mert bizonyos szerkesztési feladatokat is ellátott, például szűrőt üzemeltetett.

3. Kanadai sajátosságok: az értesítés-értesítés rendszere

Első ízben a Kanadai Internetszolgáltatók Szövetségének (CAIP) a Kanadai Lemezipari Szövetséggel (CRIA) kötött megállapodásában jelent meg ez a módszer, amelyet a kanadai törvényhozás is tervezett átvenni a szerzői jogi reform egyik részeként. Amikor a kanadai parlament 2006 novemberében bizalmatlansági indítvány következtében feloszlott, a C-60 jelű törvényjavaslatot átmenetileg – az összes többi társával együtt – felfüggesztették. A szerzői jogi reformokat is tartalmazó komplex törvénymódosítás 2007 őszén várhatóan ismét napirendre kerülhet.¹³

A megegyezés értelmében a CRIA írásban értesíti azt a szolgáltatót, amelynek valamely előfizetője szerzői jogokat sért. A szolgáltató pedig az értesítést továbbítja ügyfelének, valamint küld egy megerősítést a CRIA-nak ennek megtörténtéről. Beszámolók szerint a kooperációs arány 80–90 százalékos, azaz az esetek ilyen hányadában a felhasználó önként szüntette be a jogsértő tevékenységet, és igen kevés esetben volt szükség ismételt panaszra ugyanazon személy ugyanazon tartalma ellen (CAIP Position Paper, 2003). A CAIP terjesztette be a jogalkotásra irányuló javaslatot a kanadai alsóház elé. A törvényjavaslat szerint a formai feltételeknek megfelelő értesítést a szolgáltató egyszerűen továbbítja a felhasználónak. A szolgáltatónak ahhoz is joga van, hogy ezért a szolgáltatásért költségei megtérítését várja, amelyeket hatóságilag maximálnának. Emellett a szolgáltató az értesítés kézhezvételekor köteles rögzíteni és hat hónapig tárolni a felhasználó személyazonosító adatait. Ha ezt a kötelezettségét nem teljesíti, a bíróság által megállapított kártérítést (*statutory damages*) kellene fizetnie, amelynek összege 5000 és 10 000 kanadai dollár között lehet. Felelősnek csak annyiban található, amennyiben bírói határozat mondja ki egy tartalom jogellenességét, és az erről való tudomásszerzés ellenére sem távolítja el azt.¹⁴

Ez a rendszer kétségkívül alkalmasabb a P2P-tartalmak kezelésére, abból az egyszerű okból, hogy ez esetben semmi sincs, amit a szolgáltató el tudna távolítani, tehát célszerűbb a felhasználó kooperációjára építeni. Ugyanakkor a tárolt tartalmak esetében is alkalmazható.

Pillanatnyilag, jogi szabályozás hiányában ez az önszabályozó magatartás önkéntesen vállalt kötelezettség a szolgáltatók részéről. A tervezett *értesítési-értesítési eljárás* tiszteletben tartaná a közzétevő jogait, mivel ő maga távolíthatja el a tartalmat. Az a tény, hogy a szolgáltató rögzíti és hat hónapig tárolja a közzétevő személyazonosításra alkalmas adatait, lehetővé teszi, hogy további jogsértések esetén a panasztevő eljárást indíthasson ellene.

Ezen eljárás egyetlen hátránya, hogy relatíve lassú, hiszen a tárolt tartalmat eggyel későbbi állomáson távolítják el, ha pedig a közzétevő nem kooperál, hivatalos eljárásra terelődik az ügy, és csupán bírósági ideiglenes intézkedés keretében lehet a tartalmat eltávolíttatni. Vannak ügycsoportok, amelyek jól tűrik a késlekedést: ilyenek a szerzői jogi esetek, amelyeknél néhány napos eltérésnek minimális a tényleges gazdasági kockázata. Ezzel szemben például bizalmas információ elterjedésének megakadályozása esetén aligha tűrhető egy-kéthetes haladék.

3.1. A kanadai szerzői jogi törvény

A hatályos törvény a „kommunikáció” kifejezés definíciójának megváltoztatása által zárta ki az internetszolgáltatók felelősségét a közvetített tartalomért egy 1997-es módosítás során. A definíció kimondja, hogy a kommunikáció nem foglalja magában a telekommunikációs eszköz útján a nyilvánosság felé történő közvetítést olyan személy által, aki csupán a telekommunikációs eszközt nyújtja egy másik személynek, aki így közvetíti (kommunikálja) a tartalmat. A SOCAN v CAIP-ügyben a kanadai szövetségi fellebbviteli bíróság nyilvánvalóvá tette, hogy a szolgáltatók valóban mentesek a szerzői jogsértésért fennálló felelősség alól, ennek feltétele azonban, hogy ténylegesen nincs tudomásuk a dologról. Egyébiránt az ügy kiváltó oka az volt, hogy a szerzők és a lemezcégek szövetsége (SOCAN) azt kérte, fizessenek az internetszolgáltatók átalánydíjat, amivel kompenzálnák azt, hogy lehetővé teszik a zenei kalózkodást. A szokatlan elképzelés szerencsére nem aratott különösebb sikert: már a

szerzői jogi döntőbizottság is úgy találta, hogy a szolgáltatók a törvény értelmében nem közzétevői a tartalomnak, és ez kiterjed az ideiglenes másolatok és a tükrözés esetére is. A SOCAN egyébként abba próbált belekötni, hogy az ideiglenes másolatok készítése nem feltétlenül szükséges a közzétételhez, ahogy a tükrözés sem, ezért nem esik a törvényi kivétel hatálya alá. A bíróság szerint azonban a „szükséges” mindazt magában foglalja, ami az ésszerűség határain belül hasznos és alkalmas a gazdaságos és hatékony működés érdekében. Kimondta, hogy az internetszolgáltató mindaddig védelmet élvez, amíg maga nem bocsátkozik a közzétételrel kapcsolatos cselekményekbe, hanem csak közvetítő marad. A közvetítő tulajdonságai között pedig az is szerepel, hogy nincs tényleges tudomása a jogsértő tartalomról, és hogy célszerűtlen lenne az irdatlan mennyiségű internetes tartalom szemmel tartása. Mindazonáltal azt is kimondta, hogy a felelősség valószínűleg feltámad akkor, ha a szolgáltató tevékenysége nem nevezhető tartalomsemlegesnek, például, ha értesítést kap a jogsértő tartalomról, és nem teszi meg a szükséges intézkedéseket. Mivel a tárhelyszolgáltatásra nincs külön szabály, ennek értelmében a jogrendszer általános szabályaiból is következő azon szemlélet vonatkoztatható rá, hogy amennyiben a szolgáltató tudomást szerez a jogellenességről, intézkednie kell, vagy felelőssé tehető – hasonlóan az európai irányelvhez. Ennek értelmében mindaddig, amíg az értesítési-értesítési eljárást törvénybe nem iktatják, és annak teljesítése esetére nem mentesítik a szolgáltatót a felelősség alól, a tárolt tartalomért a szolgáltató továbbra is felelőssé tehető, különösen egyéb, nem szerzői jogi tartalmakkal kapcsolatban.

A kanadai büntető törvénykönyv 2001. évi módosítása a gyermekpornográfiával kapcsolatban külön kötelezettséget ró az internetszolgáltatókra. Bírói döntés esetén a gyermekpornográf tartalmat el kell távolítaniuk, egy másolatát a bíróság számára kézbesíteniük, és a tartalomszolgáltató azonosítására szolgáló információt rendelkezésre kell bocsátaniuk. A bíróság elrendelheti a tartalomszolgáltató értesítését, amennyiben indokoltnak látszik, hogy saját védelmében megjelenjen a bíróságon. Amennyiben a tartalom közzétevője nem azonosítható, vagy tartózkodási helye ismeretlen, illetve ha Kanadán kívül van a lakhelye, akkor a szolgáltató a gyermekpornográf tartalom helyére a bírói idézés szövegét tölti fel, ami mindaddig fenn marad, ameddig a megjelenés határnapja el nem telik. A bíróság döntése alapján véglegesen törölheti a tartalmat. Emellett a kanadai Emberi Jogi Törvény a korábbi, telefonon keresztül történő, gyűlölködő üzenetek továbbítását tiltó szabály hatályát kiterjesztette az internetre is.¹⁵

A telekommunikációról szóló törvény megtiltja az internetszolgáltatóknak, hogy önként blokkolást alkalmazzanak.¹⁶ Erre csak bíróság kötelezheti őket, például népirtásra való felhívás, uszítás stb. miatt: ekkor elrendelheti a tartalom eltávolítását is, vagy ha az nem lehetséges, akkor hozzáférhetetlenné tételét.¹⁷ (Olyan szabály nincs, hogy a tárhelyszolgáltatást sem tagadhatná meg – ez a szerződéskötési szabadságba való beavatkozás lenne). A blokkolás tiltása biztosítja, hogy a felhasználók az internet teljes tartalmához hozzáférhessenek.

Richard Warman emberi jogász a blokkolási tilalom feloldását kérte a hatóságtól. Az ügy előzménye, hogy a kanadai emberi jogi bizottság korábbi tagjaként eljárásokat kezdeményezett a gyűlöletbeszéd-honlapok közzétevői ellen, és ennek következtében számos fenyegetés érte. Arra kérte a kanadai felügyeleti hatóságot, engedélyezze a szolgáltatóknak, hogy – kérésére – dönthessenek úgy, hogy blokkolják a hozzáférést azokhoz a honlapokhoz, amelyek személye ellen irányuló életveszélyes fenyegetéseket tartalmaznak. A hatóság gyakorlatilag kitért a kérés elől azzal, hogy előbb az érdekelt felek, köztük elsősorban a szolgáltatók meghallgatására van szükség (bővebben lásd Bailey, 2003: 59).¹⁸

4. Egy megfelelőbb szabályozás felé

Voltaképpen mi is a felelősségi szabályok célja? Az, hogy a jogsértő tartalommal szemben fel lehessen lépni, tehát részint ne lehessen fedezékből lövöldözni, ha pedig mégis, akkor az ellen lehessen egyszerű elhárító módszereket alkalmazni. Mindezt pedig a véleményszabadság lehető legteljesebb tiszteletben tartásával kellene végezni. Ennek egyik alapelve az lehetne, hogy nem távolítják el az olyan személy tartalmát bírói döntés nélkül, aki nevével és elérhetőségével is vállalja azt.

A jelenleg elterjedt értesítési-eltávolítási eljárás ezzel ellentétes elvet követ: mérlegelés nélkül távolíttatja el a tartalmakat, a bűnösség vélelmét találta fel az ártatlanság véelme helyett. Ez számos visszaélésre ad okot, és az Egyesült Államokban már széles körű irodalma is van ezen visszaéléseknek (Pollack, 2006; Urban, 2006).¹⁹

Tehát a megfelelő eljárás először megkísérli kideríteni a közzétevő személyazonosságát, hogy ellene fel lehessen lépni – talán önként is eltávolítja a kifogásolt tartalmat. Ha erre nem hajlandó, be lehet őt perelni, és akár ideiglenes intézkedést is lehet kérni a bíróságtól annak érdekében, hogy eltűnjön a nem kívánt közlemény. Lehetnek olyan esetek, amikor még ennyi késlekedés is indokolatlannak tűnik. Ha például egyértelműen gyermekpornográf felvételtől van szó, akkor valóban indokolatlannak tűnik az egyezkedés. Amennyiben azonban a jó hírnév megsértése vagy szerzői jogsértés az ügy tárgya, miért ne várhatna néhány napot az ügy elintézése, ha ezért cserébe kevesebb visszaélésszerű joggyakorlás vagy egyszerűen túlkapás történik?

4.1. Web 2.0 és a szolgáltatói felelősség

Napjainkban a P2P problémája kiszélesedett, és általában mint web 2.0-jelenség válik mind jelentősebbé. Az internet tartalmának legnagyobb részét a felhasználók által közzétett tartalom teszi ki. Ennek csak az egyik megjelenési módja a P2P közvetítési mód, az, amikor az egyik felhasználó gépéről az interneten keresztül közvetlenül letölthető valamely tartalom egy másik felhasználó gépére. Így a fájlcsere gyakorlatilag felügyelet nélkül folytatódhat, és azt igen nehéz megakadályozni. A zenék ingyenes terjesztésére azonban az utóbbi fél évtizedben számos egyéb ötletes megoldás is kialakult.

A RadioBlogClub gyakorlatilag a P2P elvét alkalmazva kínál ingyenes számokat: a számok címei a tagok honlapjairól vannak belinkelve. Hasonló elven működött az az ausztrál honlap is, amelyet az UMA v Cooper esetben marasztalt el az ausztrál bíróság: hiába nem tárolták a zenéket, mivel a honlap a reklámbevételekből profitált – márpedig az ingyen zene fokozott látogatottságot vonzott –, az internetszolgáltató nem mentesülhetett a felelősség alól az amerikai DMCA-vel lényegében azonos ausztrál szabályozás szerint.

A P2P helyett azonban újabb megoldások is teret nyernek. Az üzletág bizonyos szegmensei fokozatosan legálissá is válnak amellet, hogy a felhasználó számára a zenékhez való hozzáférés továbbra is ingyenes marad. A digitális jogkezelés (Digital Rights Management, DRM) rugalmatlansága miatt – úgy tűnik – nem vált közkedvelté. A webrádiók mérsékelt sikere után azonban hódító útjára indult a *jukebox*, azaz a vurlitzer. A webrádióval szemben ez szerkesztett műsorfolyamban történő zenesugárzás helyett a felhasználóra bízta a számok kiválasztását és elindítását, ráadásul lehetőséget ad a zeneszám megállítására, pörgetésére és kedvenclisták összeállítására. Az azonban közös bennük, hogy egyik sem teszi lehetővé a számok letöltését, habár a hackelés lehetősége természetesen itt is fennáll. A zenéket valós idejű (*streaming*) letöltés mellett lehet hallgatni, ami a fájlok tárolása nélkül is lehetséges, ha rendelkezésre áll a napjainkra általánossá vált folyamatos, szélessávú kapcsolat.

Úgy tűnik, a lemezcégek készek kiegyezni a vurlitzerekkel és az egyéb zeneletöltő site-okkal, ha megkapják a maguk hasznát. A szerzői jogi kérdések rendezettségéről azonban még korai volna beszélni: e megegyezések megszületése az elmúlt egy-két év eredménye. Tipikus forgatókönyvnek tekinthető, hogy a site üzemelni kezd, majd amikor már kellően népszerű, valamely lemezkiadó beperli. A keresetlevél benyújtását néhány hónappal később megkötött titkos egyezség, majd a per megszüntetése követi. Mivel a site-ok nem az összes lemezcéggel kötnek szerződést, csak néhányal, így egyik site sem közli az összes népszerű dalt.

A P2P technológia olyan módon él tovább e formációkban, hogy a felhasználók létrehozhatnak saját fiókot, ahova feltölthetik kedvenc számaikat. Ha annak kiadójával kiegyezett az érintett zeneszolgáltató, akkor mindenki számára hozzáférhetővé válik a zene, ha nem, akkor is hozzáférhető marad az azt eredetileg feltöltő felhasználó részére. Így bárholnan meghallgathatja, ahol internet van, például az irodájából, illetve nem kell a saját gépén tárolnia azt. Tulajdonképpen a portál hasonlónak is válhat, mint a fényképtároló portálok, azzal a különbséggel, hogy a zenéket nem a felhasználók készítették, és hogy azok fogyasztási szokásai mások, mint a fotókéi.

A zenefájlok tartós másolását lehetővé tevő portálok között is vannak legálisan működők (YourFreeMusicDownloads, SpiralFrog). Az utóbbi a letöltött zeneszámok érvényességét korlátozza: a felhasználónak legalább havonta el kell látogatnia a honlapra annak érdekében, hogy a zenéit „érvényesítse”, különben azok lejárnak és elvesznek, illetve hat hónap után mindenképpen törlődnek.

A YouTube és a GoogleVideos szintén megegyezést kötött a legnagyobb lemezcégekkel annak érdekében, hogy jogszerűvé váljon a honlapjaikon található szerzői jogilag védett tartalom is. Hiába kötött azonban egyezséget a YouTube a legnagyobb zenecégekkel, a jogosultak száma gyakorlatilag kimeríthetetlen. Az sem zárható ki, hogy olyan jogosult kezdjen pereskedni, aki nem áll a lemezcégekkel szerződésben. Például egy bizonyos Robert Tur perelte be 2007 júniusában a YouTube-ot, mert az általa készített videókat tették közzé. A bíróság előtt arra hivatkozott, hogy a YouTube nem élvezzi a DMCA védelmét, mivel reklámokat tesz közzé, ezáltal hasznot húz a jogellenes tartalomból.

A MySpace-nek és a több hasonló közösségi (*social networking*) site-nak is perekkel kellett szembenéznie, amikor felhasználóik elkezdtek zenéket és videoklipeket feltölteni a profiljaikra, és a MySpace egyezséget is kötött a Universal Music Group-pal (UMG), az egyik legnagyobb nemzetközi zenei kiadóval. Ez sem védte meg attól, hogy egy párizsi bíróság 2007-ben tartalomszolgáltatóként minősítse, és felelősnek találja a jogsértő anyagok közzétételében. Az indoklás szerint speciális online kereteket biztosítva bátorította a felhasználókat a tartalom közzétételére, és ezeknek nyilvánosságot nyújtott, ráadásul hasznot húzott a reklámokból. Egy másik francia bíróság 2006-ban szintén tartalomszolgáltatóként ítélte el egy tárhelyszolgáltatót, mert reklámokat tett közzé a felhasználó honlapján (Tiscali). Ezek az esetek hangsúlyozzák a köztes szolgáltatók speciális helyzetének tisztázására irányuló igényt.

4.2. Köztes internetszolgáltatók

Köztes szolgáltatónak nevezem azokat a tartalomszolgáltatókat, amelyek valójában csupán kereteket kínálnak ahhoz, hogy mások a tartalmaikat közzétehesék. Ilyenek a blogsite-ok fenntartói, az egyetemek, a közösségi site-ok (Iwiw), a zene- és videomegosztó site-ok, amelyeken a közönség által feltöltött zenéket vagy videókat lehet látni (YouTube, AmieStreet). A web 2.0 térhódítása következtében mind elterjedtebb az interneten az ilyen felhasználói tartalom, amelyet nem egyéni portálokon tesznek közzé, hanem valamilyen értelemben közösségi site-okon, így ez a joghézag rendszeresen értelmezési nehézséget okoz. Ezek a szereplők közvetítő szolgáltatást általában nem nyújtanak, ezért klasszikus internetszolgáltatóknak sem tekinthetők. Kérdés lehet, hogy definiálhatóak-e tárhelyszolgáltatóként. Elvileg a jogszabályok lehetővé teszik azt az értelmezést, hogy valamely szervezet csak az egyik vagy csak a másik szolgáltatást nyújtsa. Például a magyar elektronikus kereskedelemről szóló törvény szerint közvetítő szolgáltató: „az információs társadalommal összefüggő szolgáltatást nyújtó szolgáltató, amely [...] lc) az igénybe vevő által biztosított információt tárolja (tárhelyszolgáltatás); ld) információk megtalálását elősegítő segédeszközöket biztosít az igénybe vevő számára (keresőszolgáltatás)”. Mivel ezek a sajtók általában keresőmotort is üzemeltetnek, indokolt az ld) pontot is figyelembe venni.

Az egyetlen kifogást legfeljebb az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás definíciója jelentheti, amely szerint ilyennek minősül az „elektronikus úton, távollevők részére, rendszerint ellenszolgáltatás fejében nyújtott szolgáltatás, amelyhez a szolgáltatás igénybe vevője egyedileg fér hozzá”, amely felsorolásból az „ellenszolgáltatás

fejében” kitétel itt nem érvényesül, hiszen ezek a szájtok rendszerint ingyenesek. Az Európai Bíróság joggyakorlata kialakította azt az értelmezést, amely szerint a szolgáltatások ellenszolgáltatás fejében való nyújtása nem zárja ki, hogy nem a szolgáltatás igénybe vevője, hanem harmadik személy fizeti meg az ellenszolgáltatást (Bond van Adverteerders 1988, 2085). Azaz attól még, hogy a felhasználó közvetlenül nem fizet a szolgáltatás igénybevételeért, hanem az általa elviselt reklámok tartják azt el, ellenszolgáltatás fejében nyújtottnak minősül, akárcsak az a kereskedelmi csatorna, amely ugyancsak nem a nézőktől szedi a bevételét, hanem a hirdetőktől.

Tehát feltételezhetjük, hogy az általam „köztesnek” nevezett szolgáltatók a jogszabály alapján tárhelyszolgáltatóknak tekinthetőek, annak ellenére, hogy közelebb állnak a tartalomszolgáltatóhoz, mint a klasszikus internetszolgáltatók. Véleményem szerint mégis indokolt lenne megkülönböztetést alkalmazni köztük.

A megkülönböztetést voltaképpen negatív irányból célszerű megközelíteni: álláspontom szerint a tárhelyszolgáltatók tartalomért való felelősségének jelenlegi szabályozása megfelel a köztes szolgáltatók helyzetének szabályozására, viszont túl szigorú a klasszikus tárhelyszolgáltatókra nézve.

Véleményem szerint a klasszikus szolgáltatóktól nem várható el, hogy különbséget tegyenek jogellenes és jogszerű tartalmak között, legalábbis nem minden típusú jogsértés esetében (kivételem lehet például a gyermekpornográf tartalom). Viszont a tartalom – értesítés után történő – automatikus eltávolítása sem jó megoldás, mert bár mentesíti az internetszolgáltatókat a mérlegelés terhe alól, aránytalan beavatkozást jelent a szólásszabadságba.

A klasszikus internetszolgáltatók az infrastruktúrát szolgáltatják, amely nélkül az internet nem létezhetne. A köztes szolgáltatók más jellegű szolgáltatást nyújtanak: többlettértéket nyújtanak azáltal, hogy üzletszerűen bizonyos típusú tartalmak hordozására specializálódnak. Ezek a szereplők valóban hasonlítanak a könyvterjesztőkre, és elvárható tőlük, hogy amennyiben értesülnek egy általuk hordozott tartalom jogellenességéről, eltávolítsák azt. Ha nem tesznek így, joggal tekinthetőek cinkosnak az információ közzétevésében. A kérdést úgy is feltehetjük: felelős-e az ügyfelei magatartásáért egy internetszolgáltató? A válasz álláspontom szerint egyértelmű nem. És egy blogsite? Profiljával, dizájnjával elhelyezi magát a társadalomban, tagjai mintegy közösséget alkotnak. Tehát egy blogsite vagy egy közösségi site valóban felelősnek tekinthető a felhasználói magatartásáért, legalábbis azután, hogy arról tudomást szerzett. Milyen további különbségek vannak köztük, amelyek megalapozhatják ezt az állítást?

1. Egyrészt a köztes szolgáltatók általában egy bizonyos típusú tartalom közzétételére kínálják a szolgáltatásukat, legyen az blog, videó, zene vagy kép, esetleg személyes profil. Egyes típusok ezek közül szinte evidens módon tartalmazhatnak jogszerűtlen tartalmakat.

2. Egyesek a köztes szolgáltatók közül anonim megjelenést biztosítanak a felhasználónak: ilyenek például a zene-, videó- és képfeltöltő site-ok. Másoknál a személy beazonosíthatósága a site alapvető tulajdonsága (közösségi portálok), megint másoknál pedig esetleges, a személy döntésétől függ (blogok). Tehát számos esetben a szolgáltató nem képes az illető személyazonosító adatait átadni igazságszolgáltatás vagy bűnüldözés céljából. A klasszikus internetszolgáltatók többnyire szerződés alapján nyújtják szolgáltatásukat, és a számlázás miatt birtokában vannak ügyfeleik valós személyes adatainak. Tehát a köztes szolgáltatók számára – mivel kiadni nem tudják az ügyfelet – gyakran amúgy is csak a tartalom törlése maradna.

3. Végül a köztes szolgáltatók – ellentétben a klasszikus szolgáltatókkal – nem elengedhetetlen eszközei az internetes kommunikációnak, tehát ha egy felhasználó mindenáron közzé szeretné tenni nézeteit, amelyeket egy köztes szolgáltató száműzött, létesíthet önálló honlapot, ahol már zavartalanul azt ír, amit akar. Ha a honlapot „otthonnak” tekintjük, akkor a köztes szolgáltató által biztosított közeget társadalmi/közösségi térnek, ahova az emberek találkozni járnak. Ezek a helyeken társadalmilag is szigorúbb viselkedési szabályok érvényesek, mint otthon.

5. Konklúzió

A jelenleg hatályos felelősségi szabályok véleményem szerint túl szigorúak egy klasszikus internetszolgáltató felelősségének szabályozására, viszont éppen megfelelnek a köztes szolgáltatóknak. A klasszikus internetszolgáltatók felelősségének szabályozására pedig a kanadai önszabályozás által bevezetett értesítési-értesítési eljárást tartom az eddig felmerült legjobb megoldásnak. A módszer fontos előnye, hogy alkalmas a P2P tartalommal kapcsolatos problémák rendezésére is. Egyes kivételes elbírálást igénylő ügyekben, mint amilyen a gyermekpornográfia vagy a bizalmas értesülések elterjedésének megakadályozása, kiegészítő szabályokat fogalmazhat meg a jogalkotó, hogy így rendelkezzen az internetszolgáltató azonnali eltávolítási kötelezettségéről. A visszaélés lehetőségének csökkentése érdekében azonban célszerű ezen ügyek körét igen szűken megfogalmazni. Mint a DMCA gyakorlati alkalmazásának példáján láthattuk, a szolgáltató tehetetlen, ha nagy mennyiségű, nyilvánvalóan téves eltávolítási kérelmet kap, mivel nem képes azokat egyenként mérlegelni. A mi esetünkben ilyen visszaélésre alkalmat adó gumiszabállyá válhat a bizalmas értesülések túl tág definíciója is.

Az értesítési-értesítési eljárás megvalósítja azt a célt is, hogy a lehető leggyorsabban összekapcsolja a sérelmet szenvedett és a jogsértő felet, és rájuk bízva jogvitájuk rendezését.

A teljes egészében anonim tartalmak esetében, amelyeknél az internetszolgáltató sem rendelkezik a közzétevő személyes adataival, nincs más lehetőség, mint a tartalom eltávolítása – e téren tehát nem lenne változás.

A kanadai jogszabálytervezet szerint a szolgáltató a felek közötti közvetítő tevékenységéért még költségtérítést is kapna, amelyet jogszabály maximál. A költségek megtérítésének kötelezettsége esetleg visszatartó tényezőként is szolgálhat a szolgáltató túl nagy mennyiségű téves értesítéssel való bombázásával szemben, amennyiben ezt a

küldő félnek kell megelőlegeznie.

Irodalom

Bailey, Jane (2003) "Private Regulation and Public Policy: Toward Effective Restriction of Internet Hate Propaganda", 49 *McGill LJ* 59

Bayer Judit (2005a) *A háló szabadsága. Az internettartalom szabályozásának egyes kérdései a véleményszabadság fényében*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.

Bayer Judit (2005b) A közélet és a közszereplés fogalmának változásai a webes társadalomban. Vállalati rágalmozás vagy fogyasztói kritika? *Médiakutató*, ősz.

Canadian Association of Internet Providers (2003) [CAIP Position Paper 2003] Re: "Supporting Culture and Innovation: Report on the Provisions and Operation of the Copyright Act" - *Review by the House of Commons Standing Committee on Canadian Heritage Position Paper*.

Machado, Leslie Paul (2006) Immunity under §230 of the Communications Decency Act of 1996: a Short Primer, 10, *Journal of Internet Law*, 3.

Pollack, Malla (2006) Rebalancing section 512 to Protect Fair Users From Herds of Mice - Trempling Elephants, or a Little Due Process is Not Such a Dangerous Thing, 22, *Santa Clara Computer & High Tech LJ*, 547.

Urban, Jennifer M. & Quilter, & Laura (2006) Efficient Process or Chilling Effect? Takedown Notices under section 512 of the Digital Millenium Copyrigh Act, 22, *Santa Clara Computer & High Tech LJ* 621, 688.

Zittrain, Jonathan (2006) A History of Online Gatekeeping, 19, *Harvard Journal of Law and Technology*, 253.

Felhasznált jogforrások

Austin v Crystaltech Web Hosting (2005) 125 P.3d 389.

Barrett v Rosenthal (2004) 114 Cal. App. 1379.

Blumenthal v Drudge and AOL, Inc (1998) 992 F Supp 44.

Bond van Adverteerders (1988) ECR C-352/85.

Digital Millenium Copyright Act (DMCA) (Amerikai Egyesült Államok szerzői jogi törvénye) 17 U.S.C.A. § 512.

Gentry v eBay, Inc. (2002) 99 Cal. App. 816.

Kenneth M Zeran v America Online, Inc (1997) 129 F 3d 327; (1997) 958 F Supp 1124.

RIAA v Verizon (2003) 240 F Supp 2d.

RIAA v Verizon (2003) 351 F 3d 1229.

Schneider v Amazon.com (2001) 31 P.3d 37.

SOCAN v CAIP (2004) CarswellNat 1919.

Telecommunications Act Canada 1993.

Universal Music Australia Pty Ltd & Ors v Cooper & Ors (2005) (UMA v Cooper, 2005) FCA 972.

Zundel v Her Majesty the Queen, and The Attorney General of Canada, and others [1992] 2 S.C.R. 731.

Lábjegyzetek

1

17 U.S.C.A. 512. § (a-d). Emellett mentesítette a felelősség alól a nem nyereségérdekelt oktatási intézményeket is, amennyiben internetszolgáltatói tevékenységet végeznek. Erre azért volt szükség, mert számos jogi eljárás indult az egyetemi gépeken keresztül letöltött szerzői jogokat sértő tartalmak miatt az egyetemek ellen [Uo. 512.§ (e)].

2

Uo. (b)(2)(E)(i-ii).

3

Uo. (c)(3).

4

Ezek: a védett mű megjelölése, annak a tartalomnak a megjelölése, amely az állítás szerint sérti a műhöz tapadó jogokat, valamint a panaszos elérhetősége.

5

Electronic Frontier Foundation (EFF) (2005) "Briefing Paper: Internet Service Provider Safe Harbors And Expedited Subpoena Process in the US Digital Millenium Copyright Act and Recent Bilateral and Freetrade Agreements", www.eff.org, 6-7.

Pollack felveti, hogy a téves robottalálatokat szándékos tévesztésnek is lehetne tekinteni („One wonders if automatic searching robot mistakes would be considered »knowing« misrepresentations by copyright holders”).

Electronic Frontier Foundation (EFF) (2005) "Briefing Paper: Internet Service Provider Safe Harbors And Expedited Subpoena Process in the US Digital Millenium Copyright Act and Recent Bilateral and Freetrade Agreements", www.eff.org.

17 U.S.C.A. 512. § (g)(2)(B).

CDA 230. § (c).

* Lásd még Lustyik Katalin „A netpornográfia és az amerikai gyermek” című írását lapunk 2000. őszi számában - A szerk.??Uo. 230. § (e).

További példa: a DMCA Pennsylvania államban pedofil oldalt csak bírói ítéletre távolíthat el, ezt pedig csak hatósági személy kezdeményezheti (PA ST 18 PaCSA §7626(2), és PA ST 18 PaCSA §6312).

A korai amerikai jogi felfogás szerint az internetszolgáltatókat úgy kell tekintetni, mint a könyvtárosokat, és felelősségüket ennek analógiájára megállapítani.

Annak ellenére, hogy a tervezet jóval felhasználó-barátabb, mint az amerikai DMCA, jelentős civil tiltakozási mozgalom szerveződött a felhasználók jogai védelmében. Az értesítési-értesítési eljárás tűnik az egyetlen olyan részének, amelyet nem támadnak. A szabályozás felhasználóbarát mivolta például azzal jellemezhető, hogy fájlcsere hálózat útján jogvédett zeneszámok letöltése nem valósít meg jogsértést, csak azok feltöltése vagy üzletszerű felhasználása.

Copyright Bill C-60 Canada (2005), 40.2.(3); 31.1.(5), http://www.parl.gc.ca/38/1/parlbus/chambus/house/bills/government/C-60/C-60_1/C-60-4E.html.

A telekommunikációs vállalkozások tulajdonosai és dolgozói eredetileg is mentesítve voltak a felelősség alól a kommunikáció definícióján belül megfogalmazott kivétel révén. Elképzelhető, hogy ez a megoldás volt az előjárója a később a szerzői jogi törvénybe is beiktatott kivételnek, amely a kommunikáció köréből kiveszi a közvetítést, így oldja meg az internetszolgáltatók mentesítését.

Telecommunications Act Canada, 1993: 36. § „[E]xcept where the Commission approves otherwise, a Canadian carrier shall not control the content or influence the meaning or purpose of telecommunications carried by it for the public”.

Elhíresült az a kanadai bírói eljárás, amelyben az Ernst Zündel által fenntartott neonáci honlapot tiltotta be az emberi jogi döntőbíróság (Human Rights Tribunal), azonban - mivel a honlap tárhelye az Egyesült Államokban volt - a bírói ítéletet nem lehetett végrehajtani (Zundel v H.M.The Queen and others, 1992).

CNews (2006) Law and Order "CRTC won't block hate sites", <http://cnews.canoe.ca/CNEWS/Law/2006/08/23/1775956-cp.html>.

Electronic Frontier Foundation (EFF) (2005) "Briefing Paper: Internet Service Provider Safe Harbors And Expedited Subpoena Process in the US Digital Millenium Copyright Act and Recent Bilateral and Freetrade Agreements", www.eff.org.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

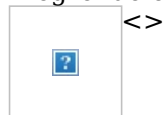
- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>
Szomszédok közt
> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

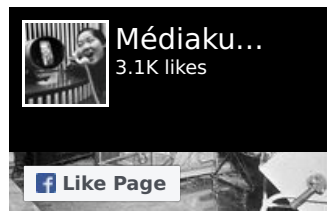
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2007 tél

Politika

[Berkó Gergely](#) - [Pál Gergő](#):

Félig tele, félig vízió, avagy gondolatok a hazai médiarendszer reformjához

Ha valamin nem tudsz változtatni, kötelességed, hogy legalább megpróbáld leírni - Rainer Werner Fassbindert máig sokan idézik, de vehemens és nyeretlen kétévesekként mi igyekszünk nem megelégedni ennyivel. A magyarországi médiahelyzetet inkább annak gyakorlati oldaláról ismerő újságíróként célunk nem csupán kórismét (és hevenyészett taposóakna-térképet) adni. Arra is törekszünk, hogy néhány - nemegyszer provokatív - gondolattal vitába húzzuk a szakmai közvéleményt a közmédia felügyeletének egyes kérdéseiben. Tesszük ezt azért, mert a tanulmány születésének idején az ötpárti tárgyalások még messze nem jutottak abba a fázisba, hogy ezt a témát lezárták volna, így látunk esélyt arra, hogy elképzeléseink katalizálhatják a folyamatokat.¹

1. Várólista

„Hat esztendeje annak, hogy megalakult a Nemzeti Kerekasztal médiaalbizottsága, s nekifogott a rádió és televízió helyzetének rendezéséhez. Azóta minden esztendőben úgy volt, hogy az év végére megszületik a törvény” - olvashatjuk egy 12 évvel ezelőtti lapszemelvényben (*Magyar Nemzet*, 1995: 7). És máris déjà vu-nk lehet, hiszen az utóbbi években is sorra készültek törvényreform-tervezetek, amelyek aztán rendre elhaltak: akadt, amelyik szakmai vitaanyag maradt, de olyan is, amelyik kormányzati szinten szenvedett ki lassacskán.

Ami közös volt bennük: a szándék az 1995 végén a parlament által elfogadott és 1996 elején hatályba lépett törvény² által kialakított torz helyzet átszabására, valamint a már láthatóan közelgő digitális átállás előkészítésére. Akárcsak az, hogy nem sikerült kétharmados támogatást mögéjük gründolni. A végeredmény az lett, hogy ma nem tudni, mikorra lesz eredménye a multiplex-pályázatnak, hiszen a kormányzat a Nemzeti Audiovizuális Média Stratégia (NAMS) tanúsága szerint az első menet eredményhirdetésének idejére ígér új tartalomszabályozást (NAMS, I/6). Eközben arra senki nem gondol, hogy érdemes (lett) volna már a kiírás előtt egyértelművé tenni: milyen követelményeknek kell a majdani „albérlőknek” megfelelniük.

Ehelyett 2007. október 31-ig nemhogy a multiplex-kiírás nem született meg, de még azt sem sikerült elérni, hogy határidőre kikerüljön a korlátozás a szövegből. Ezek után szkepszissel várjuk, sikerül-e időre rendezni a médiahatóság helyzetét és a szimultán sugárzás ügyeit.

1.1. Folt, nincs

„A mai magyar médiafelügyeleti rendszer olyan, mint egy rossz western. Két szereplő áll egymással szemben a poros főutcán, a tűző napon, pisztolytáskára engedett kézzel, és vár. És ha valamelyik megmozdul, a másik azonnal lő, függetlenül attól, hogy a rivális támadni készült vagy orrot fújni” - minősítette a helyzetet egy magánbeszélgetésben egy médiával foglalkozó újságíró (idézi Berkó, 2007a: 2). Egyfelől úgy gondoljuk: igaza volt. Másfelől úgy, hogy a helyzet egy nehezen kikerülhető csapdát rejt magában.

Ugyanis vagy megmaradnak a szabályozásban a hibrid regulák (mint a kereskedelmi bevétellel is számoló közszolgálati médiumok, a kevert kuratóriumi rendszerek és társaik), vagy elindul a rendszer a tiszta megoldások felé. Az utóbbi esetben arról kell döntenet, hogy több gyenge erőközpontot vagy egy erőset hozzanak-e létre - például a médiaellenőrzés vagy a közszolgálati intézmények felügyelete terén.

1.2. Kicsi a rakás

Az első változat veszélye a túlzott széttagoltság és a nyomában járó áttekinthetlenség, valamint a párhuzamos struktúrák szükségtelen kiépülése. A másodiké az, hogy megvalósulása valószínűségét igencsak csökkenti a pártközi marakodás. Olyan ez, mint amikor az óvodások teljes egyetértésben határozzák el, hogy tengerészesdit

játszanak – majd néhány perc múlva, amikor kiderül, hogy senki nem akar matróznak és első tisztnek állni, már azért tépik egymás haját, hogy melyikük legyen a kapitány.

Ráadásul természetes, hogy az éppen (át)alakuló rendszerekben befolyásos posztokon sokan akadnak, akik inkább egy gyenge vezető megválasztásában vagy pozícióban tartásában érdekeltek (Berkó, 2007b: 32–33). Ez alapján – noha kétségtelen, hogy a Nagy Összevétel után a közmédia milliárdokkal kevesebbe kerülne az adófizetőknek – meggondolandónak tartjuk és szorgalmazzuk a különálló intézmények fenntartását. Ez nemcsak a közmédia sokszínűségét segítené megőrizni, de arról is gondoskodna, hogy egyik oldal se tudja egyetlen huszárcsínnyel elfoglalni a szférát.

1.3. Rossz tapasztalatok

Javaslatunkat annak ellenére fenntartjuk, hogy világos a számunkra: a politika szereplőinek nemigen volna ínyére, ha saját befolyásukat ily módon korlátoznák. Már csak azért sem, mert aki egy kicsit is nyitott szemmel jár, láthatja, hogy az elszenvedett igazságtalanság – legyen szó vélt vagy valós sérelemről – a magyar politikai és médiaéletet is immunissá tette a mások fájdalma iránt (Emcke, 2003: 76). Aki kételkedik ebben, tekintse át a hazai média körüli, az 1930-as évektől folyó hercehurcát (Berkó, 2007a: 5–9), a magyar médiaháború rövid történetét vagy a hazai médiaügy jelenlegi állását.

A magát sértettnek érző fél keservét pedig csak fokozhatja, ha úgy véli: eleve lehetetlen feladat áldozata – márpedig a terület újraszabályozása soha nem kecsegtetett önkbe pottyánó eredménnyel. Ennek lehet példája, hogy míg a 2007. év elején látszott még esély arra, hogy egyszerre szabályozzák a közszolgálati és a tartalmi kérdéseket (Pál, 2007a: 34), addig a NAMS már egyértelműen fogalmaz: „A kormányzat kétlépcsős jogalkotási munkára tesz javaslatot”: előbb a piacra lépés, a műsorterjesztés és a felügyelet kérdését rendeznék, amit „a jövő évben a közszolgálati műsorszolgáltatásra vonatkozó törvény követ” (NAMS, I/4).

1.4. Példa, beszéd

A veszélyekkel kapcsolatos álláspontunkat annak ellenére fenntartjuk, hogy kórosan konszenzushiányos korunkban akár sikertörténetként is emlegethetnénk a média-újraszabályozás előhangját, a digitális átállásról szóló törvény (Dát) 2007 nyarán történt elfogadását. És nem csupán azért, mert egy csapásra sikerült behozni vele egy több mint fél évtizedes lemaradást (Pál, 2007a: 34), és bizonyítani, hogy „nagy dolgokban” konszenzusképesek a parlamenti pártok.

Van azonban a dolognak egy hátulütője. Ha a jogszabály tervezett kisgenerálja jól sikerül, a Dát amolyan bezzeggyerekké válhat, amibe bármikor belepiszkálhat egy kicsit a politika, ha némi sikerélményre szottyan kedve. Arra vonatkozó aggályaink pedig, hogy a szakmai érveket bármikor felülírhatják a politikaiak (Berkó, 2007a: 3), mára már beigazolódtak: az első multiplexre – ha nem is nevesítve – bekerül a többek által pártkötődésűnek mondott, pár százalékos nézettségű Magyar ATV és HírTV, a kiskapu megnyitását pedig a legenyhébb megfogalmazások szerint is engedékenyen figyelte a két nagy politikai erő.

2. Helyszűke

Tették ezt annak ellenére, hogy ezzel az első, szinte az egész országot lefedő multiplexet könnyen amolyan digitális szegényházzá tehetik. Médiaszakemberek azzal számolnak, hogy – a ma győztesnek tűnő MPEG2 technikával – maximum hat-hét adó zsúfolható fel erre a hálózatra, csak hogy ebből három helyet kapásból elvisz a Magyar Televízió két és a Duna Televízió egy csatornája. A két kedvezményezett közéleti tévé belépésével így legfeljebb egy-két pozíció marad szabadon. De megéri-e bekerülni egy olyan társaságba, amelynek összesített nézettsége csak közelíti az RTL Klub vagy a TV2 által egyedül produkált mutatókat (Rudi, 2007: 49)?

Kérdéses persze, hogy ez a helyzet (az újabb multiplexek megnyitásával, illetve a tömörítési technika fejlettebbre cserélésével) mikor változik. Nincs azon mit csodálni, ha a kormány a megszorítások kellős közepén nem akar euró-tízmilliókat *set-top box*-támogatásra fordítani. Az azonban már igencsak kérdéses, hogy érdemes és elfogadható-e úgy megvetetni százazérekkel az olcsóbb MPEG2-es felszerelést, hogy már most világos: azt pár év múlva cserélniük kell. Még akkor is, ha a külföldi tapasztalatok alapján világos: a közönség zöme az utolsó pillanatban cserél majd (MTI, 2007a).

2.1. Utolsókból elsők

Az átállási trénnél értelemszerűen a közszolgálati csatornáknak kell menetelniük; a nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy ezek húzzák maguk után a többieket a DVB-T-be (MTI, 2007a). De mi lesz a fennmaradó helyek sorsa? A két országos kereskedelmi tévé akár még diktálhat is e téren, hiszen nélkülük alapjaiban kérdőjeleződik meg a vállalkozás sikere. Még akkor is, ha tudjuk: a be nem kábelezett háztartások – ma 30 százalék körüli – aránya rohamosan csökken, ráadásul az esetek zömében a rosszabb anyagi helyzetű (így kereskedelmi szempontból kevésbé vonzó) célcsoportokról van szó. Kérdés az is: hajlandóak-e a kábelszolgáltatók premizálni, hogy a két nagy kereskedelmi tévé ne menjen fel valamelyik multiplexre, hanem várja be a hálózatkiépítést.

Ráadásul, ha 15–20 százalék alá esik a bekábelezetlenek részaránya, lehet, hogy meg sem éri a multiplex-üzemeltetés vagy a csatornahely-szerzés. Különösen, ha azt vesszük alapul: a hazai háztartásokban átlagosan már ma is több csatorna fogható, mint amennyire a polgár igényt tart (NAMS II/62).

„Miért engedjen be bárki a lakásába egy dobozt, amin pont azt nem láthatja, amit akar” – tette fel a kérdést a *set-top boxra* célozva saját cége szempontjából teljesen jogos megközelítésben az RTL Klub vezérigazgató-helyettese (MTI, 2007b) az idejű Internet Hungary-n. Eközben a vetélytárs TV2 jogi igazgatója virágnyelven azt adta hallgatósága tudomására: ha nem lesznek számukra elfogadhatóak a tulajdonkoncentrációs szabályok, „más módon” lesznek kénytelenek csatornacsatládót építeni (MTI, 2007b).

2.2. Határesetek

A „nagyoknak” pedig elég jó lapjaik vannak: ha a törvényhozók komolyan gondolják, hogy a NAMS-ban is vázolt sokszereplős, versenyalapú, innovatív ágazatot szeretnének faragni a magyar médiából, nem kezdhetik azzal, hogy megfojtják a két kereskedelmi csatornát, például oly módon, hogy nem engedik őket terjeszkedni, kizárva a Nyugat-Európában jól működő csatornacsatlád-modellt. Abban az iparági szakértők egyetértenek, hogy az egymagukban álló adók lassan elhalnak vagy egy nagyobb egységbe integrálódnak; a négy-ötcsatornás tévécsatládóké a jövő.

Ezért az is kézenfekvőnek látszik, ha a bejegyzés vagy a működés helyétől függetlenül határozza meg a törvényhozó a tulajdonosi koncentráció szabályait, mégpedig vagy százalékos arányban, vagy a közszolgálati csatornák teljes népességre számított, egész napos részesedéséhez viszonyítva, például csoportonként (értelemszerűen a közvetett tulajdonlást is figyelembe véve) 1,5-ös szorzóval. Ezzel elkerülhető, hogy tévéiket külföldre, esetleg más cég nevére bejegyeztetve nyerjenek egéruat a kötöttségek alól a szolgáltatók. Ha ugyanis itt maradnak, azzal nem csupán könnyebben ellenőrizhetőek, de adót is itt fizetnek – ezzel némiképpen befoltozva azt a lyukat, amit a koncessziós-díj-kiesés okoz majd az állami büdzsén.

Közkeletű iparági vélekedés szerint az RTL Klub és a TV2 térvesztése miatt túlzóak a meghatározó véleményformáló-képességű (MVK) adók definíciójában foglalt adatok. (Egy szakújságíró egy magánbeszélgetésen úgy fogalmazott: ezzel az erővel akár a királyválasztás szabályait is részletesen törvénybe foglalhatnák.) Tény, hogy a két nagy folyamatosan veszít nézőtáborából, de az még korántsem világos, mikor és milyen szinten áll meg (vagy épp fordul meg) ez a folyamat.

2.3. Családi kör

Elképzelésünk szerint – ha az MVK-passzus végül bekerül a normaszövegbe – az összesített csatornaszámtól függetlenül itt is a közszolgálati adók összeredményét kellene határként kijelölni. Már csak azért is, mert ha ennél magasabb az érték, akkor joggal merül fel a kérdés: miért tart fenn mintegy ötvenmilliárd forintért, meghatározó véleményformálásra képtelen médiumokat az állam.

Megfontolandónak tartjuk, hogy az MVK intézménye – ha lesz ilyen – csak a hír- és az információs műsorokra vonatkozzon. A többi produkció esetében ugyanis kétséges, hogy vélemény- vagy ennél jóval nehezebben megfogható ízlésformálásra van-e szó. Ugyanakkor ebben az esetben külön kell biztosítani, nehogy „bújtatott információs műsorok” jöjjenek létre. Azt is meggondolandónak tartjuk, hogy – mint az korábban már többször felmerült – a törvényhozó szabályozza újra a pártatlanág kérdését, a kereskedelmi adók közül csak a bizonyos közönségarányt elérőkre terjesztve ki azt. Nem gondoljuk, hogy a hazai viszonyok között ez Magyarországon nem látott változásokat (Páll, 2007) eredményezne.

2.4. Sufnituning

De lépünk vissza egy kicsit még a bezzeg-gyerekséghez, pontosabban oda, hogy mi történhet, ha a politika úgy dönt: sok kis lépéssel ugorja át a szabályozási keret és a valóság között tátongó szakadékot!

A „motorjavítás repülés közben” kezdődhet például úgy, hogy idővel (vagy éppen a mostani körben) rendezi a médiahatóság helyzetét. Hiszen az Alkotmánybíróság június végi döntéséből az következik, hogy ez év utolsó másodpercétől nincsenek a szankcionáláshoz elengedhetetlen hatósági jogosítványai az Országos Rádió és Televízió Testületnek (ORTT), amely így csak perelhet. A hazai bíróságok működését (például az eddig meghatározott ORTT-határozatok sorsát) elnézve ez alapesetben másfél (MTI, 2007c), de akár négy-hatéves hercehurcához is vezethet – ennek pedig nem a műsorszolgáltatók, legfeljebb azok pénzügyi igazgatói számára lehet elrettentő ereje. A perköltségek miatt.

„Cserébe” viszont elszabadulhat a pokol; a jelek szerint ugyanis nemigen akad olyan tévé vagy rádió, amely azzal foglalkozna, mi lesz vele fél évtized múlva. Egy kis malíciával azt is mondhatjuk: a társasjáték szereplői számára a médiahatóság helyzetének rendezése akár azzal az előnnyel is járhat, hogy így elbliccelhetik vagy szétszabdaltatják a tartalomszabályozás újrajrását. Így a játékosok a mindenki által rossznak tartott, de mára bejáratott és kiismert keretek között intézhetik tovább ügyeiket.

Ezzel a forgatókönyvvel fenyeget a NAMS azon kitétele, amely igen enyhén fogalmaz az új kódex ügyében, amikor azt fejtegeti: a kancellária és a stratégiaalkotó csapat „lényegesnek tartja” (NAMS, I/6), hogy a multiplex-pályázat (legkésőbb jövő év eleji) zárásáig szülessen meg az új szabályzat – garanciákat azonban nem rejt az anyag.

Pedig meglehetősen szerencsés időben került közkézre a NAMS: jövőre lejár az ORTT-tagok, a háromból két médiakuratóriumi elnökség, valamint a közmédiára fordított költségvetési pénzek több mint felét elnyelő Magyar Televízió elnökének mandátuma, a digitális műsorterjesztés indulásával kapcsolatos szabályok megteremtése pedig tovább nem odázható.

3. Újratöltve

A közszolgálati médiumok Közép- és Kelet-Európa lehetséges referenciaállamaiban észlelhető jelenlegi helyzetét alapul véve osztjuk azokat az álláspontokat (például Mungiu-Pippidi, 2002), amelyek szerint ezen intézmények modernizálása minimum négy feladatot foglalt (foglal) magába. Ezek:

- A médiapolitikusoknak olyan műsorpolitikáról kell(ett) gondoskodniuk, amely a kialakult – és éppen a digitális átállás miatt gyökeres változás elé néző – duális (közszolgálati és kereskedelmi) médiapiacra versenyképes, és megfelel az emberek változó igényeinek.
- A politikának szilárd pénzügyi alapokra kell(ett) helyeznie az állami televíziót (televíziókat) és rádiót. Ennek során azonban szembe kell(ett) néznie azzal az általános gazdasági válsággal (és következményeivel) is, amely különösen az átmenet éveiben, de kisebb-nagyobb mértékben az 1990-es évek végéig sújtotta a régiót. Nem hagyhatják figyelmen kívül ebben a körben, hogy a közszolgálati médiumok finanszírozását tovább nehezítette az előfizetők kis száma (illetve a készülékek után fizetendő üzemből tartási díj csupán részleges lerovása) és a hirdetési piac szűkössége.
- A politikának – még abban az esetben is, ha ez első pillantásra nem szolgálja rövid- és középtávú érdekeit – elő kell(ett) segítenie a közönség elvárásainak megfelelő szakmai normák elterjedését. Ez még akkor is elengedhetetlennek látszik, ha ezt nagyon megnehezítik a rendszerváltás idején és után, a régió országaiban indult „médiaháborúk”, amelyek felszínre hozták az újságíró-társadalom politikai megosztottságát. Az újságírók zöme munkája során a szakma szempontjait rendre politikai szempontoknak rendelte alá, vagyis ahelyett, hogy objektivitásra törekedett volna, elkötelezte magát valamely politikai erő mellett.
- Ennek elemeként a politikának fel kell(ett) szabadítania az állami televíziót a rá nehezedő politikai nyomás alól, részt vállalva a médiáról alkotott, a rendszerváltást túlélő autoritárius elképzelések felszámolásából. E folyamat végére egyértelművé kellene válnia, hol húzódnak a határok a (legitim) politikai kommunikáció és az (illegitim) politikai nyomásgyakorlás között.

Itt tartunk tehát. És bő egy évtizeddel a rádiózásról és televíziózásról szóló törvény megszületése után a jogszabály ismerői és felhasználói csupán néhány dologban értenek szinte biztosan egyet. Ezek:

- a médiatörvény szabályozása felett eljárt az idő, számos kérdést nem, hibásan, illetve korszerűtlenül szabályoz;
- alkalmazása során folyamatosan derül fény újabb problémáira;
- napjainkban – az általánosságokon túl – nincsen szakmai közmegegyezés arról, milyen úton elindulva vagy milyen végcél elérése érdekében kellene módosítani a médiatörvényt.

3.1. Mi a teendő?

A felmerülő kérdések közül a legfontosabbaknak az alábbiakat látjuk:

1. Van-e szükség Magyarországon közszolgálati médiumokra?
2. Ha a válasz igen: az esetleges módosítással változzon-e a közszolgálati médiumok száma?
3. Az előző kérdésre adott választól függetlenül: amennyiben konszenzus alakul ki az újraszabályozás szükségességéről és annak módjáról, nem látszik közös álláspont kikristályosodni abban a kérdésben, hogy átmeneti vagy hosszabb távú szabályozás szülessen, ahogy az első lehetőség választása esetén sem abban, mennyi időre szóljon ekkor a szabályozás, és milyen garanciális elemek szavatolják, hogy ezen időtartam végéig új médiatörvény lép életbe?

Az első kérdésre a válaszuk: határozott igen. Ennek okai:

- A magyar piac mérete és tőkeereje, amely miatt hosszabb távon csak a kereskedelmi szempontoknak tett erőteljes engedményekkel maradhat talpon egy olyan nyereségérdekelt médium, amely műsorfolyamában hangsúlyosan juttat helyet és szerepet közszolgálati tartalomnak.
- Az Európai Unió tagállamában általános gyakorlat a közszolgálati rádió és televízió léte, így ezen intézmények megtartásával, valamint (gazdaságos és hatékony) működtetésével egyfelől más országokhoz hasonlóan hatékonyan tehetünk bizonyos, közmegegyezéssel nyugvó értékek megismertetése, oktatása érdekében, másfelől közösségi forrásokat szerezhetünk ezen intézmények együttműködéséhez.
- Hiányzik az a kulturális és regionális sokszínűség és mögötte álló gazdasági potenciál az olyan életképes helyi vagy regionális médiumok sokaságának vagy ezek hálózatainak létrejöttéhez, amelyek felvevői lehetnének a professzionális módon készített közszolgálati tartalomnak és azok előállításának. Márpedig ezek tennék lehetővé, hogy kialakuljon egy olyan újságírói réteg, amelynek tagjai – kizárólag vagy nagyrészt ilyen adásokat készítve magas színvonalon – a függetlenség egyik alapfeltételként feltételezett megfelelő és stabil anyagi háttérrel maga mögött tudva dolgozhatnak. Ugyanakkor a közszolgálati médiumok léte lehetőséget ad a társadalom speciális csoportjainak megszólalásához is.
- A közszolgálati médiumok megszüntetése esetén nem látszik rendelkezésre állni az a gyártóbázis és feltétel- (valamint érdek)rendszer, amely garantálná, hogy a közszolgálati rádió és televízió nélkül maradó piacon a jelenlegivel legalább egyező arányban, annál magasabb színvonalon legyenek jelen a korábban ezeken terjesztett nem kereskedelmi tartalmak.
- A médiatörvény tulajdonviszonyokkal kapcsolatos rendelkezéseinek megkerülhetősége miatt semmiféle garanciáját nem látjuk annak, hogy a közszolgálati rádiókat, televíziókat nélkülöző piacon ne lenne kialakítható olyan véleménymonopólium, amely minden kétséget kizáróan sértene az állampolgárok

tájékoztatással és tájékozódással kapcsolatos jogait.

- Nem csupán a politikai erők, de a lakosság érdekét is az szolgálja, ha a sokszínűséget megjelenítő, szakosodott kereskedelmi adók mellett olyan közszolgálati média is működne Magyarországon, amely egyfelől gyors, pontos és független tájékoztatást nyújt, másfelől lehetőséget ad a nemzeti és az európai kulturális örökség megőrzésére és továbbörökítésére alkalmas műsorok bemutatására, együttműködve egyes esetekben akár az általános és a középiskolai oktatással.
- Magyarországon – szemben a gyakran hivatkozott amerikai példával – nem a kereskedelmi, hanem alapvetően a közszolgálati rádiózásnak, televíziózásnak (és negatív kísérőjelenségként az állami, politikai befolyásolásnak) van hagyománya. Ezért – bármennyire is teszünk egyes esetekben radikális megoldási javaslatokat e tanulmány keretében – nem látjuk a parlamenten keresztülvihetőnek a közszolgálati médiumok megszüntetésének gondolatát.

A második kérdésre a felelet: határozott nem. Ennek okai:

- Egyfelől a három intézmény teljesen eltérő profilja nem indokolja az ezredfordulón mind az Orbán-, mind a Medgyessy-kormány köreiben népszerű „médiapark” koncepció megvalósítását.
- A két közszolgálati televízió műsorkoncepciója is kellően távol van egymástól ehhez, ráadásul így éppen kiegészíti egymást.
- Bármilyen összevonás (különösen egy hármas) olyan túlhatalom létrejöttével fenyegetne, amely semmiképpen nem kívánatos. Például azért, mert ha politikai alku szükséges a vezetői poszt betöltéséhez, az egyetlen intézménybe sűrítés szűkre szabja az egyezkedés kereteit. Ráadásul abban a helyzetben, amikor az összesített árbevétel több mint felét egyetlen intézmény adja, fennáll annak a veszélye, hogy az MTV maga alá gyűri a másik két médiumot.
- Ugyanakkor nem látjuk elutasítandónak, sőt pártolni gondoljuk azt, hogy – szervezeti függetlenségük megtartása mellett, ha ennek létjogosultságát előzetes gazdaságossági számítások alátámasztják – közös elhelyezést nyerjen a három közszolgálati médium. Akár oly módon is, hogy vidéki stúdióikat vonják össze, és egymás közti elszámolás alapján műsorral támogatják egymást, akár úgy, hogy – ha ennek feltételei megteremthetőek – az MTV új, óbudai bázisán kapnának elhelyezést, a városközponttól való távolságot pedig optikai kábel telepítésével hidalják át.

A harmadik kérdésben a véglegesnek szánt, ám a törvényhozó által már az elfogadáskor elismerten mintegy tíz évre szóló rendezés mellett tesszük le a garast. Ennek oka, hogy a digitalizációval olyan új helyzet alakul ki, amelynek nyomon követése, a szükséges átszabások kezdeményezése mindenképpen és elengedhetetlenül szükséges.

Nem gondoljuk, hogy meghatározott időtartamú jogszabályi rendezés volna kívánatos. Az átalakítást ugyanis (akárcsak most) a technikai fejlődés amúgy is ki fogja kényszeríteni. Hiszen annak, ha a magyar médiarendszer megreked a fejlődésben, mind a politika és a kormányzat, mind a társadalom a kárát látja (hiszen nem tudják célba juttatni üzeneteiket, illetve nem áll módjukban tájékozódni), és ez áll a befektetőkre is, akik a szükséges keretek híján képtelenek lesznek európai színvonalú műsorokkal bombázni a publikumot.

3.2. Taktikák és praktikák

Elvi hozzáállásunk tisztázása után elkezdjük gyakorlati felvetéseink kibontását. Kiindulópontunk az: a 12 éve a közmédiumok számára teremtett vegyes státus nem alkalmas arra, hogy keretei között optimálisan működjenek ezek az intézmények.

A Medgyesy-kormány Miniszterelnöki Hivatalának felkérésére négy éve készített javaslatban (Gálik et al., 2003) „közjogi intézetként” elgondolást lehetséges, de a szerzőkhöz hasonlóan, a jelen helyzetben nem látjuk túlzottan praktikus útnak. Így ugyanis hatalmas (15–20 tagú) irányító testület állhatna az intézmények élére. A grémium tele volna olyan emberekkel, akik közmegebecsülésnek örvendenek ugyan (mint az 1990-es évek elején Gombár Csaba és Hankiss Elemér), ám nem okvetlenül járatosak a rádiózás, a televíziózás mindennapi ügyes-bajos dolgaiban (akárcsak a mai civil kurátorok zöme). Így pedig ki vannak szolgáltatva annak a menedzsmennek, amelynek felügyelete a feladatuk, s amely tevőleges részese volt a jelenlegi helyzet kialakításának. Ezért is javasoljuk inkább a részvénytársasági formát.

Mélységesen egyetértünk a javaslat azon kitételével, hogy a felügyeleti szerv egyszersmind a közgyűlés szerepét is ellássa. A jelenlegi rendszer egyik hibája éppen az, hogy erre az Országgyűlés plenáris ülése, akárcsak valamely szakbizottsága, teljességgel alkalmatlan. Támogatandónak gondoljuk azt is, hogy a tagokat rotációs rendszerben cseréljék, fontosnak gondolva, hogy a választás lehetőleg semmilyen módon ne kötődjék parlamenti ciklusváltásokhoz.

Célszerűnek látjuk, ha a hat tag jelölésében három csoport vehet részt: két kormánypárti és két ellenzéki delegált mellé két „szakmai” küldött kerülne; az utóbbiakat az adott intézmény főállású dolgozói választanák meg. (A parlamenti delegáltak esetében praktikusnak látjuk, ha nem az „oldalak”, hanem a frakciók jelölnek. Így elkerülhető az az 1990-es évek végi helyzet, amikor a MIÉP addig revolverezte az MSZP-t és az SZDSZ-t, amíg az ellenzéken belüli egyezség hiányában csak kormánypárti tagokkal tölthették fel a testületeket.)

3.3. Csak keményen

A jelöltté váláshoz az európai uniós állampolgárságon, a büntetlen előéleten, a felsőfokú végzettségen, a legalább háromszázötven éves szakmai gyakorlaton és azon kívül, hogy a megválasztás előtti öt évben pártmegbízatást

(egyebek mellett parlamenti képviselőit) nem töltött be a jelölt, opcionális kritériumként javasoljuk. Így a jelentkező választhatna, hogy az ötéves közmédia-gyakorlat, a jogi, a közgazdasági vagy a médiavégzettség feltételének kíván megfelelni.

Eldöntendőnek gondoljuk, hogy kizárja-e, akár végleg, akár csak egy időre az 1996-ban felállt médiakuratóriumok elnökségeinek tagjait a törvényhozó az új grémiumokból. Mi - átlagteljesítményük alapján - mindenképpen így tennénk, ráadásul erre a párt- és/vagy politikai megbízatás, mint időszakos kizáró tényező, lehetőséget is kínál. Ezen túlmenően a jelenleg is hatályos összeférhetlenségi szabályokat fenntarthatónak gondoljuk egy új szabályozásban, némi pontosítással. Balogh László MTV-kurátor összeférhetlenségi ügye (MTI, 2007e) ugyanis jól mutatja, hogy e tekintetben meglehetősen gumiszerűre sikerült a szabályozás.

Tekintettel arra, hogy mind a most működő médiakuratóriumok, mind az ORTT tagjaival szemben gyakorta felmerül a vád, hogy pozíciójuk biztosítása, a következő mandátum elnyerése érdekében elvtelen alkukba mennek bele, felvetjük, hogy a három igazgatótanács tagjai csupán a jogszabályban meghatározott köztörvényes ügyek vagy meg nem szüntetett összeférhetlenség esetén legyenek visszahívhatóak. Emellett pedig ne legyenek újraszabályozhatóak.

3.4. Van másik

Támogatjuk ugyanakkor a póttag intézményének bevezetését, ám ő csupán a tag tartós akadályoztatása vagy lemondása esetén foglalhatja helyét - átmenetileg vagy véglegesen - a testületben. Ezzel a megoldással egyfelől mind az obstrukció elkerülhető, mind az oldalakon belüli megegyezés elősegíthető, hiszen akár a ciklus felezéséről is megállapodhatnak a kandidálók vagy támogatóik. Másfelől a testületi tag (javadalmazás ellenében) tanácsadóként alkalmazhatná a póttagot, így az folyamatosan „képpen lehetne”, és a grémium számára hasznos munkát végezhetne.

Az Európai Unió egy 2000. december 20-i ajánlásában (*Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the Independence and Functions of Regulatory Authorities for the Broadcasting Sector*) a felügyeleti szervek függetlenségére helyezi a fő hangsúlyt. Az irányelv és az azokat részletesebben kifejtő memorandum viszont meglehetősen tág teret ad a törvényalkotónak: azt deklarálja, hogy a felügyeleti szervek tagjait demokratikus és átlátható módon kell kinevezni, nem szabad politikai elvárásokat támasztani velük szemben, valamint biztosítani kell a felügyeleti szerv működéséhez szükséges finanszírozást. A kinevezés módjára vonatkozóan a memorandum a „demokratikus” szót a szélesebb értelmében használja, ez tehát jelentheti azt, hogy a felügyeleti szervek tagjait választják, de azt is, hogy hatóságok (az elnök, a kormány vagy a parlament) vagy társadalmi szervezetek javaslatára nevezik ki.

A törvényalkotó mérlegelési lehetőségét ez az ajánlás tehát nem korlátozza túlzott mértékben, ezért is indítványoztunk a helyek betöltésére egy olyan megoldást, amely mind a fent említettekben megfogalmazott uniós elvárásoknak megfelel, mind esélyesnek tűnik arra, hogy szükséges támogatottságot szerezzen a hazai politikai erőktől a törvénybe foglaláshoz.

A törvényhozó bölcsességére bízunk, hogy testületi elnököt maga választ-e, és átengedi az alelnök kijelölésének jogát a testületnek, akár belül, akár a grémiumon kívül kerestetve embert e feladatra. A magunk részéről azt a megoldást szorgalmazzuk, hogy a tagok saját soraikból válasszanak vezetőket.

3.5. Forog a gép

A tagrotációt látjuk a legjobb módszernek arra, hogy ne következzenek be radikális váltások e testületek működésében, az új szabályozás életbe lépése után felálló testületekben pedig két lépcsőben lehetne eldönteni, ki legyen az a két tag, akinek első menetben két, négy, illetve hat évre szól a mandátuma. Ha ebben 30 (esetleg 45) napon belül nem tudnak megegyezni a tagok, sorsolással kellene a helyzetet rendezni oly módon, hogy egy-egy delegált csoport mindkét tagja ne legyen ugyanakkor váltható.

A civil szektor bevonását jóval kisebb mértékben gondoljuk szükségesnek, ám látjuk a létjogosultságát egy olyan testületnek, amely véleményezi és javaslatokkal fűszerezi a műsorpolitikával kapcsolatos döntéseket; kötelező érvényű döntéseket azonban nem hozhat, de a felügyelő bizottsághoz fordulhat.

Ennek modellje lehetne a jelenlegi kuratóriumi civil delegálás módosítása annyiban, hogy a nemzetiségi delegált mellett - a népcsoport létszáma alapján - egy külön helyet kapna az Országos Cigány Önkormányzat. Ugyanakkor felvetjük, hogy bizonyos létszám alatt közös jelöltet indíthassanak a hazai nemzetiségek. Ennek létszámhatára 2000 vagy 2500 fő lehetne.

Elengedhetetlennek tartjuk ugyanakkor annak a ma fennálló, igencsak visszás helyzetnek a megszüntetését, hogy egy szervezet vagy - akár más-más civil fórumok képviselőiben - egy személy egyszerre több kuratóriumnak is a tagja lehessen. (Ez alól értelemszerűen kivételt jelentene az Országos Cigány Önkormányzat.) Különösen kényesnek látjuk a helyzetet annak tükrében, hogy a médiahatóság két évvel ezelőtt hozott, ám túlzottan sokat nem propagált döntése értelmében semmi nem tiltja a „duplázást”.

3.6. Egyesre szabva

A demokratikus elképzelések érvényesítése és a „kiskapuzás” elkerülésének igénye mellett azért is ki kívánjuk ezt zárni, mert egy ilyen eset jelentős túlhatalmat ad az így bejutónak. Ráadásul első blikkre megoldhatatlannak látszó

helyzetbe hozza őt, ha a két intézmény közötti szerződésről vagy érdeklődéséről van szó. Megoldási javaslatunk: a sorsolási módszer fenntartása mellett a civil szervezeteknek a húzás előtt nyilatkozniuk kelljen, kit delegálnának az adott kuratóriumba, ha nekik kedvez a szerencse. Amennyiben több szervezet választása esik ugyanarra a személyre, az érintettnek nyilatkoznia kell – szintén előre – arról, hogy melyik felkérést fogadja el.

A munka hatékonyabbá tétele és az esetleges ciklusfelezés lehetőségének megteremtése érdekében itt is póttag-rendszer bevezetését szorgalmazzuk, valamint azt, hogy a mandátumot elveszteni csak lemondással, a jogszabályban meghatározott bűncselekmények miatti jogerős ítélet kiszabása, illetve a felmerült összeférhetlenség 30 napon belüli meg nem szüntetése esetén lehessen.

Ez a módszer abban is segíthet, hogy a civil kontroll azonnal érvényesüljön, hiszen napjainkban heteket-hónapokat vesz igénybe, hogy bevárják, amíg az utolsó társadalmi szervezet is megküldi írásban, kit jelöl ki képviselőre a kuratóriumban. A gazdasági ellenőrzéssel kapcsolatos operatív kérdéseket egyértelműen kivonnánk a civil ellenőrzés alól, és feltétel nélkül a felügyelő bizottság hatáskörébe sorolhatnánk, felvetve, hogy a törvényhozónak vizsgálnia kellene, milyen módon teremthető meg az igazgatótanács tagjainak anyagi felelőssége egyes esetekben. (Az elnökre a későbbiekben még kitérünk.)

4. Pénz, pénz, pénz

Elengedhetetlennek tartjuk ugyanakkor, hogy a három társaság költségvetési juttatásainak kérdése – az ORTT-éhez hasonlóan – külön törvényben szabályoztassék. Ez nem csupán az uniós elvárásoknak, de az – ezzel összefüggő – függetlenség követelményének is jobban megfelel. Ugyanakkor nem gondoljuk, hogy – a médiahatósághoz hasonlóan – ezen intézményeknek is maguknak kellene kimunkálniuk büdjségük tervezetét. Sokkal inkább azt tartanánk fontosnak, hogy a törvényhozó olyan mechanizmust alakítson ki, amelyben négy-öt évre előre kalkulálhatnak az egyes társaságok a költségvetésből származó bevételükkel.

4.1. Beosztással

Mégpedig oly módon, hogy tartalékolhatnak ugyan, vagy megállapodás szerinti halasztott fizetéssel is rendezhetik egyes számláikat, ám ezek teljes összege nem érhet el egy meghatározott határt, vagy nem haladhatja meg az éves költségvetés meghatározott százalékát. Ezzel látjuk elkerülhetőnek, hogy vezetőváltás esetén az első (és a mandátum utolsó) esztendőjében „nagyot akarva alkotni” lazuljon a költségvetési fegyelem az egyes közmédiáknál (MTI, 2007f).

Javasoljuk egyben, hogy a három kuratórium – egy-egy (esetleg két-két) tag delegálása útján – hozzon létre olyan, a törvény által elismert *ad hoc* testületet, amely évente megtárgyalja a parlamenti pártok (és nemcsak a kormányzat) képviselőivel a közmédiák és finanszírozása helyzetét. E grémium feladata volna egyezséget kötni a következő utáni év kondícióiról, gördülő rendszerben. Így a szisztéma a finanszírozást kiemeli (valamennyire) a mindennapi politika örületéből, ugyanakkor a mostaninál tervezhetőbbé teszi ezen intézmények számára a jövőt.

Ez a „szuperkuratórium” a három testület közös törekvéseinek és együttműködésének külső megjelenítője lehet, amely közelebb hozhatja a közmédiákat a meglévő vagy még feltáratlan szinergiák kihasználásához. Ezen keresztül pedig a gazdaságosabb működésre, majd az így felszabaduló forrásokat a műsorai mennyiségének vagy minőségének növelésére fordíthatná a három társaság. Nem utolsósorban azt reméljük ettől, hogy az így jobb helyzetbe keveredő intézmények távolabb tudják taszigálni maguktól a politikát, és képesek lesznek elmozdulni a nyugat-európai értelemben vett közszolgálatosság felé.

4.2. Vezetők és félvezetők

A három médium operatív irányítását elnök végzi, akit az igazgatótanács kétharmados szótöbbséggel választ – és meneszt. (Amennyiben három pályázaton sem sikerül betölteni a tisztséget, javasoljuk a testület feloszlását és új grémium választását, a rotációs rend megszakítása miatt a fent már leírt kettő-négy-hat éves mandátumrendszerben.) Az újrászabályozás engedélyezése és tiltása mellett egyaránt szólnak érvek, ezért ebben a kérdésben a törvényhozónak szabad kezét adnánk. (Az „igen” felé billenti a többsik a többciklusos tervezés lehetővé tétele, a bejáratott vezetők pozícióban tartása. Ezzel szemben a másik serpenyőben a versenyhelyzet korlátozásának veszélyét látjuk, akár csak azt, hogy a hatalmon maradás érdekében az elnök a radikális megoldásokat szinte kizáró, sokoldalú alkukba kényszerül.)

Lényeges garanciális elemnek gondoljuk ugyanakkor, hogy az elnöki posztra pályázóknak nem csupán a működéssel és a gazdálkodással kapcsolatos elképzeléseiket kellene írásban benyújtaniuk, hanem azt is, hogy milyen menedzsmenttel képzelik el a munkálkodást. Az alelnöki, igazgatói vagy intendánsi szintig tartó lista benyújtójának vállalnia kellene, hogy hivatalba lépése után egy vagy másfél évig – törvényben megszabott esetek fennállásának kivételével – nem mozdítja el az alatta lévő szintre (általa) kinevezetteket.

A már működő intendatúra rendszerben ösztönzendőnek látjuk az egyes műsorhelyekre betervezett műsorok versenyztetését. Ahogy azt is, hogy a készítő – függetlenül attól, hogy külső vagy belső műhelyről van szó – nézettségvállalással pályázzanak. Elképzelésünkben ugyanis az elnöki pályázat részét képezné az a nyilatkozat, amelyben az induló vállalja: ha a gazdálkodás és/vagy a nézettség öt százalékpontos túrési tartományánál nagyobb mértékben marad vállalásai alatt, akkor azért fizetése meghatározott hányadáról lemondva „lakol”. (Kiskapuként azt sem zárjuk ki, hogy – mandátumának ideje alatt egy alkalommal – „kegyelmet kaphasson”).

Ezzel a megoldással elkerülhető, hogy az elnök (és menedzsmentje) csak felibe-harmadába teljesítse vállalásait,

miközben semmiféle jogi következménye nincs annak, ha az éves beszámolót a felügyeleti szerv visszadobja (Pál, 2007b: 33).

4.3. Kihagyhatatlan

Kívánatosnak tartjuk azt is, hogy a vezetői pályázatot az előző elnök hivatali idejének lejártja előtt négy-hat hónappal már írják ki, hogy a döntés meghozatala után egy betanuló periódus, egy akár egy-két hónapos átadás-átvétel vehesse kezdetét. (Meggondolandónak látjuk ugyanakkor, hogy az elnöki poszt megüresedése esetén a menedzsment többi tagjának megbízatása is megszűnjön-e. Az mindenesetre egyértelmű a számunkra, hogy a hivatali elődje által vállalt menedzsment-moratórium semmiképpen nem kötheti meg az új elnök kezét. Látnánk viszont okát annak, hogy a ciklus vége előtti váltás esetén is vállalnia kelljen a „betanítást” a régi csúcsvezetésnek.

Éppen a törvényhozási ciklustól való függetlenedés érdekében gondoljuk szükségesnek, hogy ne négy, hanem – az MTI-nél bevált megoldáshoz hasonlóan – öt évben határozza meg az új törvény a mandátum tartamát, akár azt a megkötést is magában foglalva, hogy ha az első elnökválasztásra a parlamenti ciklus lejártja előtt egy évvel kerülne sor, akkor a mandátumot ebben az esetben egy esztendővel hosszabbítsák meg. Javasoljuk ezt annak érdekében, hogy a választási procedúra a következő alkalommal ne ütközzön a kampány- és a voksolási időszakokkal, vagy épp az új törvényhozás első rendcsináló lendületével.

4.4. Percek, percentek

Rendhagyó megoldási javaslatunk egyike, hogy amennyiben közszolgálati kvótát szab a kereskedelmi médiumokra a jogalkotó, akkor azt ne műsoridő-, hanem nézettségarányosan tegye. Így elkerülheti, hogy az éjszaka közepén kerüljenek adásba valóban értékes műsorok – amelyeket muszájból készített el az adó. (Mivel a kereskedelmi tévéknél már sikerült a nézettséget a reklámár mérőszámává tenni, nem látjuk akadályát annak, hogy széles körben elfogadott rendszer épüljön ki e téren. Másfelől egy ilyen megoldás – mellékhatásként – hozzájárulhat ahhoz is, hogy egységesedjenek a közönségmérés hazai módszerei.)

Másik megoldásnak azt látjuk, ha a jogszabály a kereskedelmi televízióknak lehetővé tenné, hogy saját költségükön – előzetes megállapodás és befogadó nyilatkozat birtokában – legyártott és a közszolgálati adóknak átadott produkciókkal teljesítsék kvótájukat. (Itt az egyetlen kivételt a hír- és információs műsorok jelentenék. Egyfelől a téma kereskedelmi megközelítése és kezelése idegen a közmédiákétól, másfelől nem gondoljuk, hogy ezen programok átadásával teljesen száműzni kellene a valóban tájékoztató műsorokat a magánmédiából. Műsorátadás esetén itt is alkalmazhatónak gondoljuk a nézettségarányos elszámolást.)

Elgondolásunk lényege, hogy így az egyik fél kitakaríthatná a programjából a profildíjazott műsorokat, míg a másik megállapodásban garantált színvonalú produkciókhoz jutna. Mégpedig azokban az időkben, amikor a földi sugárzás megszűnése hűsbavágóan érinti a hazai médiarendszert. Hiszen a koncessziós díjak utáni időszakban valahogyan be kell foltozni a közmédiá-finanszírozás lyukait.

Irodalom

Berkó Gergely (2007a) Pártutat a járatlanért. Zsigmond Király Főiskola: *szakdolgozat*.

Berkó Gergely (2007b) Iskola a tűréshatáron, avagy politikai utánpótlásképzés és szavazószervezés a hazai jobb- és balszélen az 1990-es években. Zsigmond Király Főiskola: *szakdolgozat*.

Emcke, Carolin (2003) *Von den Kriegen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

Gálik Mihály & Horvát János & Sente Péter (2003) Egy új médiatörvény alapjai. Javaslat. In: Enyedi Nagy Mihály & Polyák Gábor & Dr. Sarkady Ildikó (szerk.) *Médiakönyv 2003*. Budapest: ENAMIKÉ.

Magyar Nemzet (1995) Médiakomédia vagy hatpárti konszenzus – rádió- és televíziótörvény: végkifejlet előtt, *Magyar Nemzet*, 1995. szeptember 25.

MTI (2007a) Internet Hungary – Külföldi szakértők szerint az ingyenesen terjesztett csatornák a digitális átállás húzóágazatai, október 16.

MTI (2007b) Internet Hungary – Kerekasztal a digitális átállásról, október 16.

MTI (2007c) ORTT: az elnök szerint a hosszas pereskedés lép a közigazgatási eljárás helyébe, 2007. július 26.

MTI (2007d) OGY – Kulturális bizottság: általános vitára alkalmas a Hungária Televízió Közalapítvány két beszámolója, 2007. március 21.

MTI (2007e) MTV közalapítvány: ORTT-vélemény az összeférhetetlenségről – vissza a feladónak, szeptember 18.

MTI (2007f) OGY – Kulturális bizottság, március 28.

Mungiu-Pippidi, Alina (2002) Közszolgálati televíziózás Közép-Kelet-Európában, *Médiakutató*, nyár.

NAMS: Nemzeti Audiovizuális Média Stratégia I-II.

Pál Gergő (2007a) Drága bukta. *Marketing&Média*, 13., 34-35.

Pál Gergő (2007b) Méreghinta. *Marketing&Média*, 17., 32-33.

Páll Zoltán (2007) Halott a terroregér. *Képes Újság*, július 19., 20-21.

Rudi Zoltán (2007) MTV: új pályán - elnöki beszámoló: 2004. március - 2007. július

Révész Tamás Mihály (1996) Médiatörvény, 1995, In: *Magyarország politikai évkönyve* Budapest: AULA-OMIKK, 361-369.

További források

Bajomi-Lázár Péter (2002) Közszolgálati televíziózás Kelet-Közép-Európában. *Médiakutató*, nyár.

BBC vagy RAI? A közszolgálati média jövője (2001) Győrffy Miklóssal, Pekár Istvánnal és Timár Jánossal Bajomi-Lázár Péter beszélget. *Médiakutató*, tél.

Cseh Gabriella (2004) A digitális műsorszolgáltatásra vonatkozó időszerű jogi kérdések Magyarországon, *Médiakutató*, ősz.

Gálik Mihály (1999) Médiatörvény, jogállam, politikai kultúra, *Jel-Kép*, 4. sz.

Hasonlóságok, különbségek, mélyebb értelmek 1993-2000 (2000) Haraszi Miklóssal beszélget Mihancsik Zsófia, *Beszélő*, 4. sz.

Kotroczó Róbert (2001) A nemzet hírfőnöke. In: Csermely Ákos & Sükösd Miklós (szerk.) *A hír értékei*. Budapest: Média Hungária Könyvek.

Molnár Péter (1998) Telefonüzenet kis kockás papíron - Bevezetés a médiatörvény születésének történetébe. *Beszélő*, 4. sz.

Népszabadság (1992) Államtalanítják a médiát? - A konszenzus kerülgetése. *Népszabadság*, május 04., 12.o.

Népszabadság (1992) Európában példátlan megoldás - Hankiss Elemér a kormány médiatörvény-tervezetéről. *Népszabadság*, május 05., 9. o.

Nincs közbeszélgetés (1997) Baló Györggyel Mihancsik Zsófia és Révész Sándor beszélget. *Beszélő*, 8-9. sz.

Politikai közegben születő döntések (2001) Tímár Jánossal beszélget Kovácsy Tibor és Rádai Gábor. *Beszélő*, 4. sz.

Sawyer, Carolyne (2001) A média és a kormányzat: a négy sarokkő. *Beszélő*, 3. sz.

Szente Péter & Agárdi Péter & Bayer Judit & Cseh Gabriella & Gellért Kis Gábor & Haraszi Miklós & Molnár Péter & Nahlik Gábor & Szalai Annamária & Szekfű András (2003) Vita egy új médiatörvény koncepcióról. *Médiakutató*, tél.

Zöldi László (2002) Két vas a tűzben - A globális sajtó a választási kampányban. *Médiakutató*, nyár.

Lábjegyzetek

1

A munka, illetve az annak alapját képező anyagok megszületéséhez nyújtott segítségéért itt mondunk köszönetet Belatiny-Kenez Attilának, Nagy B. Györgynek és Sebestyén Eszternek.

2

Az 1996. évi törvény a rádiózásról és a televíziózásról.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

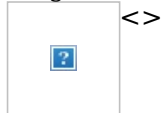
Könyvajánló

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

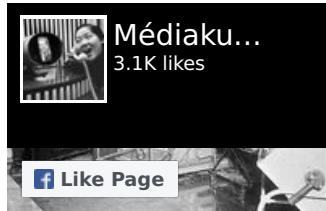
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2007 tél

Bulvár

[Pápai Júlia:](#)

Áll az alku, avagy a televíziós műfajhatárok összemosódásáról

Az új, piaci alapú televíziózás már nem az elitkultúra terjesztését tűzi ki célul, hanem a profitot, vagyis a minél nagyobb közönség elérését. Feladata a szórakoztatás és a tájékoztatás, lehetőleg ötvözve e kettőt. S minél több embert akar elérni műsoraival, annál kevésbé szabad tiszta műfajokban gondolkodnia, annál inkább a műfajok egy olyan egyvelegének megvalósítása a célja, amelyben a nézők többsége örömet leli. Dolgozatomban azt vizsgálom, miképpen próbált megfelelni ennek az elvárásnak az egyik magyarországi kereskedelmi televízió, a TV2, amikor az **Áll az alku** című quiz reality talk show-ját egyévnyi adás után alapvetően más formátumban kezdte sugározni, s ezzel elérte az áhított célt: főműsoridőben nézettségben többször is megverte a konkurens kereskedelmi televízió évek óta legsikeresebbnek számító műsorát, a **Barátok közt** című szappanoperát.

1. A neotelevíziós jelenség

Umberto Eco 1988-as írásában (magyarul lásd Eco, 1992) már megmutatta azt az irányt, amely felé a televízióknak tartaniuk kell, ha a piaci versenyben nem akarnak lemaradni. Piaci versenyt említvén, e tendenciák természetesen főképp a kereskedelmi televíziókra érvényesek, de mára azt vehettük észre, hogy a közszolgálati és a kereskedelmi televíziózás egyre inkább közelít egymáshoz. Ez a *hibridizáció* leginkább abban nyilvánul meg, hogy immár a közszolgálati televíziók is alkalmaznak olyan eszközöket, amelyek eddig a kereskedelmi televíziók sajátjai voltak. Eco szerint a neotelevízió kora¹ előtt – a jelenből nézve – az őstelevízió korát éltük, ami még egy sokkal tisztább, egyértelműbb televíziós korszak volt. „Az őstelevízióról össze lehetett volna állítani egy mini lexikont: kik szerepeltek benne, milyen műsorokat sugárzott” (Eco, 1992: 76).

Mindenekelőtt sietek kijelenteni, hogy nem új keletű a felfedezés, miszerint a modern kereskedelmi televíziózás módszerei és céljai jelentős mértékben különböznek az „őstelevízióéitól”. A médiapesszimisták² éppen azt kritizálják a televíziókban, ami a kereskedelmi televíziók célja, hogy ugyanis nem nevelni és művelni akarják az embereket, azaz elérni, hogy a nézők alkalmazkodjanak az ő kínálatukhoz, hanem – mint a piaci versenyben mindenhol – alkalmazkodni próbálnak a nézői elvárásokhoz. Azaz a piacot a kereslet és a kínálat együttesen alakítja. A televíziós piac egyre bővülő kínálata és a távirányító feltalálása óta nem is tehetnek mást, ha azt szeretnék, hogy őket nézzék, s ne a konkurenciát, azaz győztesen akarnak kikerülni a piaci versenyből. S melyik profitorientált vállalkozás szeretné ennek az ellenkezőjét? Eco szerint a leginkább az különbözteti meg az őstelevíziót a neotelevíziótól, hogy míg az előbbi folyamatosan a külvilágról beszélt, azt a célt kitűzve maga elé, hogy távoli, ismeretlen helyeket, embereket és eseményeket hozzon be az emberek otthonába, addig a neotelevízió legfőbb célja a nézettségi verseny megnyerése, ezért azt nyújtja, amire egy átlagembernek valójában szüksége van. Ennek érdekében a neotelevízió:

- Nem a külvilágról, hanem „önmagáról és a nézőkkel fennálló kapcsolatáról beszél” (Eco, 1992: 77). Ezzel magához láncolja a nézőt, bizonyítva neki, hogy ismeri őt, az ő nyelvét beszéli, a hozzá hasonlóakat mutatja, így ebben a játszmában televízió és néző szinte egyé válik.
- Ezért a televíziózás egyre inkább az *interaktivitás* felé tart, vagyis a néző úgy érzi, ő is alakíthatja a műsort, ő is szerepet kaphat, az ő véleménye is tükröződik. Erre a telefonon, az sms-en, az e-mailen kívül megfelelő eszköz lehet az, ha a stúdióban is megjelenik a közönség, amely az otthon ülő néző képviselőjeként tapsol, kiabál, nevet, kérdez.
- Hogy az átkapcsolás hatalmának ne essen áldozatul, így szól a nézőhöz: „Itt vagyok, én vagyok, én és te egyek vagyunk” (Eco, 1992: 77). Vagy ahogy a neotelevíziózás egyik, ha nem a legelső magyarországi hírnöke, Friderikusz Sándor mondta az egyik Friderikusz-show felvezetőjében: „Mi önökkel, önökért vagyunk. És minden korábbi híresztelés ellenére önök és mi szorosán összetartozunk” (idézi Haulis, 2006: 122). Ezzel a mondatával az ismert showman egyben azt is hírül adta az országnak, hogy a paternalista, elitista televíziózás (az őstelevízió) kora véget ért, s itt az új kor, a nézőt egyenrangú társnak tekintő, demokratikus alapokon

nyugvó televízió (a neotelevízió) kora.

- A másik fontos sajátosság az, hogy a neotelevíziónál nemcsak az általában emlegetett információs és szórakoztató (*infotainment*) vagy oktató és szórakoztató (*edutainment*), esetleg az „élő” és a „konzerv” vagy a fikciós és a nem fikciós műsorok keveredéséről beszélhetünk, hanem az egyes műfajokon belül is *eltűnnek a határok*, és egyre gyakrabban találkozunk olyan műsorokkal, amelyek megpróbálják a különböző műsортípusoknak a nézők figyelmére és hűségére leginkább számot tartó elemeit elegyíteni. E tendencia válaszára – remélem – megfelelő eszköz lesz az Áll az alku című vetélkedőműsor két verziójának összehasonlítása.
- A kereskedelmi televíziók immár nem a rációra akarnak hatni, sokkal inkább az *érzelmekre*, az ösztönökre, éppen ezért hangvételük is szubjektív, témáik is tabloidszerűbbek.
- Az ember közismerten narratív lény, aki történetekben él és történetekből ismeri meg a világot, ezért sokkal vonzóbb számára, ha a televízió is történetekben, mini narratívákban mesél neki mind saját magáról, mind a szűkebb és tágabb környezetében történő eseményekről (Jenei, 2005: 11-12).
- Egy műsor a nézők figyelmét a leginkább akkor tarthatja fenn, ha hozzá hasonló átlagembereket mutat nem mindennapi helyzetekben, például a százmillió nyereség közelében (a hétköznapiok extremitása), esetleg híres embereket mutat mindennapi helyzetekben (az extremitás hétköznapisága). Mindkettőre láthatunk példát a magyar kereskedelmi televíziókban, bár a 2002-es évtől, amikor a Big Brother első sorozata megjelent a TV2 műsorában, s ezzel hirtelen átvette a vezetést az akkoriban már piacvezető RTL Klubtól, bebizonyosodott, hogy „a nézőket nem feltétlenül csak az átlag feletti teljesítmények, a nem mindennapi szituációk érdeklik. Főműsoridős jelentőségűvé válhat a leghétköznapibb esemény is, s minden sztárnál érdekesebb lehet valaki, aki előző nap még teljesen ismeretlen volt, méghozzá úgy, hogy közben nem tett semmit, nem történt vele semmi azon kívül, hogy bekerült a tévébe” (Kolosi, 2006: 10).

2. Televíziós műfajok

Nehéz a televíziós műfajok összeméréséről beszélni addig, amíg nem tudjuk, milyen televíziós műfajok, s azokon belül milyen műsортípusok vannak vagy voltak a televízió feltalálása óta, főképpen Magyarországon. Önmagában nehéz megválaszolni ezt a kérdést, hiszen amíg az irodalmi műfajokra, illetve a nyomtatott sajtó műfajaira tartalmi és formai szempontok alapján egzakt kategóriák vannak a szakirodalomban, addig a televízió esetében már nincs ilyen közmegegyezés. Emellett azok, akik próbálkoztak azzal, hogy a televízió egyes műsorait különböző jellemzőik alapján műfaji kategóriákba sorolják, elsődlegesen *tartalmi* szempontok alapján tették ezt, ami a kereskedelmi televízió legtöbb műsorát nézve rögtön érvényét veszti. Hiszen e műsorok nagy része úgynevezett „műsorformátum”, amelynek a licencét vásárolja meg az adott televízió, s amely elnevezésből is kitűnik, hogy a *formai* elemek éppen annyira karakterisztikusak, ha nem még erősebben, mint a tartalmiak. Így van ez az elemezni kívánt Áll az alku című show-műsor esetében is. Mindezek ellenére érdemes áttekinteni néhány ismert vagy kevésbé ismert kategorizálási kísérletet, különös tekintettel a show-műsorokra.

2.1. Műfaji kategóriák a sajtóműfajokon belül

Domokos Lajos *A nyomtatott és elektronikus újságírás elmélete* című könyvében (1994) a sajtóműfajokon belül különíti el az elektronikus orgánumok különböző műfajait és műsортípusait, így egy kalap alá veszi a rádióban és a televízióban fellelhető típusokat. Két nagy csoportra osztja a különböző elektronikus médiumok által sugárzott műsorokat (lásd az 1. táblázatot):

1. táblázat. Műfajok és műsортípusok az elektronikus médiában

Tájékoztató műsorok	Szórakoztató műsorok
napi és heti politikai híradó műsортípus	köznapi tükrözési mód szerinti műsортípusok
magazin műsортípus	populáris fikcióra épülő műsorok
szolgáltató műsортípus	vetélkedőműsorok
ismeretterjesztő műsортípus	show-műsorok
	sportműsorok
	művészi tükrözési mód szerinti műsортípusok
	irodalmat, színházat, operát, hangversenyt helyettesítő műsorok
	hangjáték
	televíziójáték

Forrás: Domokos (1994)

Mint az 1. táblázatban láthatjuk, a szerző a szórakoztató műsorok esetében éles határt húz a köznapi (tükrözési mód) és a művészi műsортípusok között, egyértelműen elkülönítve a populáris kultúrát (például populáris fikcióra épülő műsorokat) a „magas” művészettől. A dichotómia vitatható (mivel – véleményem szerint – egy műsor művészi értéke nem minden esetben függ attól, hogy szűkebb vagy szélesebb réteget kíván-e elérni, és ez még televíziós műsoroknál sem igaz, nemhogy játékfilmeknél), ugyanakkor a tájékoztató és a szórakoztató műsorok elkülönítésével e csoportosítás jó alapot szolgáltathat jelen dolgozat írójának arra, hogy bizonyítsa, mennyire nem éles a határ – elsősorban a kereskedelmi televíziók műsorkínálata szempontjából – e két nagy csoport között.

2.2. A klasszikus műfaji csoportok

Horvát János, a közszolgálati televízióból ismert televíziós személyiség szerint, noha a világ televíziói és azok műsorszerkesztési elvei nem egységesek, mégis alkothatunk egyértelmű műsortípus-kategóriákat. Szerinte megkülönböztethetünk:

- információs műsorokat (ilyenek a híradók, a háttérműsorok, az információs/szolgáltató magazinműsorok, a heti összefoglalók, a televíziós interjúk, a kerekasztal-beszélgetések stb.),
- filmműsorokat (sorozatok, szappanoperák, önálló filmek),
- kulturális és oktató műsorokat (irodalmi, ismeretterjesztő és gyermekműsorok, oktatási műsorok, zenei, képzőművészeti műsorok),
- sportműsorokat (összefoglalók, sporthírek, „élő” közvetítések),
- szórakoztató műsorokat (show-műsorok, vetélkedők, talk show-k, szórakoztató magazinok). (Lásd Horvát, 2002.)

A kereskedelmi televíziók, sőt talán ma már a közszolgálati televíziók legtöbb műsora azonban nehezen sorolható be már ilyen egzakt módon az egyes kategóriákba; inkább azt lehet meghatározni, melyik műsortípusnak milyen karakterjegyeit vette át nagyobb mértékben az adott műsor.

2.3. Műfajok a kereskedelmi televíziózás gyakorlatából nézve

A kereskedelmi televíziók jelenleg érvényes műfajait az RTL Klub programigazgatója, Kolosi Péter két főcsoportra bontja (Kolosi, 2006). Szerinte a televízió megjelenése óta valójában nem született teljesen új műfaj, kivéve talán a klipet és a valóságshow-t, de véleménye szerint még ezek is besorolhatók a két nagy csoportba: a *fikciós* és a *nem fikciós* műsorok csoportjába. A tipizálás során Kolosi is csak tartalmi szempontokat vesz figyelembe (lásd a 2. táblázatot).

2. táblázat. Műfajok a kereskedelmi televíziózásban

I. Fikciós műfajok	II. Nem fikciós műfajok	
	hír- és információs műsorok	szórakoztató műfajok
játékfilm	híradó	délutáni talk show-k
tévéfilm	bulvármagazin	bírósági show
tévésorozat (drama series)	sztármagazin	vetélkedők
minisorozat (event series)	heti hírmagazin	főműsoridős show-műsor
sitcom (half hour series)	tematikus magazinok (autó, mozi, főzés, sport stb.)	késő esti talk show
napi sorozat, azaz szappanopera	dokumentum- és riportfilm	tehetségkutató műsorok
telenovella (dél amerikai típusú „szappanopera”)	vitaműsorok	valóságshow (napi, heti)
animáció		docusoap

Forrás: Kolosi (2006)

Kolosi felsorolása saját bevallása szerint sem törekszik teljességre, az eddig vizsgált tipizálási kísérletek közül mégis ez a legrészletesebb, hiszen a szerző a napi televíziós gyakorlatból indul ki, ezért számára alapvető különbség van a célcsoport és így a bevétel szempontjából például a délutáni és késő esti talk show-k között, illetve a napi és heti sorozatok között. De elnevezései már önmagukban is mutatják az egyes műfajok és műsortípusok keveredését, összemosódását (például „docusoap”, „bírósági show”). Viszont ha csak az általam részletesebben vizsgálni kívánt típusnál, a vetélkedőnél maradunk, rögtön felmerül a kérdés, vajon az tényleg egyértelműen a nem fikciós csoportba sorolandó-e?

Kolosi kategóriái azonban mindenképpen jól használhatók a továbbiakban, amikor a televíziós műfajok közül a show-műsorokat és azok főbb jellemzőit veszem górcső alá.

3. Show-műsorok

A show-műsor minden kategorizálási kísérlet szerint valami olyan eseményt jelent, amelynek elsődleges karakterjegye, hogy szórakoztató. A magyar televíziók közelmúltbeli és mai kínálatát megvizsgálva, hazánkban a legfontosabb show-műsorok a következők:

- délutáni talk show (Mónika-show, Balázs-show);
- főműsoridős talk show (Fábry-show, Liptai Klaudia-show);
- game show vagy quiz show (Legyen Ön is Milliomos, Activity, Áll az alku I., 1 a 100 ellen, Az örökös stb.);
- valóságshow (Való Világ, Survivor);
- egész estés szórakoztató show-k, entertainment show (Krém, NÉVshowR);
- illetve ezek sajátos keverékei (Megasztár, Megatánc, Szombat Esti Láz, Sztárok a jégen vagy éppen az Áll az alku II.).

3.1. A show-műsorok fontosabb típusai és sajátosságai

A show-műsorok mindegyike évek óta a legnépszerűbb televíziós műsorok közé tartozik. Sikerük talán éppen abból fakad, hogy a valóság helyett a különlegest, a látszólag elérhetetlent, az álmokat kínálják fel. Minden show-elemekkel megtűzdelt műsортípusnak természetesen megvannak azon sajátosságai is, amiért az emberek az adott műsört jobban vagy éppen kevésbé kedvelik.

Ezen műsorok esetében is mindenképpen elmondható, hogy témaválasztásaik legfőbb szempontja az „*extremitás hétköznapisága*” vagy a „*hétköznapi extrémítása*”. Az előbbire példák azok a műsorfajták, amelyek híres embereket, sztárokat mutatnak be lehetőleg hétköznapi helyzetekben, vagy hétköznapi életükről meséltetik őket, bizonyítván, hogy ők is olyan emberek, mint mi. Ilyenek

- a főműsoridős vagy késő esti talk show-k (Fábry-, Liptai Klaudia-show);
- a szórakoztató show-műsorok (Krém, NÉVshowR);
- a tehetségkutatóval vegyített show-műsorok némelyike (Szombat Esti Láz, Sztárok a jégen).

A másik típus az, amelyben hétköznapi embert mutatnak a vágyai és álmai közelében, vagy extrém helyzetekben. Ilyenek

- a game show-k, a quiz show-k (például Legyen Ön is Milliomos, ami már a címének magyar fordításával is ezt bizonyítja);
- a tehetségkutatóval vegyített show-műsorok némelyike (Megasztár, Megatánc);
- a valóságshow-k esetében nemcsak az elérhető nyereséget tekinthetjük extrém helyzetnek, hanem a körülményeket is; ez könnyen indokolható egy túlélő-show (Survivor) esetében, de a Big Brother-típusú kiszavazós reality-show-k esetében is extrém körülménynek tekinthető az ismeretlenekkel és kamerákkal összezárt közösségben való „mindennapi” élet;
- a délutáni talk-show-k esetében a hétköznapi extrémítása nem az álmok/vágyak elérésének lehetőségét jelenti, hanem a normáktól való eltérések bemutatását (Mónika-show, Balázs-show);
- a freak-show-k esetében ez az abnormitás bemutatása még fokozottabb (JackAss).

A fejezet további részében a Magyarországon a közelmúltban és jelenleg legkedveltebb show- és show-jellegű műsортípusok sajátosságait szeretném megvizsgálni abból a célból, hogy a későbbiekben bemutathassam, melyik típusból mit vett át az Áll az alku című show-műsor második szériája a nézettség növelésének érdekében. Ezért az alábbiakban csak a show-műsorok egy önkényesen leszűkített csoportját elemzem, figyelmen kívül hagyva a dolgozatom szempontjából kevésbé fontos műsортípusokat.

3.2. Az entertainment show és variációi

Többnyire ezek azok a műsортípusok, amelyeket a televízió kutatói és szakemberei show-műsoroknak neveznek. Ezek az általában főműsoridőben sugárzott, egész estés, jellemzően zenés-táncos műsorok leginkább a revüvel, az operettel, a cirkusszal és a kabaréval állíthatók rokonságba. Elsődleges céljuk a minél szélesebb rétegek szórakoztatása, a valóságból való kikapcsolása, a pihentetés. Éppen ezért látványvilágukban is csillogóak, álomszerűek. Többnyire stúdióban és közönség előtt zajlanak. Egy vagy két állandó showman/-woman vezeti őket. Alapvetően zenés műsor ismert fellépőkkel, de gyakran ötvözik őket a talk show elemeivel, amennyiben a produkció előtt vagy után a műsorvezető rövid beszélgetést folytat a fellépőkkel.

Magyarországon (és az egész világon), a manapság divatos verzióiban ötvözték ezt a műsортípust a tehetségkutató műsorokkal, amelyekben híres vagy hétköznapi emberek mutathatják meg tehetségüket a zene vagy a tánc területén. Az ilyen ötvözetek sikere abban rejlik, hogy az entertainment show-k önfelelt kikapcsolódást megcélzó elemeit elegyítik a nézői interaktivitás lehetőségeivel, ami erősíti a nézőkben az adott televízióhoz való tartozás érzését, és nem utolsósorban jelentős bevételi forrást jelent a tévétársaságnak. Természetesen éppen ezért ezek a műsorok általában nem „konzerv”, hanem „élő” adások.

Ezek a műsorok azonban bizonyos mértékig magukon hordozzák a reality show jegyeit is, ugyanis a versenyzők sok esetben közös házban élnek a műsor és a felvételek időtartama alatt, s a műsor keretein belül, illetve egyéb *on* vagy *off screen* módon (például a bulvárlapokon, a magazinműsorokon keresztül) is bepillantást nyerhetünk közös életükbe. Ezzel kielégítik a néző bulvár iránti igényét is, s a szereplőket valódi hús-vér – az átlagnézőhöz hasonló – emberként mutathatják be.

3.3. Főműsoridős vagy késő esti talk show (late night show)

Ami a látványvilágot, a műsorszerkezetet illeti, ez a műsортípus nagyon sok elemében mutat rokonságot az előzővel (az entertainment show-val). A legszembetűnőbb különbség talán az, hogy ezekben a műsorokban – mint a nevéből is kitűnik – a beszéd, illetve a beszélgetés kap elsődleges szerepet. Nem véletlenül használtam a megkülönböztetést „beszéd” és „beszélgetés” között, hiszen e műsor legfontosabb elemei a híres emberekkel történő stúdióbeszélgetések és a showman *stand up comedy*-szerű produkciói. Általában az is megállapítható, hogy a stúdióbeszélgetések is jórészt a showmanról, az ő személyiségéről szólnak; gyakran a műsor címe is az ő nevét viseli (Friderikusz-show, Fábry-show, Liptai Klaudia-show). A közönség szerepe itt is az, hogy a műsor és főképpen a showman szórakoztató funkcióját hangsúlyozza. E műsортípus speciális megjelenése az RTL Klubon évek óta futó, szintén licenc alapú Heti hetes című közéleti talk show (Kolosi, 2006).

3.4. Napi és heti reality- vagy valóságshow

Kolosi szerint a televíziózás kezdete óta a klip mellett talán ez az egyetlen olyan műfaj, amely úttörő jellegű és áttörő hatású volt. Az első igazán sikeres ilyen műsor a holland Endemol cég produkciójában készült Big Brother volt,³ amelyet Magyarországon 2002 szeptemberétől sugárzott a TV2. Nem sokkal ezután az RTL Klub is előállt saját készítésű (bár a Big Brothertől alig különböző) valóságshow-jával, amely igen magas nézettség mellett négy szériát is megélt.

Kolosi szerint a valóságshow-k igazi újdonsága abban rejlik, hogy

„...korábban azért jelent meg valaki, mert ismert, de legalábbis érdekes volt. A televízió mindig valami megtörtént eseményt (vagy éppen történő jelentős eseményt) mutatott meg, vagy megírt történeteket láthattunk. A valóságshow megjelenésével ez megváltozott: átlagemberek jelentek meg a képernyőn, akik semmi mást nem tesznek, csak amit a hétköznapjaikon” (Kolosi, 2006: 59).

A valóságshow-nak alapvetően két válfaját különböztetjük meg, amelyet Kolosi a sugárzási gyakoriság szerint különít el (napi, illetve heti); ez valójában egybeesik a két típus jellegével is. Napi sugárzású általában az egy közösség együttélését bemutató Big Brother-típusú reality show (1. típus), hetente általában a túlélőshow-kat (2. típus) sugározzák. Ez összekapcsolható ugyanis a két műsortípus hatásmechanizmusával, mivel míg az első típus nézőket vonzó hatásában inkább a szappanoperákéhoz hasonlítható, addig a második típus inkább a serie-típusú, önmagában is érthető, zárt epizódokból álló filmsorozatokéhoz.⁴ Az első típust angolszász nyelvterületen gyakran docu-soapnak is hívják, míg a 2. típust verseny jellegénél fogva reality-gameshow-nak. Ebből is látszik, hogy ugyan valóban új (hatású) műfajról van szó, de az – a neotelevíziós tendenciáknak megfelelően – úgyes ötven a már ismert és rendkívül sikeres televíziós műfajok egyes karakterjegyeit. Többek között egy régóta ismert műsortípussal, a leskelődős kandi kamerával is rokonítható.

Bár a valóságshow-k szereplői elvileg – az átlagnézőhöz hasonló – hétköznapi emberek, a műsor szerkesztői már az előválogatás során is a „képernyőképes” karaktereket keresik, s törekednek a jellembeli- és státuskülönbségekre is (Zsolt, 2002).

3.5. Délutáni talk show

Bár a talk show elnevezést már az egyik show-műsor típusnál használtuk (főműsoridős vagy késő esti talk show), a délutáni talk show teljesen különálló műsortípus. Talán az az egyetlen összekötő elem a két műsortípusban, hogy mindkét esetben beszélgetés zajlik (illetve ilyen talán még a műsorok címe, amely a délutáni talk show-k esetében is gyakran a műsorvezető neve: Mónika-show, Balázs-show).

Ebben az esetben is stúdióbeszélgetésekről van szó, és közönség is jelen van a stúdióban, szerepe viszont inkább a tévé előtt ülők reprezentálása, miközben tetszését, illetve nemtetszését fejezi ki tapssal, füttyel, mimikával, gesztusokkal: a közönség képviseli a műsorban bemutatott szereplők normaszegéseivel szemben a társadalmi normákat. Úgy tűnik, ezek a műsorok nemcsak a társadalmi normák megerősítésére alkalmasak a nézőkben, hanem a bizonyos abnormitásokkal szemben való empátia kiváltására is (bővebben lásd Császi, 2005).

Az adások egy-egy, a hétköznapi élet problémáihöz köthető témát járnak körbe. A műsorvezető gyakran provokál vitát vagy konfliktust a résztvevők között. Ebben a műsorban tehát hétköznapi emberek – látszólag – hétköznapi történeteivel, problémáival ismerkedhet meg a néző, viszont ezeket a problémákat a lehető legsarkítottabb, legextrémebb példákkal támasztják alá, amit a nézők bulvárigénye követel meg.

3.6. Vetélkedők: game show/quiz show

Mint említettem, a szakirodalom nem egységes a vetélkedőműsorok műfaji meghatározásában sem, pedig ez a műsortípus szinte a televíziózás kezdeteitől létezik, s az 1960-as és az 1970-es évektől kezdődően már a Magyar Televízióban is számos ilyen műsor volt látható (Játék a betűkkel, Elmebajnokság, Fele sem igaz, Lehet egy kérdéssel több?, Kapcsoltam stb.) Már akkor megkérdőjeleződik a besorolás, amikor a vetélkedő fikciós vagy nem fikciós voltát akarjuk meghatározni. Kolosi hivatkozott könyvében egyértelműen a nem fikciós műsorok közé sorolja, míg Eco már 1988-ban ezt írja:

„Igazat mond-e a vetélkedő vagy fikciót visz színre? Köztudott, hogy egy-egy jelenetét forgatókönyvszerűen megrendezik, de az is köztudott, hogy egyértelmű hagyományokat követve valóságos személyeket versenyeztet (a közönség rögtön felzúdulna, ha valamelyik versenyzőről kiderülne, hogy színész)” (Eco, 1992: 87).

Bizonyos jellemzőik alapján azonban elkülöníthetjük a televíziós vetélkedők két olyan csoportját, amelyre – az angolszász terminológiát használva – Kolosi a game show és a quiz show kifejezéseket alkalmazza (Kolosi, 2006). Közös bennük a verseny, amelynek során a játékosok a játék végén győztesekre és vesztesekre oszlanak (Fiske, 1989). A game show esetében általában különböző ügyességi feladatokat kell megoldani egy vagy több versenyzőnek vagy versenyzők csapatainak. A quiz show esetében kvízkérdéseket kell megválaszolniuk a versenyzőknek. Ebben az esetben is lehet szó egyéni vagy csapatversenyről, bár a quiz show-kban az egyéni versenyző, míg a game show-ban a csapatverseny a jellemzőbb.

Mindkét műsortípus szigorú szerkezetű, és általában egy (néha két) műsorvezető moderálja. Napjainkban erre a műsortípusra jellemző a leginkább, hogy külső (külföldi) produkciós cégektől vásárolják meg a már kipróbált és bevált vetélkedők licencét, úgynevezett formátumát; ilyenkor szerződésbe foglalják a műsor szinte minden elemét: címét, műsorszerkezeti és tartalmi koncepcióját, dizletét és látványtervét, főcím- és betétzenéjét, főcímgrafikáját

4. A quiz show-k szerkezete

John Fiske (1990) angol médiakutató szerint a vetélkedőműsorok alapvetően két formai részből állnak: játékból (*games*) és rítusból (*rituals*). A játék típusú tevékenység fő példája a sport lehet. Ebben az esetben a versenyzők vagy inkább résztvevők alapvetően azonosként – azonos identitással, célokkal és vágyakkal – kezdenek bele egy játékba, amelynek végeredményeképpen különbözőkké válnak: győztesekké és vesztesekké. Ezzel szemben a rítus természetére az jellemző, hogy különböző identitással, megközelítéssel rendelkező egyének egy rítus keretében – ilyen például a közös tánc, a bemutatkozás – révén azonos szintre kerülnek, közös identitásra tesznek szert.

Fiske szerint a vetélkedőműsorok szerkezete alapvetően a „rítusajátékarítás” formát mutatja. Vagyis a quiz show első felében általában valamilyen rítus keretében megismerkedünk alanyainkkal: bemutatkoznak, aminek megvannak a sajátos formális, állandó elemei. A bemutatás után következik egy játék típusú rész. Itt az immár azonos eséllyel induló versenyzők szétválnak: kiválik közülük egy győztes, aki aztán az áhított nyereményért játszhat. Legvégül, egy újabb rítus keretében a győztes átveheti a – Fiske szavaival – *fetisiztikus nyereményt*. A legtöbb mai quiz show ennél bonyolultabb játék/rítus szerkezettel írható csak le.

5. A quiz show-k tipológiája

A másik fontos tényező, amelyre a Fiske rámutat, a vetélkedők tipizációja. Szerinte a vetélkedőműsorokat kétféle lehet osztani aszerint, hogy milyen az a tudáskészlet, amelyre rákérdeznek: lehet tárgyi tudás, illetve valamilyen emberekre vonatkozó ismeret. A tárgyi tudást tesztelő quiz show-kon belül is kétféle létezik (lásd az 1. ábrát). Az egyikre az jellemző, hogy az iskolákban megszerezhető tények ismeretét teszteli, ezt nevezzük akadémiai tudásnak. Az effajta tudáskészlet oszlik meg a legkevésbé demokratikusan a társadalomban: az iskolázottabbak előnyben vannak e műsorban. A másik típus a tárgyi tudást tesztelőkn belül a mindennapi ismeretekre kérdező műsor. Itt a szólások, közmondások ismeretétől kezdve szokásokon át akár mindennapi árucikkekre is rákérdezhetnek, így például arra, hogy mennyibe kerül valamilyen árucikk a boltokban. Ez a tudáskészlet nyilvánvalóan könnyebben elsajátítható, így eloszlása demokratikusabb. A Legyen Ön is milliomos című vetélkedő például egyesíti e két típust.

A másik nagy kategórián belül, vagyis az emberi tudásra kérdező vetélkedők között is kétféle különíthető el. Egyrészt az, amelyik a közvélemény ismeretére kérdez rá. Az ilyen műsorban az alany arról a képességéről számol be, hogy mennyire tudja megbecsülni egy-egy vélemény elterjedtségét a társadalomban vagy szűkebb közegben, például a műsorban szereplő más emberek között. Másrészt létezik egy olyan fajta is, amely nem sok ismeretlen emberre kérdez rá, hanem egy vagy néhány konkrét, a játékos számára fontos ember valamilyen tulajdonságára: ilyen lehet a játékos párja (kedvese, szerelme, férje, gyermeke stb.). Itt olyan kérdések dominálnak, mint például az, hogy a játékos párja szereti-e a spenótot vagy éppen milyen színű zoknit visel.

1. ábra. A quiz show-k tipológiája

	tárgyi tudás	akadémiai mindennapi	főműsoridő, férfiak
Quiz show	emberi tudás	közvélemény-nyalábok konkrét személy tudása	napközben, nők és gyerekek

Forrás: Fiske (1990)

Az 1. ábrán jól látszik, hogy fentről lefelé haladva miként válik egyre demokratikusabbá, vagyis egyre több ember számára elérhetővé az a tudás, amelyre a műsor rákérdez: a partneréről elvileg bárki tud beszélni, ehhez nem kell felkészültség, iskola. Másrészt Fiske megjegyzi, hogy fentről lefelé haladva a *főműsoridő-nem főműsoridő-tengely* is végighúzódik (a fentieket inkább főműsoridőben sugározzák), illetve egy *férfi-női-tengely* is látható (a fenti típust inkább nézik férfiak, míg az alsóbbak relatíve népszerűbbek a nők, illetve a gyermekek körében).

6. Az Áll az alku

A TV2 2004-ben vásárolta meg az Endemol nevű holland produkciós cégtől az Áll az alku című vetélkedőműsor *licencing formatját*, s 2004 áprilisában tűzte műsorára hetente egyszer, főműsoridőben. A műsor hamar elérte az – egyébként általában kedvelt – vetélkedőműsorok átlagos nézettségét, viszont a csatorna még e műsor segítségével sem volt képes arra, hogy a konkurens televízió, az RTL Klub nézőszámát túlszárnyalja. Bár a nézettséget több tényező – a műsor tartalmán és formáján kívül a műsorkörnyezet, a műsor sugárzási időpontja, az adott csatorna átlagos nézettsége és a műsor idején más csatornán látható műsorok nézettsége (Kolosi, 2006) – együtt befolyásolja, a tévétársaság úgy határozott, hogy másfél év sugárzás után egy teljesen más formátumú és koncepciójú vetélkedőműsorral áll elő, amelynek szinte csak a címe és a műsorvezetője maradt ugyanaz. Így 2006 januárjától az új verzió volt látható a képernyőn, szintén főműsoridőben, de már napi sugárzási gyakorisággal, hétköznaponként, ráadásul az RTL Klub évek óta legnézettebb műsorával, a Barátok közt című szappanoperával azonos időszámban. És megtörtént a „csoda”: a második verzió nézettsége nemcsak az első verzió nézettségét szárnyalta túl, hanem több alkalommal a Barátok közttel való nézettségi versenyből is győztesen került ki. Ennek a sikernek az okait próbálom vizsgálni a két verzió összehasonlításával.

6.1. Áll az alku I.

Sugárzási idő/gyakoriság: heti sugárzású, péntekenként, 90 perc.

Idősáv: főműsoridő (kb. 20.00–21.30).

Műsorszerkezet: A játék öt – egymástól jól elkülöníthető, de különböző hosszúságú – részből áll. Az első részben két, száz-százfős csapat (a piros oldal és a kék oldal) verseng egymással olyan módon, hogy a műsorvezető hat kérdést tesz fel (rendszerint az általános műveltségre vonatkozó, a tárgyi tudást mérő könnyebb kérdéseket), s amelyik csapatból összességében többen tudtak jól válaszolni, az az oldal jut tovább. Az első játékrész körülbelül tízperces, a kérdések feleletválasztós jellegűek.

A második részben a győztes oldalon ülő öt, egyenként húszfős (az abc betűivel jelölt) szektor verseng egymással az első részben ismert szabályok szerint, bár a műveltségi kérdések itt már nehezebbek. Ez a játékrész is körülbelül tízperces.

A harmadik részben a győztes szektor 20 játékos és még egy – a maradék 180 ember közül számítógép által kisorsolt – ember méri össze tudását immár egyénileg, tíz kérdés segítségével. A jól válaszoló játékosok annyi pontot kapnak, mint ahányan nem válaszoltak jól. Ez a rész körülbelül 25 perces.

A negyedik részben a két legjobban teljesítő játékos kerül egymással szembe, s tíz másodperc alatt kell döntenie arról, hogy egy – előre nem ismert – tárgynyeménnyt szándékozik-e elvinni, vagy játszik tovább a fődíjért. Ha mindketten tovább kívánnak játszani, akkor az a játékos kerül ki győztesen e szakaszból, aki egy – általában eldöntendő – kérdésre gyorsabban adja meg a helyes választ.

Az ötödik részben egy játékos marad, aki legelőször kiválaszt egyet a 21 bőrönd közül. Minden bőrönd megfelel egy pénzüsszegnek (1–50 000 000 forintig), amely csak a bőrönd kinyitása után válik ismertté. Ezután a játékos – állandó párbeszédben a műsorvezetővel és egy, a közönség soraiban helyet foglaló ismerős segítővel – kinyitattat a kiesett 20 versenyző valamelyikével egy-egy bőröndöt, s rendszeres időnként ajánlatot kap a „bank”-tól: mekkora összeg lesz a nyereménye akkor, ha abban a pillanatban abbahagyja a játékot. A bőröndöket kinyitogató játékosok is nyerhetnek pénzt, ha előre jól tippelik meg, mekkora összeg szerepel az általuk kinyitandó táskában.

Szereplők:

- a műsorvezető-moderátor (Gundel Takács Gábor)
- a stúdióban lévő 200 játékos, aki a műsor második egysége után fokozatosan a közönség szerepét tölti be
- a közülük kikerülő egy végső játékos
- a végső játékos segítője, tanácsadója
- a (virtuális) Igazgató Úr, a „bank” képviselője
- a bőröndöket felmutató 21 hölgy, bár ők talán inkább a stúdiódesign részei.

Stúdiódesign: Futurisztikus látványvilágú, cirkuszporondra emlékeztető stúdiókép. Anyagban és színekben is a fémjelleg dominál. A műsorvezető egy fémállványon lévő laptop mögött áll a porondon. A közönség a porond két oldalán emelkedő széksorokban helyezkedik el. A stúdió bejáratát szimbolizáló monumentális kaput két oszlop határolja, amely hatalmas méretű, feltornyozott pénzoszlopokra emlékeztet. Az egytől huszonegyig számozott bőröndök szintén fémszínűek. A bőröndöket felmutató lányok is fémszínű ruhában vannak, egységes, félhosszú fehér parókában. Jellemzőek a villódzó fehér fények, illetve a játék első részeiben a közönséget kék, illetve piros fényvel világítják meg; a játék további részében a világitással a műsorvezetőt és a játékos(okat) emelik ki, a közönség többnyire gyenge megvilágításban látható.

Zene: elektronikus, állandó háttérzene a feszültség fokozására.

6.2. Áll az alku II.

Sugárzási idő/gyakoriság: napi sugárzású, hétköznaponként, eleinte 30, majd 60 perc.

Idősáv: főműsoridőben (kb. 20.00–21.00).

Műsorszerkezet: A második verzió a verseny szempontjából már csak két egységből áll. Az első rész során a műsorvezető csupán egy tárgyi vagy mindennapi tudást mérő kérdést tesz fel a többé-kevésbé állandó 21 játékosnak – akiknek már a műsorkezdés előtt kiosztották a 21 bőröndöt –, majd a helyesen válaszolók közül a számítógép sorsolja ki azt, akinek esélye lesz a nyereményre.

A második játékrészben, amely a műsor túlnyomó része, a kiválasztott játékos – az első verzióhoz hasonlóan – sorban kinyitattja a bőröndöket a játékostársaival. Ebben a változatban is lehetősége van arra, hogy a bank ajánlata alapján rendszeres időközönként eldöntse, megáll-e és elviszi a felajánlott összeget, vagy folytatja a játékot. A bőröndök itt is 1–50 000 000 (később 100 000 000) forint értékű pénzüsszeget képviselnek. A változtatás a nyeremények esetében csak annyi volt, hogy néhány összeg helyett tárgynyeménnyel vihető haza, illetve van egy joker-bőrönd, amelybe mindig annyszor százezer forint kerül, ahány játékos helyesen válaszol a műsor elején feltett kérdésre.

Szereplők:

- műsorvezető-moderátor-showman (Gundel Takács Gábor)

- 21 játékos, közülük egyik főszereplővé válik a kiválasztás után
- a virtuális (de sokkal aktívabb és közvetlenebb) Igazgató Úr
- a stúdióközönség, amelynek néhány tagja már „kiesett” játékos
- a közjegyző.

Stúdiódesign: Családias hangulatú, meleg és vidám színekkel díszített stúdió, ahol jellemző anyag a fa, jellemző színek a barna, a narancssárga. A műsorvezető egy faasztal mellett áll, amelyen régimódi telefonkészülék helyezkedik el, előtte egy fonott kosár mindenféle beazonosíthatatlan – de mindennapi – tárggyal. A padló sötétbarna, hajópadlóra emlékeztet. A játékosok félkörben állnak kis faasztalok mögött, de le is ülhetnek, erre a célra mindegyiküknek rendelkezésre áll egy-egy fából készült szék. A közönség kisszámú, a játékosokkal és a műsorvezetővel egy szinten ülnek a stúdió egyik oldalán. A 21 játékos asztalán láthatók az immár sárgára festett, egytől huszonegyig számozott bőröndök. Az asztalokon ezen kívül mindenféle személyes tárgyak, kabalák vannak, amelyeket az adott műsor kisorsolt játékosa gyakran a külön – az ő számára fenntartott – asztalhoz is magával visz. A játékosok mögötti stúdiófalon polcok helyezkednek el különböző – a játékfolyam során – összegyűlt közös tárgyakkal (például egy befőttes üveg tele egyforintosokkal), mellettük egy dicsőségtábla a legnagyobb nyereményeket elért játékosok fényképeivel. A műsorvezető, a főjátékos és a maradék 20 játékos megvilágítása között nincs különbség, sőt a közönségben ülő ex-játékosok is ugyanolyan megvilágítást kapnak. A stúdiótér közepe üres, néha produkciók színterévé válik.

Zene: változatos, személyre szabott.

6.3. A két verzió összehasonlítása

Már a fent leírtakból is látszik, hogy a két verzió között alapvető különbségek vannak a külsőségekben is. A második verzió a címen és a műsorvezetőn kívül szinte csak a „táskanyitogató” részt vitte tovább. De ha a dolgozatomban ismertetett elméletek alapján kicsit más szempontokból is összevetjük a műsor két változatát, még nagyobb különbségekre figyelhetünk fel. Az átalakítás alapkonceptiója az lehetett, hogy a műsort – a neotelevíziós tendenciáknak megfelelően – perszonalizálják, élet- és személyközelibbé tegyék, aminek köszönhetően a nézőnek több lehetősége nyílik a műsor szereplőivel való azonosulásra.

6.3.1. A játék/rítus arány

Fiske terminológiája alapján a „rítusok” sokkal inkább alkalmasak arra, hogy a néző számára megmutassák a versenyzőben az embert, az ő valódi személyiségét, hogy úgy érezzék, „egy közülük”, miközben kiderülhetnek azok a sajátos jellemvonásai is, amelyek a néző empátiáját vagy antipátiáját válthatják ki. Ebből a feltevésből kiindulva érdemes megvizsgálni a játék/rítus arány eltérését a két verzióban.

6.3.1.1. Áll az alku I.

Az első változatban a két (egyenként százfős) csapatot bemutatja a műsorvezető, miáltal a két közösség elkülönül egymástól, s ők ténylegesen – a játék szempontjából legalábbis – közösséggé kovácsolódnak, ezt közös tetszésnyilvánítással ki is fejezik, de a néző semmiképpen sem tud azonosulni egyszerre 100 játékosal. Ezt követi egy hosszabb *játékszakasz*, amelynek végeredményeképpen az egyik közösség győztesként kerül ki, a másíkról szinte meg is feledkezünk.

Egy újabb *rítus* keretében bemutatja a műsorvezető az öt (egyenként 20 főből álló) szektort, amelyek tagjai így újabb csapatokat alkotnak. A nézőnek még mindig nehéz lenne bárkivel azonosulnia.

Egy újabb *játékszakasz* után a győztes szektor verbális bemutatása elmarad, a nézőnek az első azonosulási lehetősége akkor adódik, amikor kisorsolják a 21. játékost (*játék*), ő az első, akit direkt fényben, félközeliiben láthatunk, s néhány személyes információt is megtudhatunk róla (*rítus*), viszont közvetlenül ezután már csak a 21 ember közösségével együtt láthatjuk. A műsor harmadik részében szereplő 21 játékos már saját nevén szerepel az eredménytáblán, és az eredménytábla első néhány helyezettjét a műsorvezető kérdései és a kiemelés szolgáló mise-en-scene eszközök révén is valamelyest megismerhetjük.

A műsor negyedik részében a két játékos ellenfélként áll szemben egymással, egy kézfogással (*rítus*) megerősítik a közösségüket, miszerint ők a kiválasztottak, és egy, az eddigiekhez képest kicsit hosszabb *rítus* szakaszban megtudhatunk róluk néhány jellemzőt; igazi érzelmek kiváltására azonban rövidsége miatt ez a rész sem alkalmas.

Az utolsó rész – amikor már csak egy játékos marad – meghatározása már önmagában problematikus, mert bár ez a rész is egy rituális – bár rövid – beszélgetéssel kezdődik, amelyben a műsorvezető általában a játékos lelkiállapota után érdeklődik, viszont az ezt követő játékrész ennek a lelkiállapotnak a próbája, ezért nem is tekinthető igazi játéknak a fiske-i értelemben. Ebben a szakaszban ugyanis nem a játékos tudása a tét, hanem a lelkiállapota, amely a műsorvezetővel és a segítőjével való beszélgetésből is kiderül, vagyis ez a rész tulajdonképpen egy folyamatos *rítus*. Itt van igazán esélye a nézőnek a játékosal való azonosulásra. De ebben a szakaszban mégis csak kinyitják a bőröndöket, s a végén a nyeremény is gazdájára lel, ezért ezt a szakaszt talán *ritualizált játéknak* nevezhetjük.

Mivel az Áll az alku II. az első verzióknak szinte csak az utolsó szakaszát vette át, ebben az esetben még problémásabb lesz a fiske-i felosztás szerint elemeznünk a műsor szerkezetét.

6.3.1.2. Áll az alku II.

Az talán már a legelején elmondható, hogy a második verzió rítusok sorozatából áll, amelyben itt-ott felfedezhetők bizonyos játékelemek. Alapvetően megkülönbözteti ezt a verziót az elődjétől, hogy itt szappanoperához hasonló műsorfolyamról van szó, mivel a benne szereplő játékosok hosszabb-rövidebb ideig a műsoron kívül is közösséget alkotnak, együtt laknak, tréningeken vesznek részt, talán valódi barátságok is szövődnek köztük. Ezáltal ők már minden adást egy összetartó közösségként kezdenek meg, külön bemutatásukra tehát nincs is szükség. A folyamatosságot megteremtendő szinte minden adás az előző adásban „kiesett” játékosokkal kapcsolatos *rítussal* indul (például feltűzi a fényképét a dicsőségfalra, vagy elhozza a fogadásból beígért csokit a még bent lévő játékosársának). Ezután a műsorvezető általában a régi játékosok közül szólaltat meg néhányat kötetlenül, visszautalva az elmúlt adásokra vagy akár a műsoron kívüli közös élményeikre (újabb *rítus*). Majd az új játékos bemutatása következik: ilyenkor többnyire nemcsak felületes információkat tudunk meg róla, hanem – látszólag – semmitmondókat is, ám ezek a nézői azonosulás szempontjából viszont sokkal fontosabbak, mint a név vagy a lakhely (például megtudjuk Gyuróról, hogy tud állathangokat utánozni, s fel is kéri a műsorvezetőt, ezután Gyuró egy kisebb produkció keretében bemutatja az anyját kereső kiscsibét). Ez immár a harmadik *rítus*. „Jó” esetben ezután kerül sor az első játékszakra, amelynek során kiválasztják a játékost. Ez az egy kérdésből álló szakasz és az azt követő sorsolás rendkívül rövid.

Ezután a kiválasztott játékosról bemutatnak egy fényképekből és home-videókból készült összeállítást, miközben egy narrátor humorosan tálalja a játékos érdekesebbnél érdekesebb tulajdonságait és élményeit (*rítus*). Ezután a kiválasztott rituálisan kivonul az őt megillető helyre. Ilyenkor a játékosársak üdvözlője szinte kötelező, de mindenkinek más-más bánásmód jár. Volt olyan, akit ketten a karjukban vittek ki, másnak a bőrdíjét cipeli valaki, a harmadikat többen is kikísérik, a negyedik kézfogással és puszikkal búcsúzik minden játékosársától stb. A néző szinte ott érzi magát ebben a közösségben. Ezután egy hosszabb-rövidebb beszélgetés következik kettejük között. Szinte bármilyen téma lehetséges, ami közelebb hozza a nézőkhöz a játékost. Elmesélheti a bátyja motorbalesetét, vagy azt, milyen régen látta a gyerekeit az elvált felesége miatt, esetleg hogy milyen nehéz egyedül nevelnie tartósan beteg gyermekét.

És ezen a ponton kezdődhetne az a játékszaksz, amit már az egyes verzióban is *ritualizált játéknak* neveztem, s ez a megállapítás a második verzióban még hangsúlyozottabban érvényes. Ennek a változatnak ugyanis jóval tovább tart a táskanyitogatós része, s ez pontosan azért lehetséges, mert a köztes beszélgetések sokkal hosszabbak, sőt folyamatosak – nemcsak a műsorvezetővel, hanem a játékosársakkal, a közönségben ülő ex-játékosokkal, és még az Igazgató Úr is beszáll néha az ironizáló-replikázó párbeszédbe.

A műsor során több esemény is érezteti a nézőkkel, hogy valódi, egymást szerető, csak egymás érdekeit néző, baráti közösségről van szó – így például az, amikor a befejezés után a játékosársak kirohannak, átölelik, körbeveszik, sajnálják a játékost, vagy együtt örülnek vele.

S nem beszéltünk még a zenéről, amely az első verzió egységes, állandó zenéjénél sokkal változatosabb. Szinte minden táskanyitogatás után más-más népszerű zeneszámot hallunk, amelyet gyakran a játékos kedvenc zenéiből válogatnak. A zene hangulata, leggyakrabban a szövege is a „táskanyitogatás” eredményét reagálja. Az *egyedi zeneválasztásnak* differenciáltabb funkciói vannak, mint az első verzió feszültséget keltő, fokozó vagy alátámasztó elektronikus alapzenéjének. Egyrészt hozzájárul a játékosról kialakuló vagy kialakítandó képhez, másrészt az érzelmeket erősíti, harmadrészt a műsor készítőit ezzel a cinkosságukkal a közösség részeivé avatja, negyedrész, de egyáltalán nem utolsósorban, humor forrása is, a közösségi élményt, a közvetlenséget, a jókedvű együttlétet támasztja alá.

A különbség tehát feltűnő. Az Áll az alku II. egyértelműen a rítusokra, azok közösségteremtő erejére épít, miáltal a néző érzelmeinek kiváltása és a játékosokkal való azonosulása egyértelműen könnyebben működhet.

6.3.2. Tárgyi tudás versus emberi tudás

Mint fentebb leírtam, Fiske a quiz show-k tipizálásakor két fő típust különböztetett meg, a tárgyi, illetve az emberi tudásra épülő műsorokat. Az Áll az alku I. az első négy játékrészben feltett kérdései alapján egyértelműen besorolható a tárgyi tudást mérő quiz show-k közé, bár a kérdések között mind akadémiai, mind a mindennapos tudást megkövetelő feladatok is szerepeltek. A második verzió esetében – itt az egész műsor során egyetlenegy feleletválasztós kérdés hangzik el, amely az esetek nagy részében akadémiai tudást mér – a kategorizálás már sokkal problematikusabb. A teljes műsoridőből ez a rész még egy perc időtartamot sem tölt ki, ezért felmerül a kérdés: quiz show-e egyáltalán az Áll az alku II.?

6.3.3. Az Áll az alku II. mint show-műfaji egyveleg

A fiske-i értelemben semmiképpen sem az, de a quiz show-k néhány jellemzőit azért felfedezhetjük benne: emberek/játékosok egy csoportja egy közösségformáló rítus után szétválak, s kiválik közülük egy, akinek egy játékszaksz után esélye lesz a nyeremény birtoklására. Többek között a quiz show-k egyik leginkább nézővonzó karakterjegyét, azaz a játékosban a döntéshozatal során lejátszódó mini drámákat is fellelhetjük benne, sőt az egész fiske-i játékrész ennek a lelkiállapot-változásnak a kifejtése. De a kérdés már itt felmerül: vajon vesztesekre és győztesekre válik-e szét a közösség, hiszen a kiválasztottnak van esélye a nyereményre, a benmaradóknak viszont az egyre nagyobb médiaismertségre, ami önmagában is nyeremény lehet.

De ha nem quiz show, akkor vajon milyen műfajba sorolható? Ebben a fejezetben kísérletet teszek arra, hogy tételesen végignézzem, melyik műfajból milyen – nézettség-növelést megcélzó – elemeket integráltak a műsorkészítők.

A második verzió alapvetően valóságshow-alapra épít, mivel a műsor játékosai a kiválasztás után együtt laknak, közös programokon vesznek részt. A beszélgetések során gyakran utalnak a műsoron kívüli közös életükre, aminek nyomon követésére az *off screen* médiumok is lehetőséget adnak, hiszen nemcsak az internetes *site*-ok és fórumok, hanem a legismertebb bulvárlapok is rendszeresen foglalkoztak a műsor játékosaival, azok magánéletével, egymáshoz való viszonyával.

A szereplőválogatáskor is a „képernyőképesebb”, karakteresebb játékosokat válogatták ki, mint a reality show-k esetében, akik viszont az átlagnézőtől azért nem sokban különböznek, hisz őket reprezentálják. Az első verzióban – struktúrájánál fogva – könnyen megtörténhetett, hogy a végső játékos nem tudott a kamerák előtt „jól” szerepelni.

Az együttélés valóságshow-k természetesen csak akkor érik el hatásukat, ha a nézők életébe mintegy családtagként is belépnek, ezért ezek esetében nélkülözhetetlen a napi sugárzás. Viszont a „kiesés” nem a nézők szavazatai alapján történik, hanem a véletlenül múlik, ezért történhetett meg, hogy egy-egy régi és karakteresebb szereplő kiesése után csökkent a nézettség, vagy a műsor kifáradt, hiszen voltak játékosok, akiket nem volt idő megszeretni, vagy egyáltalán hozzájuk fűződő viszonyt kialakítani, a régi szereplők meg szép lassan eltűntek. Az is a valóságshow-érzést erősítette, hogy a „kiesett” játékosok a következő műsorokban is rendszeresen megjelentek, de már a közönség sorai között.

Ha alaposabban megfigyeljük a műsort, nagyon sok rokonságot fedezhetünk fel a délutáni talk show-kal is. Bár ebben az esetben nem egy-egy téma köré szervezték az egyes adásokat, de gyakran kerültek elő – a játékosok magánélete kapcsán – olyan kérdések, amelyek a mindennapi élet problémáit feszegették. Minél érdekesebb, bulvárosabb volt egy-egy ilyen probléma, annál több időt szentelt neki a műsorvezető-showman; például annál az idősebb férfinál, akitől elvált felesége eltiltotta, majd el is idegenítette a gyermekeit.

Az első verzióval szemben a második verzió stúdiója nem a csillogást, az álomszerűséget, a gazdagságot volt hivatott szimbolizálni, mint általában például az entertainment show-k színpada, viszont a játékosok gyakran szórakoztatták különböző produkciókkal a nézőket, mint például a hastáncolni tanuló lány vagy a kémikus fiú, aki beöltözve egy kémiai kísérletet hajtott végre, illetve a cukrász, aki süteményeket hozott be stb.

A második verzióban a készítőik jól észrevehetően arra törekedtek, hogy szinte mindegyik show- vagy show-jellegű műsorból átvegyenek olyan elemeket, amelyek miatt azok a műsorok a nézők körében különös kedveltségnek örvendenek. Véleményem szerint ez vezethetett a műsor rendkívül gyors, hirtelen jött népszerűségéhez. Minthogy azonban ezeket az elemeket kiemelték saját környezetükből, ahol a hatásukat a környezet is erősítette, így történhetett meg, hogy a műsor viszonylag gyorsan ki is fáradt, ugyanis egy év sugárzás után a TV2 levette műsoráról, s egy új – ismét kicsit letisztultabb műfajú – vetélkedő került a helyére: az 1 a 100 ellen című műsor.

6.3.4. Tartalomhoz a forma

A tartalmi átalakítások tehát látványosak, és céljuk is nyilvánvaló, viszont természetesen a tartalom nem létezhet a hozzá illő és szerencsés esetben az azt erősítő forma nélkül. Ennek tudatában mindenképpen érdemes megvizsgálni az elemzett műsor I. és II. verziójának formai elemeit, pontosabban azok változásait, különös tekintettel a II. verzió formai és tartalmi összefüggéseire.

Elemzésemhez a Haulis Zoltán (2006) által felvázolt – műsorformátumokra vonatkozó – kategóriákat szeretném használni. Eszerint előbb a külső, majd a belső szervezőelveket tekintem át.

6.3.4.1. Külső szervezőelvek

Stúdió: A stúdió díszleteit, színvilágát már elemeztem, ezekből nyilvánvaló a különbség: az első verzió egy hidegebb, a vetélkedőműsoroknak jobban megfelelő, a második verzió pedig egy családiasabb, a kvaterkázásra és általában a bentlakásos érzés megerősítésére alkalmas stúdiót hozott.

Mise-en-scene eszközök: Tudvalevő, hogy a filmes formanyelvi eszközök – ha jól alkalmazzák – segíthetnek a kívánt hatás elérésében. Ilyen eszköz lehet például a snittek hosszúsága, gyorsasága, a plánozás, a gépmozgás, a gépállás, a megvilágítás, a zene stb. A legfeltűnőbb különbség a két műsor között a *plánok* használatában volt. Az első verzióban szinte csak a műsorvezetőről láttunk közeli képeket, de azok is inkább félközelieliek voltak, annak érdekében, hogy jól látszódjon a pult és a laptop, amelyről a kérdéseket felolvassa. A közönséget totálképekben mutatták, gyakran felső gépállásból, ezzel is a monumentális arénajelleget fejezve ki. Elvértve láthattunk csak egy-egy félközeliel, de a *megvilágítás* miatt (mivel a közönséget a műsor első részeiben kék és piros fényvel világították meg) az arcok szinte kivehetetlenek voltak. Így igazán az érzelmi megnyilvánulásait sem olvashatta le róluk a néző, vagyis azonosulásra sem adott lehetőséget. A műsor utolsó részében már több közeli volt látható a játékosról, a segítőjéről és a műsorvezetőről, de igazán közel itt is ritkán „ment” az operatőr, viszont már sokkal alkalmasabb volt ez a rész a *plánok* segítségével is arra, hogy a mini drámák, amelyeket a játékos és segítője a döntéshozatal során átél, a néző számára is átélhetővé váljanak.

A második verzióban ezzel szemben a közeli képek, azokon belül is a premier *plánok*, s nemritkán szuperközeli *plánok* domináltak, nemcsak a főjátékosról, hanem a többi játékosról, az ex-játékosokról, a műsorvezetőről is, hiszen az ő – olykor szélsőséges – érzelmi reakcióik bemutatása is fontos volt ahhoz, hogy a közönség valamiféle érzelmi viszonyt alakíthasson ki hozzájuk. A *megvilágításnál* is vigyáztak arra, hogy ne csak a kiválasztott játékos, hanem mindenki jól látható legyen. Ebben a verzióban a *kamera* is sokkal szabadabban, kötetlenebbül mozgott, ezzel is fokozva a kötetlen együttléti érzését, és kifejezve azt, hogy a kameraman is része a csapatnak, közel mehet mindenkihez, belenézhet a csomagjába, felemelheti, s az objektív elé tarthatja a kabalákat, s így a második verzió kamerája szinte végig a játékosok szintjén maradt, velük egyenrangú félként.

6.3.4.2. Belső szervezőelvek

A belső szervezőelvek esetében legelőször a *műsorvezető-showman* szerepéről érdemes beszélni. Eco szerint a műsorvezető csakis vonzó külsejű lehet, de nem túlságosan, csak annyira, hogy jó legyen ránézni, és a nézők még érezhessék, hogy ő is „közülük” való. Ennek érdekében előnyös, ha a nézők nyelvét beszéli, műveltnek tűnik, de közérthető és közvetlen (Eco, 1992). Mivel ő az egyik legfontosabb meghatározója a show belső világának és a műsorba kerülők magatartásának is, fontos, hogy kiforrott személyisége legyen, kialakult értékszempellel, hogy értékítéletet mondhasson a műsor többi szereplőjéről. Fontos szempont még a hitelesség és az önirónia is (Haulis, 2006).

Az itt ismertetett feltételeknek – véleményem szerint – Gundel Takács Gábor maradéktalanul megfelel, viszont ezen képességeit és adottságait csak a második verzióban tudta igazán kamatoztatni. Az első túlnyomó részében ugyanis csak porondmesteri funkciói voltak, és ebben a szerepben láthatólag nem érezte jól magát. Ezért az ő igazi közege az Áll az alku második verziója, amelyben nem kellett kötelezően magáznia a szereplőket, amelyben már megismerhette annyira a résztvevőket, hogy személyesen, mindenkire a karaktere szerint tudjon viszonyulni.

Gundel Takács Gábor habitusa nagyban hozzásegítette a második verzió szereplőit ahhoz, hogy egyenrangú félként, a közösség részeként tekintsenek rá. Így például nemcsak a játékosok szerepeltek általában becenevükön (Vizi, Nagy, Zümmögő Szarvas, Banderas stb.) a műsorban, hanem ők is „Gundi”-nak szólították a műsorvezetőt. Ez a nézők számára is fontos volt ahhoz, hogy elhiggyék, a showman átlagos ember, egy „közülünk”, olyan, mint „mi”, a nézők. Mindemellett megfelelő magabiztossággal és kiforrottsággal rendelkezik ahhoz, hogy a játékosokból kihozza a legjobbat, s ha kell – ironikusan ugyan, de – meg is fegyelmezze őket a műsor érdekében.

Ezzel már egy újabb fontos kérdést is érintettünk, amely a belső szervezőelvek esetében a műsorvezető magatartásával egyenértékű, jelesül a *szereplők belső viszonyát*. Az első verzió szereplői között az állandó elemet a műsorvezető és a virtuális Igazgató Úr jelentette, s az előbbinek minden adásban újra és újra ki kellett alakítania kapcsolatát a kiválasztott játékosal. A 200 játékos nagy része csak egy nagy közösség tagjaként, s nem individuumként vett részt a játékban, majd a kiesés után a stúdióközönséget gyarapította, amelynek csak egy szerepe volt: a tetszésnyilvánítás. A műsorvezető csak az utolsó két részben került valódi, személyes interakcióba a játékosokkal: ekkor kötetlenebb és ironikusabb hangnemre váltott, s pusztán az adott játékos karakterén múlt, mennyire tudta felvenni ezt a hangnemet (gyakran nem). A műsorvezető itt kapocs volt a játékos és a bank között, érezhetően a játékos pártján állva. Az Igazgató Úr véleményét is csak ő tolmácsolta, viszont – szerepe szerint – mindig a játékos érdekében alkudott. A virtuális igazgató se lépett ki kötött szerepéből, kizárólag üzleti alapon a tévétársaság profitorientáltságát, az üzleti élet keménységét képviselte, ezért nem is volt igazi alkupartner: a felajánlott értékek szinte mindig a még bennmaradó összegek számtani közepével voltak azonosak, ezzel érzékeltetve, hogy valójában egy komputer van az ajánlatok mögött. Bár Gundel Takács néha megpróbált személyeskedni és ironizálni az Igazgató Úrral, ebben a közegben ez – a tévé nézők számára – nem lehetett igazán hiteles.

A második verzióban az volt a fő cél, hogy egyenrangú, kötetlen, közvetlen baráti viszony látszatát keltsék, amelynek bárki résztvevője lehet, és ebben a kötetlenségben a virtuális igazgató is részt vett. A műsor készítői több eszközzel is megpróbálták elérni, hogy az igazgatót valódi, érző embernek higgyék a nézők. Ennek érdekében például az ajánlatai is kiszámíthatatlanabbakká váltak, úgy tűnt, gyakran a játékos iránti szimpátiája vezeti, s nem az üzleti érdek. Az ironia eszközeit is bevetette, amikor humoros, a játékoshoz köthető személyes tárgyat ajánlott fel pénzösszeg helyett, illetve gyakran magával a játékosal beszélt telefonon, s nem a műsorvezetővel. A játékosok megkülönböztetve, az igazgatót szimbolizáló babákat és szobrokat gyűjtötték a stúdióba, ezzel személyesítve meg őt. A nézők róla is véleményt alkothattak, vele is azonosulhattak. Sőt a műsorban hivatalból jelenlévő, s nézők között ülő közjegyző is gyakran bevonódott a beszélgetésekbe, a műsorvezető és a játékosok kiszóltak neki, ezért megismerhettük őt is, az arcát is többször láthattuk közeliben.

Külön érdemes beszélni a *játékosok egymás közti viszonyáról*, hiszen – szemben az első verzióval – itt a baráti közösség hangsúlyozása volt a műsorkészítők célja. És ez ténylegesen működni is látszott. Valódinak tűnő érzelmegnyilvánulásokat, néha érzelmi kitöréseket láthattunk egymás sikere vagy kudarca után. Úgy tűnt, egy-egy régebbi játékos között igazi barátságok is kialakultak, amit a műsorvezető előszeretettel hangoztatott minden adandó alkalommal, s a régi játékosok között a különböző állandósult szerepek is megfigyelhetők lettek: ilyen volt például a társaság bohóca, céltáblája, butusa, „macsója”, okoskodója stb. Ezek az archetipusokon alapuló szerepek nagymértékben segíthetik a nézőt az érzelmi azonosulásban vagy viszonyulásban.

7. Összegzés

Dolgozatomban a neotelevíziós tendenciákat és azok nézettség-növelő hatását mutattam be egy konkrét műsor, jelesül az Áll az alku című vetélkedőműsor két verziójának segítségével. A hipotézisem az volt, hogy az Umberto Eco által neotelevízióknak a piaci verseny miatt újabb és újabb technikákat kell kitalálniuk, hogy a nézettségi versenyből győztesen kerüljenek ki. Ennek egy lehetséges eszközének tűnik, ha nem vegytiszta – s ezáltal csak a nézők egy-egy csoportját megcélzó – műsorokat készítenek, hanem minden műfajból és műsортípusból kiválasztják azokat az elemeket, amelyek – a feltételezések, a kutatások és a tapasztalatok szerint – a legalkalmasabbak a nézők figyelmének felkeltésére és fenntartására, s ennek egy szerencsés elegyítése során műfaji keverékeket hoznak létre.

A főműsoridős műsoroknál az a legfontosabb, hogy alkalmazkodjanak a kor nézői igényeihez: ahhoz, hogy a televízió nézők nagy része elsősorban szórakozásra, pihenésre, kikapcsolódásra használja a televíziót, hiszen a televízió ez az a jellemzője, amelyet még az – aktív részvételt kívánó – internet sem tud helyettesíteni. A

televíziótársaságoknak ezt folyamatosan, s egyre inkább szem előtt kell tartaniuk a műsorkészítés, a műsorválasztás során is. Olyan műsorokat kell sugározniuk, amelyek pihentetnek, de közben meg is érintik a nézőket, érzelmileg hatnak rájuk, magukra ismerhetnek bennük, azonosulni tudnak velük, s így persze nemcsak a műsor szereplőivel, hanem a televíziótársasággal is.

Az Áll az alku című show-műsor két verziója között ilyen szempontból jelentős különbségek voltak kimutathatóak, s tényként kell kezelnünk, hogy a második verzió, amely ezeknek a tendenciáknak sokkal jobban megfelelt, nagyon hamar élre tört a nézettségi versenyben. Fontos azonban, hogy amilyen gyors és látványos volt a sikere, olyan hamar ki is fáradt a műsor, a dolgozatomban is említett okoknál fogva. A TV2 helyette olyan új vetélkedőt tűzött a műsorára, amely szintén az Endemol cég 1 versus 100 című *licencing format*-ja, és ismét egy valamivel letisztultabb quiz show formátum. A folyamatosság érdekében az új vetélkedő első adásába szereplőként meghívták az Áll az alku legismertebb szereplőit is, ezáltal talán nemcsak azokat a nézőket tudták magukhoz csábítani, akik számára az Áll az alku II. kifáradt, hanem azokat is, akik végig hűséges rajongói maradtak.

Irodalom

Bajomi-Lázár Péter (2006) Manipulál-e a média? *Médiakutató*, nyár.

Belinszki Eszter (2000) A kritikai kultúrakutatás a médiaelemzés gyakorlatában. *Médiakutató*, ősz.

Császi Lajos (2005) A Mónika-show kulturális szociológiája. *Médiakutató*, ősz.

Domokos Lajos (1994) *A nyomtatott és elektronikus újságírás elmélete*. Teleschola.

Eco, Umberto (1992) Már nem átlátszó a képernyő. In: Uő.: *Az új középkor*. Budapest: Európa.

Fiske, John (1989) *Television culture*. London: Routledge.

Fiske, John (1990) *Introduction to Communication Studies*. London: Routledge

Gerbner, George (1970) Cultural indicators: the case of violence in television drama. *Annals of the American Association of Political and Social Science*, 338.

Gerbner, George (1976) Kulturális mutatók: erőszakosság a tv-drámákban. In: Szecskő Tamás (szerk.) *Televíziós jelenség*. Budapest: Gondolat.

Haulis Zoltán (2006) A televíziós műsorformátumok természete a Friderikusz-show elemzése alapján. *Médiakutató*, tél.

Horvát János (2002) A televíziós újságírás alapjai. In: Bernáth László (szerk.) *Új műfajismeret*. Budapest: Sajtóház.

Jenei Ágnes (2005) Kereskedelmi televízió és demokrácia. *Médiakutató*, ősz

Kolosi Péter (2006) *A kereskedelmi televíziózás Magyarországon*. Budapest: Corvina.

Vágó István (2004) A televízió vége. *Népszabadság*, február 14.

Zsolt Péter (2002) A „Big Brother” szociálpszichológiája. *Médiakutató*, tél.

Lábjegyzetek

- 1 A neotelevíziózásról lásd még a lapunk 2006. tavaszi számában közölt pódiumbeszélgetést: Neotelevízió: válság vagy megújulás? Császi Lajossal és Síklaki Istvánnal Jenei Ágnes beszélget. – A szerk.
- 2 A médiapesszimistákról részletesen lásd Bajomi-Lázár (2006).
- 3 A legelső, még kevésbé ismert reality show az MTV műsorán futó The real world volt.
- 4 A *serial* és a *serie* közötti különbségről lásd Gayer (2006).

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)

- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

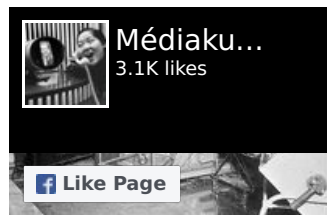
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2007 tél

Erőszak

[Tóth Péter:](#)

A médiahatás-kutatás problémái: az agresszió és az erőszak rekonceptualizálása

Bizonyítékok sora utal arra, hogy az agresszió az írott történelem során, sőt már azt megelőzően is foglalkoztatta az emberi képzeletet, így nem meglepő, hogy a tömegkommunikáció is témájául választotta. A bemutatott agresszió - az úgynevezett médiaerőszak - hatásának jellegéről és mértékéről máig éles viták folynak. Az elméletalkotás és az objektív mérés előfeltétele azonban magának a vizsgált jelenségnek a konceptualizálása. Az agresszió és az erőszak fogalmi tisztázatlansága hátráltatja mind a hatékony elméletalkotást, mind az inter- és az intrakulturális összehasonlító viselkedés- és médiahatás-kutatást. A probléma talán feloldható, ha a definiálást és a kategorizálást egymástól elválasztva, az agresszió esetében természettudományi, míg az erőszak esetében szocio-kulturális keretben végezzük el.

Az agresszió a tömegkommunikáció évszázadában

Az elmúlt század társadalomtörténetének és a technika fejlődésének egyik jelentős következménye, hogy az ember intenzíven kezdett reflektálni saját agresszív cselekedeteire és azok bemutatására. Ez részben visszavezethető a technikai és azon belül a tömegkommunikációs eszközök rohamos fejlődésére. Másrészt az elmúlt száz év demográfiai változásai, legfőképpen a túlnépesedés elkerülhetetlenül együtt járt a források degradálódásával, kimerülésével, és ebből következően a társadalmi konfliktusok felerősödésével (például Homer-Dixon, 1999; Mesquida & Wiener, 1999). A korszak tragikus hozadéka a nemzeti és a nemzetközi konfliktusok során megnyilvánuló individuális és csoportagresszió eszközlődése, amelyet az áldozatok nemegyszer megrendítően nagy száma követett.

A 20. század további velejárója a megapolisok kialakulása és ezzel párhuzamosan a szociál-ökonómiai olló hirtelen kinyílása, valamint a bűnözés növekvő szerveztségének és nemzetközivé válásának a tapasztalata. A milliós nagyvárosok kialakulása nemcsak a fejletlen és a fejlődő világban, hanem a jóléti társadalmakban is maga után vonta a szegények tömegeinek területi lokalizációját és a vele elkerülhetetlenül jelentkező erőszakot (Courtwright, 1996).

A korszak mind az általános, mind a tömegkommunikációs technika fejlődéséből következően médiumok sokaságát hozta létre. Ezek számára az előzőleg említett, valamint számos más tényező által is gerjesztett agresszió egyszerre bemutatandó társadalmi probléma és nagy nézettséget produkáló műsorprogram.

Az agresszió mindig is jelen volt az ember életében; jellegéből következően figyelemfelkeltő szerepe volt mind a múltban, mind a jelenben, és ez bizonyosan nem változik meg a jövőben sem (Walker, 2001). Nem hiszem, hogy a tömegkommunikáció valaha is kikerülhetett volna, vagy a jövőben esélye lenne megtagadni, hogy témájául válassza a tömegérdeklődésre számító agressziót (Goldstein, 1998; Tóth, 2002, 20003, 2005; Tóth et al., 2004). Bőségesen rendelkezésre állnak arról írásos adatok, hogy a hangos veszekedésektől a rituális szócsatákon, a véres küzdelmeken és a kínzásokon, a csatajeleneteken át a kivégzésekig az agresszió az írott történelem során mindig képes volt tömegeket vonzani (Guttman, 1998). Mindez elkerülhetetlenül maga után vonta, hogy a tömegkommunikációs eszközök akár magának az agresszióknak a szimpla prezentációját, akár rituálisan eltúlzott fiktív módjait, témájául válasszák.¹ Nincs ebben semmi meglepő, hiszen - hogy egy hasonlóan vitákat kavarázó témát említsek - a szexualitás és a pornográfia is a fényképezés feltalálása óta megkerülhetetlenül jelen van a fotográfiában, és a Lumiere-fivérek híres párizsi filmbemutatójának (1895. december 18.) évében, alig néhány nappal később már zárt körű pornográf vetítést tartottak Párizsban.

Adaptív preferenciák és a tömegkommunikáció

Már egy korábbi tanulmányban is (Tóth, 2005) igyekeztem azt kifejteni, hogy az evolúció során formálódott emberi agy, amely magában foglalja azokat a pszichológiai döntési mechanizmusokat, amelyek környezetünk aktív értékelése és a belső indítatások nyomán viselkedésünket aktiválják, szelektíven reagál a tömegkommunikáció eseményeire. A nyomtatott sajtó és az elektronikus média része a jelenkori környezetnek, amelyre az emberi agy nagyfokú plaszticitása mellett is olyan modalitások mentén és csak úgy reagálhat, ahogyan a formálódásáért felelős múltbéli szelekciós hatások készítetik. Ahogy Gaulin és McBurney (2004) is jelzik, az agy csak arra tud reagálni, amit el tud képzelni, vagyis amire az alkalmazkodást szolgáló kognitív mechanizmusai lehetőséget teremtenek.² Agyunk tehát nemcsak a fizikai és a társas környezeti események között szelektál az alkalmazkodást befolyásoló potenciális hatása szerint (Tooby & Cosmides, 2005), hanem a médiában látható események között is ilyen elvek mentén preferál (Capella, 1996; Murray et al., 2006; Tóth, 2005). Márpedig a reprodukció, a szex mellett a veszélyt rejtő események lehetnek komoly hatással az emberi sikerességre (Duntley, 2005), amihez a stratégiai felkészültség, a védekező- és reagáló képesség jelentős szelekciós előnyt jelenthet a kevésbé felkészült elmékkel szemben. A szexualitás lehetőségének felismerése magával a szexuális viselkedéssel, illetve a veszélyes helyzetekkel, élőlényekkel, sőt a fizikai és lelki épségünket fenyegető emberek időben való kiválasztásának a tudása a veszélyt hordozó viselkedésformákkal párhuzamosan és kölcsönös, koevolúciós folyamatban szelektálódott (Buss, 2004; Buss & Duntley, 2003; Duntley, 2005; Haselton & Buss, 2000).

Napjainkban a természettudományi agressziómodellek mint speciális viselkedésteóriák az általános darwini evolúciós elmélet keretébe illeszkednek. Formálódásuk során a költség/nyereség ökonómiai kalkulációt követve olyan középszintű neodarwinista evolúciós elméletekhez igazodnak (Buss, 1995), mint a szülőiráfórtítás-elmélet (Trivers, 1972), a rokonszelekciós elmélet (Hamilton, 1963a, 1963b) és közvetve a reciprok- vagy kölcsönös altruizmus-elmélet (Trivers, 1971). Ide sorolhatjuk még Darwin (1871) szexuális szelekciós teóriáját is, mert igen fontos szerepe van az agresszió formálódásában az azonos neműek között (intraszexuális), illetve a két nem között zajló (interszexuális) szelekciós folyamatoknak. Szintén befolyásolja az agresszió szelekciós történetéről való gondolkodást, sokféleségének (polimorfizmusának), eszkalációjának értelmezését a játékelmélet alkalmazása (például Bond, 1989a, 1989b; Caril, 1979; Enquist, 1985; Maynard Smith, 1974; Maynard Smith & Parker, 1976; Maynard Smith & Price, 1973; Parker, 1974; Parker & Rubenstein, 1981; Riechert, 1998).

Az agresszív viselkedésformák – valójában a mögöttük álló gének generációk sokaságán át megvalósuló – elterjedését az határozza meg, hogy a rájuk ható fizikai és társas környezeti hatásokra a más megoldásokat érvényre juttató stratégiákhoz képest mennyire sikeres válaszokat produkálnak. Adaptív előnnyel tehát akkor rendelkezik az agresszív viselkedés, akkor növekszik előfordulásának gyakorisága az utódpopulációkban, ha hatékonyabban oldja meg a túléléssel és a szaporodási sikerrel kapcsolatos problémákat, mint az alternatív viselkedésstratégiák. Ebből az is következik, hogy – szemben a társadalomtudományokkal – az evolúciós viselkedéstudományok nem rendelnek, nem rendelhetnek normatív értéket egy kérdéses tulajdonsághoz. Értéke egy fenotípusos jellegnek, így a viselkedésformáknak csak adaptív, vagyis funkcionális értelemben lehet. Ennek eldöntése pedig csak az evolúciós időben lehetséges.

A 21. század elejére olyan szemléletmód kezdett egyre erőteljesebben elterjedni, amely – a társadalmi folyamatok legegyszerűbb formáitól kezdve a lokális vagy éppen a nemzetközi szervezetek közötti interakciókig és kapcsolatokig – az agresszió minden formáját elfogadhatatlannak tartja. A jóléti társadalmak mindent megtesznek annak érdekében, hogy a gyerekek az agresszió alkalmazása nélkül szocializálódjanak, hogy kulturálódásuk folyamán olyan történetekkel találkozzanak, amelyek az agresszív konfliktuskezeléssel szemben az együttműködést és az önzetlenséget helyezik előtérbe. Egyre erőteljesebben hangoztatja számos civil és állami szervezet, hogy a gyerekek nevelése és tanítása során nem alkalmazható az agresszív kényszerítő módszer, és a felnőtteknek még akkor is a gyermek engedélyét kell kérniük, ha meg akarják etetni vagy ölelni (Tremblay & Nagin, 2005).

Tremblay és Nagin azt is megjegyzik: paradoxon, hogy azok a gyerekek, akik a legjobb körülmények között élnek, részben emiatt is a legkevésbé vannak kitéve agresszív bánásmódnak. Szüleik anyagi helyzetéből következően ők rendelkeznek a legtöbb szabadidővel, és a legújabb, legdrágább mediatermékek közül a legkifinomultabb agresszív programokat és játékokat vásárolhatják meg. Mivel ezekkel a játékokkal igen sok időt töltenek el, Gerbner kultivációs elméletének logikáját követve őket „megszállott” nézőknek (*heavy viewers*) kell tekintenünk. A kultivációs elmélet szerint közülük kellene kikerülniük a legagresszívabb egyéneknek, illetve nekik kellene a legborúlátóbb képpel rendelkezniük a világ veszélyességéről (Gerbner et al., 1979; Gerbner et al., 1980; magyarul Gerbner, 2000).³ Más médiahatás-kutatók szerint is minél több agressziót láthatnak, élhetnek át a gyerekek és a fiatalok a fiktív történetekben, annál nagyobb a kockázata annak, hogy „erőszakossá” válnak (például Anderson & Bushman, 2002a, 2002b; Johnson et al., 2002), ebből következően tehát egyre gyakrabban kellene fizikai agressziót alkalmazniuk.

A kérdéssel kapcsolatban tovább növekszik az ellentmondás, ha figyelembe vesszük, hogy a társadalmi rétegződés és az életkor miként befolyásolja az agresszív viselkedést. Az erőszakos bűncselekményekben való részvétel a legalacsonyabb társadalmi rétegek körében a legelterjedtebb, vagyis a társadalmi hierarchiában elfoglalt hellyel negatívan korrelál a kriminális következményekkel járó fizikai agresszió alkalmazása (például Loeber et al., 2005).⁴ Ismert, hogy a pubertás kezdetétől a 25. életévig a fiatalok, közöttük is hangsúlyozottan a fiúk a fiatalabbakhoz és a felnőttekhez képest kiugró arányban követnek el gyilkosságot. Egyben ők azok is, akik messze a leggyakrabban az áldozatai is e bűncselekményeknek (Daly & Wilson, 1988, 1997; Wilson & Daly, 1998). Ez „annak ellenére” van így, hogy ez a korosztály másokhoz képest jóval kevesebbet néz televíziót. Igaz azonban, hogy a leginkább ebben az életperiódusban járnak elsősorban moziba. A filmet nézők jelentős többsége közülük kerül ki.

Ha valóban van negatív hatása az úgynevezett médiaerőszaknak, akkor a nyilvánvalóan sikertelen, esetleg alacsony hatékonyságú, ugyanakkor vitatott, számos jogi és morális problémát is felvető durva, többnyire céltévesztő, inkább retorzió jellegű utólagos akciók helyett a célzott és a médiafolyamat minden összetevőjével számoló

beavatkozás lenne indokolt.

Az agresszió és az erőszak meghatározása

A társadalomtudományokban a megismerési törekvés végső célja a társadalom, az emberi lét jobbá tétele (Littlejohn & Foss, 2005). Ebből is következik, hogy a társadalomtudományoktól elválaszthatatlan a normativitás – legalábbis az agresszió esetében minden bizonnyal ez a helyzet (Parker, 2007) –, de ez nem jelenti azt, hogy a társadalmi folyamatok és az emberi viselkedés kutatójának ne kellene az objektivitásra törekednie (például Andorka, 1997). Az agresszió a társadalomtudományi értelmezések szerint nemkívánatos viselkedés, mert veszélyezteti, rombolja a társas kapcsolatokat, szétzilálja a csoportokat, gyengíti a szervezetek, az intézmények működési hatékonyságát, és veszélyezteti a társadalom integritását. Az agresszióhoz óhatatlanul negatív érték társítható, hisz a társadalomtudományi viselkedéskutatók felfogása szerint olyan antiszociális magatartásról van szó, amelynek immanens tulajdonsága a másoknak való károkozás szándéka (ettől eltérő szempontokról lásd Hawley et al., 2007). Megismerése – a remények szerint – a társadalmakra nézve destruktív következményeinek csökkentését, végső célként kiküszöbölését tenné lehetővé (például Anderson & Bushman, 2002b; Geen, 1990, 1997, 1998, 2001; Parke & Slaby, 1983).

Az agresszió vizsgálatában visszatérő próbálkozás magának a viselkedéskategóriának a meghatározása, a különböző agressziótípusok jellemzése többnyire bimodális kategóriák mentén, valamint a külső és a belső kiváltó feltételek és mechanizmusok leírása. Nem elképzelhetetlen, hogy az agresszív viselkedés értelmezésének paradox volta, vagyis (kulturafüggő) negatív normatív megítélése, ugyanakkor univerzális, azaz kulturafüggetlen általános jelenlétének jellege is okozza, hogy a sok mini elmélet mellett nem létezik egy átfogó teória az agresszióról. Nem egészen tisztázott a szociálpszichológia viszonya a szintén bimodális, proszociális/antiszociális viselkedéskategória-párba történő besorolás problémájához sem. Mindehhez hozzájárul az is, hogy az agresszió vizsgálatában számos természet- és társadalomtudományi diszciplína érdekelt, és szinte mindegyik diszciplína a saját szemléletmódja alapján, igen eltérő módon konceptualizálja a problémakört (Baratt & Slaughter, 1998).⁵

Az úgynevezett médiaerőszak hatásának objektív méréséhez elengedhetetlenül szükséges magának a vizsgált jelenségnek a konceptualizálása (Tóth 2002, 2004). Érdekes némi figyelmet arra fordítani, hogy meghatározzuk az *agresszió* és az *erőszak* fogalmát, valamint tisztázzuk azt az értelmezési keretet, amelyben a kettő közötti különbség operacionális szempontból is hatékonyan megfogható. Ez, mint majd láthatjuk, elvezethet azon két terület relevanciájának a meghatározásához, amelyen napjainkban a médiaagresszió, illetve médiaerőszak hatásproblémái megfogalmazódnak. A tisztázás egyben a két kutatási terület metodikai különbségeit is indokolhatja, nevezetesen azt, hogy a pszichológiai hatáskutatások alapvetően kvantitatív, míg a kritikai kultúrakutatás és a társadalomtudományi vizsgálatok kvalitatív eszközöket alkalmaznak. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az egyik vagy a másik módszer jobb vagy rosszabb, sikeresebb vagy kevésbé sikeres, a gyakorlat szempontjából előnyösebb vagy sem (lásd Császi, 2003). Pusztán kijelöli azt, ahonnan a teljes jelenségre, azaz a médiában megjelenő agresszió kontextuális és kauzális összefüggéseire rátekinünk, egyben kijelöli a kérdéskör azon részét is, amellyel kapcsolatban a megismerésre törekszünk.

A természet- és társadalomtudományi agressziókutatásban máig vitatott egyrészt magának az agresszióknak mint makrokategóriának a definiálása, a benne foglalt viselkedésformák (fenotípusok) meghatározása, másrészt a kategória határterületeinek a kijelölése. Genderau és Archer (2005) igen alapos és átfogó ismertetőjükben sok más mellett két fontos tényezőre is felhívja a figyelmet. Egyrészt az operacionális szempontból is sikeres agresszió-meghatározáshoz, valamint alkategóriáinak konceptualizálásához elengedhetetlen, hogy érvényességük lefedje mind az állati, mind az emberi agresszióformákat.⁶ Ugyanakkor hivatkoznak Moyer (1968) javaslatára, miszerint megfontolandó az agresszió hatékony definiálásához különböző változatainak (alkategóriáinak) előzetes, de „alapos és operacionális” meghatározása és értelmezése. Ugyanerre hívja fel például a figyelmet éppen a gyakorlati alkalmazás, a pszichoterápiás eljárás hatékonyságának erősítése felől közelítve Barratt és Slaughter (1998), valamint Weinshenker és Siegel (2002).

A meghatározás nehézsége jelentős részben abból is következik, hogy az agresszió nem egy bizonyos típusú, könnyen meghatározható paraméterekkel és jól reprodukálhatóan leírandó viselkedés, hanem egy igen nagy formai sokféleséget mutató gyűjtőkategória (Feshbach, 1964, Huntingford & Turner, 1987). Ebből szinte magától értetődően következik az is, hogy nincs egyetértés a szakirodalomban a határok kijelölésében sem. Igen jelentős, vitát kiváltó szürke zónákat hozhatunk létre szinte minden egyes meghatározási próbálkozással (agresszív autózvezetés, agresszív kampány, heves vitázás, gondatlanságból eredő sérülés és halálokozás, szándékos mérgezés, kiközösítés stb.). Szintén csak részben illik bele a meghatározásba az, amikor nem arra törekszünk, mint általában, hogy tudniillik a nyelvi közlés mint sértés okozzon fájdalmat. E ritkán előforduló viselkedésnél az a célunk, hogy a közlés explicit jelentése további gondolkodást váltson ki, amely majd fájdalmat okoz (ilyen volt például a 2006-os labdarúgó világbajnokság döntőjén a hírhedt Zidane-eset is).

Hartup és De Wit (1974) szerint három különböző megközelítés alapján értelmezhető az agresszió:

(1) Az első a topográfiai vagy szekvenciális meghatározás. Az etológiában többen is megkísérelték az agresszív viselkedést az elemi magatartás egység leírásával és a mögötte lévő neuromotoros hálózat pontos feltárásával és rendszerezésével meghatározni, megkülönböztetve a *védekező* és a *predációs* agressziót. Ezt alapvetően az indukálta, hogy az állatok között az agresszív konfliktusok bonyolultan szerveződött, ritualizált és összehangolt interaktív szekvenciáit figyelték meg. Parke és Slaby (1983) szerint az embernél csak korlátozott sikert lenne képes biztosítani az ilyen típusú meghatározás, és gyakorlatilag nem is ismerünk erre példát. Tény azonban: a pszichológia a közelmúltig adós volt annak átgondolásával, hogy mi indokolja az agresszió fenotípusos sokféleségét, és milyen mechanizmus áll e

jelenség hátterében. Míg az evolúciós viselkedéstudományok ezt már több évtizede lényegi kérdésnek tekintik (Archer & Huntingford, 1994), a pszichológiában a funkcionális mágneses rezonancia képalkotás-vizsgálat (fMRI) és a pozitron emissziós tomográfiai (PET) módszer megjelenése ad reményt egy ilyen jellegű definíció megfogalmazására (Davidson, Putnam, & Larson, 2000).⁷

(2) Az agresszió meghatározható a viselkedést megelőző feltételek vagy a kiváltó tényezők alapján: *proaktív*, illetve *reaktív* agresszió, frusztrációs agresszió (részben Anderson, 1999; Berkowitz 1993; Buss 1961; Steinitz & Goldman, 1992).

(3) Az agresszió a megvalósulás következményei alapján is meghatározható: így lehet *fizikai* vagy *lelki* fájdalomkøozás (Bandura, 1973; Loeber et al., 2005; Lorenz, 1963; Tedeschi & Felson, 1994).

A társadalomtudományokban agresszióknak a leggyakrabban azokat a magatartásokat tekintik, amelyek által az aktor fizikai (Buss 1961), pszichológiai és/vagy szimbolikus (Berkowitz 1993) sértést, sérülést szándékozik okozni a másik félnek (Parke & Slaby, 1983). Egyes kutatók kiterjesztik ennek érvényességét tárgyakra és más fajokra is (Bandura 1973). Geen (1990) még kiegészíti ezt a meghatározást azzal, hogy az agresszornak nemcsak szándékában áll a fenti viselkedést megvalósítani, hanem egyenrangú, további szándékként azt is reméli, hogy a kívánt káros hatások is bekövetkeznek. Ugyanakkor Anderson és Huesman (2003) egy friss meghatározásához azt a kiegészítést fűzi: nem feltétlenül tartja szükségesnek az agresszor, hogy a sérülés vagy a kár bekövetkezzen. Tehát az agresszió fenti meghatározása alapvetően szociális ítélet, mivel a megfigyelő attribúciójának függvénye a szándék azonosítása, ennél fogva a definíció is (Tremblay, 2000). Tremblay felhívja a figyelmet arra a problémára is, hogy a szándék hiányának, mint kizáró kritériumnak, a beemelése szinte lehetetlenné teszi mind az állati, mind a kisgyerekkori agressziókutatásban a hipotézisek falszifikációját. Mint Lewis, Alessandri és Sullivan (1980) megfigyelte, négy hónapos csecsemők egyértelmű haragos arckifejezést produkáltak, ha frusztrációs helyzetbe hozták őket. Másrészt a felnőttek reaktív, impulzív agressziója gyakran nem szándékolt, az önkontroll részleges vagy teljes megszűnése jellemzi.

Anderson (1999) meghatározását három tényező érvényesülésére alapozza. Az agresszió, hasonlóan mások definíciójához (a) egy személy, az agresszor viselkedését foglalja magában, (b) aki azzal a szándékkal hajtja végre az agresszív cselekvést, hogy egy másik személynek, az áldozatnak sérülést okozzon, (c) végül az agresszor feltételezi – azzal a vélekedéssel rendelkezik –, hogy az áldozat motivált a kérdéses sérülés elkerülésére (ehhez hasonló meghatározást nyújt Baron és Richardson, 1994). A sérülés lehet (a) *fizikai* – valakinek ököllel az arcába ütni, (b) *lelki* – valakit szavakkal inzultálni vagy szidni, önbecsülését tönkretenni és (c) *közvetett* sérülés – kárt okozni egy valaki számára kedves tárgyban, tulajdonban. Nem sorolható tehát az agresszió kategóriájába, ha valaki saját hibájából, de nem akaratlagosan okoz sérülést, például egy véletlen baleset során.

Robert Hinde és Jo Groebel (1989) azzal próbálják feloldani a definiálással járó kétségeket, hogy azokra az akciókra, amelyek nem foglalják magukban a sérülésokozás szándékát, más kategóriákat javasolnak. Tedeschi és Felson (1994) – felismerve az agresszió meghatározásának szerintük reménytelen voltát – a kényszerítés tényére hívja fel a figyelmet. Azzal kerülhetőek el tehát a meghatározással és a határok kijelölésével együtt járó nehézségek, hogy a kényszerítést tekintjük alapkritériumnak. Ez minden olyan viselkedésben benne van, amelyet általában agresszívnek tartunk. Az értelmezés-átkeretezés további pozitív hozadékának tekintik, hogy a kényszerítést, mint jellemvonást, tartalmazó cselekvések esetében feloldható a határ menti szürke zónákkal kapcsolatos meghatározási bizonytalanság.

Az agresszió meghatározása során – már csak a médiakutatás okán is – elkerülhetetlen, hogy külön figyelmet szenteljünk az agresszióknak az erőszakkal kapcsolatos konceptualizációs problémájának. Az erőszakot nagyon gyakran az agresszió szinonimájaként használják (például Aronson, 1976; Smith & Mackie, 2000), ugyanakkor több speciális jelentést is találhatunk a szakirodalomban. Széles körben elterjedt a felfogás, hogy az erőszakot az agresszió erőteljesebb változatának tekintik. Ugyanakkor a legtöbbször anélkül használják a két fogalmat, hogy meghatároznák akár kvalitatív, akár kvantitatív eszközökkel az eltérő viselkedéskészletek intervallumának pontos határát. Ahol mégis kijelölik az elválasztó jellemvonásokat, ott sem követnek egységes eljárást. Steinitz és Goldman (1995) több változatot is ismertet. Nemegyszer az okozati következmény jellegét, például a fájdalmat, a sérülést (Loeber et al., 2005) vagy akár az esemény társas megítélését alkalmazzák az agresszió és az erőszak megkülönböztetésére.⁸ A fájdalom okozásánál nem volt egyértelmű, hogy a fizikai vagy a lelki fájdalom, esetleg mindkettő figyelembe vételére gondoltak-e a kutatók.

A társas, társadalmi megítélést is problémásnak tekinthetjük, hiszen az ítélet származhat az áldozattól, a közvetlen környezettől vagy – ami a média esetében lényegesnek tekinthető – a közvélekedést jelölik ki a viszonyítás alapjaként (Schröder & Schmidt, 2001). Az utóbbi több okból sem tekinthető szerencsés eljárásnak. A közvélekedés ugyanis egyrészt túl puha, nem elég intakt egy ilyen meghatározáshoz. Másrészt folyamatosan változik, attól függően, hogy milyen témák kerülnek a figyelem középpontjába, miként rangsorolják azokat, valamint milyen pozitív vagy negatív hatások érik azt a sokaságot, amelynek a vélekedését a meghatározás kontextusaként kijelöljük. Tehát, harmadrészt, a közvélekedést nem kizárólagosan vagy nem csak külső, objektív tényezők konstruálják. A kutató választása befolyásolja az erőszak meghatározásának referenciális kereteit azzal, hogy miként jelöli meg a kiterjedését annak a populációnak, amelyre vonatkoztatja definícióját (Eller, 2006).

Az előzőekből is következik, hogy – amint azt több vizsgálat is jelzi – az agresszió megítélését és elfogadottságát befolyásolja a szocio-kulturális környezet (Archer & McDaniel, 1995), mint ahogy az erőszak meghatározása is erősen kultúrafüggő (Eller, 2006). Az Egyesült Államok délkeleti, déli államaiban a férfiasság elválaszthatatlan velejárájának tekintik a kemény fellépést, a fegyver birtoklását és az úgynevezett férfibecsület agresszív őrzését (Nishbett, 1993). Ugyanakkor a középső és az északi államokban a férfiasság eszményéhez nem tartozik hozzá a

konfliktusos helyzetekben való agresszív fellépés (Bushman & Anderson, 2001; Nishbett & Cohen, 1996).⁹ Hasonló jellegű a médiában megjelenő agresszió mértékének és mennyiségének kultúrafüggően eltérő elfogadottsága is.

Itt érdemes megemlíteni Steinitz és Goldman (1992, 1995) agresszió-meghatározását. Mivel elsősorban az agresszív viselkedés hatékonyabb meghatározását tűzték ki célként, inkább csak a megkülönböztetés pontosságára, semmint az erőszak definíciójára fektettek hangsúlyt. Elgondolásuk azonban hasznos lehet számunkra úgy az agresszió-, mint a médiakutatás szempontjából. Ők a korábbiakhoz képest a viselkedést befolyásoló hatások időtényezői mentén állítottak fel kategóriákat. Ezeket az agressziót meghatározó aktuális jelen közvetlen hatásainak, (proximális) tényezőinek, a történeti (disztális), végül az agresszió evolúciós (ultimativ) faktorainak nevezhetjük.

Steinitz és Goldman (1992) ahelyett tehát, hogy egy látványos, relatíve tömör, de elkerülhetetlenül hiányos definíciót adnának, három tényezőt jelölnek ki, amely mentén szerintük az agresszió meghatározandó. Az első az *emberi túlélési potenciál*, a második a *normák szabályozó szerepe*, a harmadik a *provokáció*. A túlélési potenciál komponensei (a) az elsődleges források (tápanyagok, víz, bújóhelyek, szaporodási társ stb.), (b) a másodlagos források, azaz a kompetitív képesség (szépség, tehetség, hatalom, dominancia, társas szövetségek, barátok, támogató csoportok), amelyek befolyásolják az elsődleges forrásokból való részesedést, végül (c) a leszámazottak. Ezek a jellemvonások közvetlenül (genetikai tényezők befolyásától) vagy közvetve (az egyedi genetikai potenciál és a környezeti preferenciák kölcsönhatása nyomán) jönnek létre. A kulturális és genetikai koevolúció, valamint az adott társadalom története során konstruálódott normák egyértelművé teszik, hogy egy adott kultúrában mi fogadható el, és mi az, amit normasértőként elutasítanak és szankcionálnak. Az agresszió mindig a normahatárokon túli eseményeket jelenti, amelyek provokációként értékelődnek az adott kultúrában. A megtorlást – noha külső szemlélő számára agresszívnek tűnik fel – a kultúra normáin belül lévén, a kultúrát birtokló közösség és a szerzők nem tekintik agressziónak. Noha definiálási kísérletükből érthető módon kizárják az állati agressziót, és más okokból is megkérdőjelezhető álláspontjuk, megközelítésük igen hasznos lehet az erőszak meghatározása során.¹⁰

Nos, mindezekből arra a helyes következtetésre juthatunk, hogy az erőszak szocio-kulturális meghatározottságú akciók és nem magatartásbiológiai aktivitások kategóriája. Ez lehetőséget kínál annak a fogalmi zűrzavarnak a feloldására, amelyet az okoz, hogy általánosan elterjedt az agresszió és az erőszak szinonimaként való használata. E helyett azt kell mondanunk, hogy az erőszak olyan agresszív (vagy kényszerítő) viselkedés, amelyhez elválaszthatatlanul hozzátartozik egy interpretációs eljárás. Az *agresszív magatartás* kontextusa funkcionális, alapvetően természettudományi kötődésű, míg az *erőszak* alapvetően kultúrafüggő kategória.

Miért érdemes ezt tisztázni? Azért, mert e mentén kell megpróbálnunk szétválasztani a médiahatást mint biológiai, érzelmi, kognitív, viselkedéses és kulturális konstrukciót. A média hatásának differenciáltabb megismeréséhez és leírásához ugyanis az agresszió „tudományág-semleges” meghatározása és modellje vezethet el. Ezt a törekvést nemcsak a tömegkommunikációs hatáskutatás indokolhatja, hanem felmerült a hatékony terápiás eljárások kidolgozása szempontjából is (Barratt & Slaughter, 1998).

A kategorizációs „káosz” és problémái

Willard Hartup (2005) is azt hangsúlyozza, hogy az agresszió kutatásának alapvetően (sőt kizárólag) normatív szemlélete gyakorlatilag elavult, mert lehetetlenné teszi az individuális különbségek sajátos meghatározottságának értelmezését (nemi, társadalmi rétegződés, kulturális és etnikai különbségek). Véleményem szerint azonban nem jelent kisebb problémát az agresszió különböző kategóriáinak meghatározása sem. Az alábbi táblázatban igyekeztem összegezni néhány, az agressziós szakirodalomban megjelent kategorizálási kísérletet (lásd az 1. táblázatot). Mint látható, az elmúlt 45 év során máig tartó és ma is élénk vita folyik a típusok számáról, a meghatározás szempontjairól és az egyes kategóriák érvényességéről.¹¹

1. táblázat. Az agresszió lehetséges típusai

Szerző(k)	Agressziókatégoriák
Buss (1961)	(1) fizikai, ill. verbális; (2) közvetlen, ill. közvetett; (3) aktív, ill. passzív
Lagerspetz et al. (1988)	(1) fizikai – közvetlen, (2) verbális – közvetlen, (3) közvetett vagy kapcsolati agresszió
Crick et al. (1997)	(1) nyílt, (2) kapcsolati vagy relációs agresszió
Moyer (1967)	(1) predátor, (2) hímek közötti, (3) territoriális, (3) anyai, (4) instrumentális, (5) szexuális, (6) félelem indukálta, (7) ingerültség kiváltotta agresszió
Moyer (1973)	(1) kiváltó inger jellege, (2) viselkedést kísérő vagy nélkülöző emóciók, (3) az agresszor neme, (4) neurofiziológiai mechanizmus
Wilson (1976)	(1) territoriális, (2) dominancia, (3) szexuális, (4) szülői fegyelmező, (5) anyai elválasztó, (6) morális, (7) ragadozó, (8) ragadozó elleni agresszió,
Archer (1988)	(1) kompetitív, (2) védelmi, (3) szülői agresszió
Pulkkinen (1987)	(1) közvetlen, ill. közvetett, (2) védekező, ill. támadó agresszió
Feshbach (1964)	(1) instrumentális vagy eszközjellegű, (2) emocionális vagy ellenséges agresszió
Dodge et al. (1990)*	(1) nem provokált vagy proaktív agresszió, (2) provokált vagy reaktív agresszió
Weinshenker és Siegel	(1) indulati védelem, (2) predátor támadás

(2002)

Zillmann (1974)	(1) bosszúság (düh) motiválta, (2) indíték motiválta agresszió (1) megtorló vagy ellenséges, (2) proaktív, (3) reaktív agresszió
Zillmann (1979)	(1) támadó, (2) védekező, (3) megtorló, (4) kiprovokált, (5) provokáció nélküli, (6) bosszúság (düh) motiválta, (7) indíték motiválta, (8) szankcionáló, (9) elfogadott, (10) jogosult agresszió
Tedeschi és Felson (1994)	kényszerítő erő (az agresszió fogalma helyett) mások ellenőrzése, (2) az igazságosság fenntartása, (3) a társas identitás megvédése
Feshbach (1971) és Rule (1974)	(1) egyén motiválta, (2) társas motiváltságú, (3) emocionális vagy ellenséges agresszió
Berkowitz (1993)**	(1) tudatos, (2) tudattalan vagy impulzív agresszió
Berkowitz (1994)	(1) instrumentális, ill. emocionális, (2) fizikális, ill. verbális, (3) közvetett, ill. közvetlen, (4) ellenőrzött, előre tervezett, ill. impulzív agresszió
Galtung (1975)	(1) strukturális (közvetett), ill. személyes (perszonális), (2) fizikai és pszichológiai, (3) tárggyal (célpont) rendelkező, ill. tárgy nélküli, (4) manifesztálódó, ill. látens, (5) szándékos, ill. nem szándékos erőszak
Infante (1987)	kommunikációs agresszió = (1) verbális agresszió, (2) vita
Schott (1971) ***	(1) tervezett vagy nem tervezett, (2) elképzelt vagy valóságos, (3) a selfre irányuló vagy másik személyre irányuló agresszió
Toch (1969) ***	(1) státuszórző vagy státuszvédő agresszió
Wolfgang és Ferracuti (1967); Berkowitz (1978) ***	(1) normatív és expresszív agresszió

* A Feshbach-féle (1964) agressziókatóriák szinonim megnevezései.

** Berkowitz (1993) tárgyalja az említett kategóriákat, de nem említi első meghatározásuk szerzőjét. Mások Berkowitzra hivatkoznak, amikor megemlítik a tudatos és az impulzív agressziót (Anderson 1999).

*** Muncer, Gorman és Campbell (1986) idézik tanulmányukban Schott (1971), Toch (1969) valamint Wolfgang és Ferracuti (1967, Berkowitz (1978) bimodális kategóriáit.

Az alábbiakban rövid, de teljesnek a lehetséges terjedelem szűkös volta miatt sem mondható áttekintést szeretnék adni a kérdésről.

Az egyik korai felosztás Arnold Buss (1961) amerikai pszichológus nevéhez fűződik. Ő az agresszió meghatározása és differenciálása érdekében három dichotomikus változót állított fel. Taxonómiája jelentős hatással volt az elmúlt 40 év szociálpszichológiai agresszióértelmezésére. Máiig alkalmazott kategóriái a következők: (i) *fizikai*, illetve *verbális*, (ii) *közvetlen*, illetve *közvetett*, valamint (iii) *aktív* és *passzív* agresszió. A fizikai agresszió során a támadó és az áldozat között fizikális érintkezés következik be, amely a megtámadott sérülésével és/vagy fájdalom okozásával jár. Szélsőséges módja a célszemély (vagy állat) megölése. A verbális agresszió nyelvi kifejezések által történik, és alapvetően pszichológiai fájdalom, sérülés, presztízs- és státuszvesztés lehet a szándékolt következménye.

Dominic Infante (1987) szerint akkor agresszív a kommunikáció, ha a kommunikátor szimbolikusan alkalmaz erőt, amikor „minimum dominálni (uralkodni), talán kárt okozni akar, maximum legyőzni, esetleg el akarja elpusztítani a támadás tárgyát” (Infante, 1987: 158). Sok esetben tehát a vita és a verbális agresszió a természetéből következően agresszív, ugyanakkor morális értelemben jó és rossz is lehet (Infante & Rancer, 1996).

Az aktív-fizikai-közvetlen agresszióra az áldozat megütése, az aktív-verbális-közvetlen agresszióra az ellenfél sértegetése lehet példa, míg a passzív agresszió lehet fizikai és közvetlen, például, amikor az agresszor valakinek szándékosan elállja az útját, verbális-passzív-közvetlen, ha megtagadjuk valakitől a választ, és verbális-passzív-közvetett, ha nem csatlakozunk a konszenzushoz (Buss, 1961; Zillmann, 1979).¹²

A közvetlen agresszió a megtámadott felé irányul, és az agresszor személyesen neki szánja. Célja, hogy az áldozat testén és/vagy lelkében okozzon rövidebb-hosszabb ideig megmaradó negatív hatást, kárt. Esetenként az áldozat elpusztítása érdekében alkalmazza az agresszor, de a halál bekövetkezhet akkor is, ha az eredeti cél nem tartalmazta. A közvetett agresszió meghatározása már nem ilyen egyértelmű, mert célpontként több kutató az áldozat kapcsolatait jelöli meg. A probléma ezzel az, hogy nem világos, miben különbözik a kapcsolati és a közvetett agressziótól (például Björkqvist 1994; Björkqvist et al., 1992; Gendreau & Archer 2005; Lagerspetz et al., 1988; Vaillancourt, 2005). Mások ugyanakkor a szenvedő fél számára fontos dolgok vagy személyek megtámadását értik rajta (Buss 1961, Buss & Durkee 1957, Feshbach 1970, Boelkins & Heiser 1970).¹³

Björkqvist (2001) azzal utasítja el mind Crick és munkatársai (1997) kapcsolatiagresszió-terminusát, mind a korábbiakat, így például Buss (1961) meghatározását, hogy szerinte a közvetett (indirekt) megnevezés egyértelműen jelzi a viselkedés társas, manipulatív jellegét. Ezt operacionális és fejlődéslelektani szempontból is fontosnak tartja, mert szerinte a három agressziókatória (fizikai, verbális és közvetett) egyben fejlődési szinteket, azaz a kognitív képességek érésének fokozatait is jelzi. El kell ismerni Björkqvist és munkatársainak azon törekvését, hogy a kategóriáknak fejlődéslelektani érvényessége is legyen, mert ez mindenképpen erősíti álláspontjukat.

Véleményem szerint az agressziófajták Lagerspetz- és Björkqvist-féle konceptualizálása nem differenciálja, hanem ellenkezőleg, problematikusabbá teszi a kategorizálást. Ha például egy nő vagy egy gyerek azzal fenyegeti vagy zsarolja kommunikációs partnerét, hogy gyengíti vagy megszakítja vele a kapcsolatát, akkor ezt közvetlen verbális, közvetlen vagy közvetett kapcsolati agresszióknak tekintjük? Mennyiben azonos vagy éppen eltérő attól a cselekvéstől, hogy valaki egy rosszindulatú pletykát terjeszt el egy jelen nem lévő személy megbízhatatlanságáról, vagy mesél az áldozat barátnőjének a partner hűtlenségéről? Közvetlen agresszió-e, ha egy megalázott beosztott főnöke arcképét tüzi ki a falra, hogy azon játssza a *darts* nevű célba dobásos játékot? Milyen kategóriába sorolhatjuk azt az agresszív aktust, amikor az agresszor a másik fél tulajdonában lévő tárgyban tesz kárt – különösen, ha ahhoz erős érzelmek is kötik, esetleg szimbolikus jelentésű?

A nemzetközi konfliktusok során, különösen a Közel-Keleten figyelhető meg rendszeresen, hogy az ellenségnek tekintett nemzetek szimbolikus tárgyait (zászlóit, címereit), személyeit (elnökeket, politikusait, esetenként más híres embereit) megtestesítő bábukat tipornak össze, égetnek el. Ezek a szimbolikus előítéletnek (Smith & Mackie, 2000) nevezett aktusok valójában a közvetett agresszió közé sorolhatóak. Elgondolkodtató, hogy szinte mindig tüntető, rettentő indulatokat mutató tömeg követi el ezeket.

A tárgyi, illetve tulajdoni orientáltságú agresszió elképzelése a frusztráció-elmélet kidolgozóitól, Dollardtól és munkatársaitól származik (Dollard et al., 1936). Az elképzelést a freudi pszichoanalitikus indulatáttétel koncepciójából kölcsönözték. Lényege, hogy a frusztrációs helyzet kiváltotta belső feszültséget a feszültségkiváltó tényező vagy ágens elleni agresszió képes megszüntetni. A gyakorlatban azonban ez a legritkább esetben valósulhat meg. Számos akadály létezik, amely lehetetlenné vagy túl kockázatosá teszi az agresszió kivitelezését. A helyzet részben megoldható, ha az agresszió átirányítódik egy alternatív célra. Különösen akkor képes ez csökkenten (ha teljesen megszüntetni nem is) a belső feszültséget, ha az alternatív cél része, tulajdona a frusztrációs helyzetet előidéző aktornak, vagy hasonlít rá. Ezt a felfogást követi több mint 30 évvel később Buss (1961) és még sok más pszichológus (Buss, 1961; Buss & Durkee, 1957; Feshbach, 1970; Boelkins & Heiser, 1970), amikor az ilyen típusú viselkedésformákra a „közvetett agresszió” terminust alkalmazzák.

Ugyanakkor inkább a Lagerspetz és Björkqvist által használt terminushoz kapcsolhatóak azok az agressziótípusok, amelyek a tömegkommunikáció legkülönbözőbb műsoraiban is jelen vannak: a hírektől a fiktív történeteken, a dokumentumműsorokon, a valóság (*reality*) televíziós eseményeken és az ismeretterjesztő programokon át a szórakoztatás különféle műfajaiig. Ilyenek a bérgyilkosságokról szóló hírek, történetek, az áldozatok megveretése, valamint a magánéletben, de különösen a politikában gyakran alkalmazott lejáratásnak az a formája, amikor annak megvalósításával profi elkövetőt, kivitelezőt bíznak meg.

Az 1. táblázatban összegyűjtött agresszió-taxonómák meglehetősen vegyes felfogást jelenítenek meg. Több is közöttük leíró (deskriptív) jellegű, vagyis a kategoriális meghatározások a viselkedés megjelenési, fenotípusos jellege alapján történtek (Buss, 1961; Galtung, 1975; Infante, 1987; Pulkkinen, 1987). Több osztályozási kísérletnél vegyes jellegűek a kategóriák. Például részben deskriptív, részben a célobjektum jellege alapján történt a felosztás (Crick et al., 1997; Lagerspetz et al., 1988), mindezekhez egyes kutatóknál a szabályzó mechanizmus is megjelent mint kategóriaalkotó tényező (Berkowitz, 1993, 1994). Az elméletek egy részében a viselkedés funkcionális jellege dominál (Archer, 1988; Feshbach, 1964; Pulkkinen, 1987), Tedeschi és Felson (1994) esetében az osztályozás magának az akciónak a szándékolt következménye alapján történt. A pszichológiai agressziókutatásban gyakori osztályozási kritérium a motiváció, ezt a táblázatban Zillmann (1974), Feshbach (1971) és Rule (1974) felosztása képviseli.

Érdekes, hogy Zillman (1974, 1979) minden meghatározásában az agressziót megelőző események nyújtják a tipológia alapját, ami meglehetősen nehézkesé teszi az agresszió kategorizálását. Hiszen nála a viselkedés bekövetkezése után kell döntést hozni egy már korábban – pontosabban a megfigyelést megelőzően – bekövetkezett esemény alapján. Zillman megoldása egyben magában rejti az aktor szándékával kapcsolatos spekuláció lehetőségét is. Különösen igaz ez azokra a kategóriákra, amelyek esetében a társadalmi konszenzus vagy a belső állapot az agressziókiváltó vagy a jelentéskonstruáló tényező.

Két osztályozásban jelenik meg az a tényező, hogy az agresszió nemcsak az individuális dimenzió mentén jelenhet meg, azaz konceptualizálható. Feshbach (1971), Rule (1974) és Galtung (1975) osztályozásaiban a társas szerveződés összetettebb szintjein is értelmezhető az agresszió. Feshbachnál és Rule-nál az egyik oppozíciós dimenziójánál az aktor egyrészt személyes elégedettségének vágyát, másrészt – ami jelen esetben számunkra fontos – a társas megfelelés vágyát jelöli meg az agresszió alkalmazásának kauzális, ugyanakkor végső, jutalmazó tényezőjeként. Az utóbbi tényező sajátosan emberi tulajdonság, noha lehetséges előzménye jelen van a csimpánzok imponáló viselkedésében, amellyel hierarchiabeli céljaikat kommunikálják többnyire intenzív agresszióval vegyítve (Goodall, 1986). Valójában azonban ez az agressziókategória homológ minden olyan funkcionális agresszió-meghatározással, amelyet az aktorok a forrásokért vagy a reprodukív partnerek figyelmének felkeltéséért és a párkapcsolatok megőrzéséért alkalmaznak (noha nem minden agresszív törekvés irányul a társas elismerés megszerzésén keresztül a fenti célok elérése). A társas presztízs ugyanis – ha közvetve is – mindig lefordítható a források és a szaporodási siker elérésére.

Feshbach, valamint Rule külön kategóriát képez az agresszió társas célú alkalmazásának esetére is. A szociálisan motivált agresszió célja a társas előny biztosítása. Ezt a kategóriát meglehetősen szkeptikusan értékeli Genderau és Archer (2005), mondván, hogy meglehetősen kétséges, egy megfigyelő képes-e pontosan megítélni az agresszor motivációját, szándékát és érzését. Ugyanebben az értelemben hivatkoznak Sears (1961) szerintük hasonlóan problémás megkülönböztetésére: ő az agresszióknál az *antiszociális* és a *proszociális* bimodális kategóriákat állította fel. Nemcsak az ellentétes értékű fogalmak (proszociális és agresszió) társítását rótták fel Sears-nek, hanem annak morálisan kétes értékét is. Sears a kategóriával azt igyekezett jelezni, hogy funkcionálisan számos agresszív cselekvés az áldozat vagy a csoport érdekét szolgálja. Valójában ugyanezt a szerepet jelzi a Wilson-féle szülői

figyelmező és morális agresszió is, de Steinitz és Goldman (1995) agresszió-meghatározása felveti az agresszor közössége normatív megítélésének meghatározó szerepét is.

Genderau és Archer (2005) elutasítja ezt a megközelítést, mert, ha az agresszió pozitív vagy negatív megítélését a társadalmi megegyezéshez kötjük, akkor ezáltal azt kockáztathatjuk, hogy például a terrorizmus legitimálódhat.

Szintén korai, közel negyvenéves Moyer (1967) tipológiája, amelyben a konceptualizáció alapjául részben az agresszió funkciója, illetve a viselkedést kiváltó ingerek jellege szolgál. Funkcionálisak a *predátor agresszió*, azaz a ragadozóknak a préda elejtésénél megfigyelhető viselkedéselemei, a *hímek közötti agresszió*,¹⁴ a *territoriális*, az *anyai*, az *instrumentális agresszió* (a valamilyen cél, például valamilyen forrás megszerzése érdekében alkalmazott viselkedés), végül a *szexuális agresszió*. A viselkedést kiváltó ingerek alapján Moyer a *félelem indukálta* és az *ingerültség kiváltotta agresszió* kategóriáit hozta létre. Néhány évvel később ezeket egy jóval differenciáltabb taxonómiával cserélte le, amelyet négy fő dimenzió mentén rendezett el: ezek a kiváltó inger jellege, a viselkedést kísérő vagy éppen nélkülöző emóciók, az aktor neve, végül a háttérül szolgáló neurofiziológiai folyamatok voltak (Moyer, 1973). A kategóriákat igyekezett – meglehetősen mechanikusan alkalmazva – az emberre is kiterjeszteni, ami elkerülhetetlenül a zoomorfizmus hibájához vezetett (Cairns, 1979; Gendreau & Archer, 2005).¹⁵

Nagy hatású volt az állatok szociális viselkedésének kutatásában érdekelt szociobiológus, Edvard O. Wilson (1976) taxonómiája. Kategóriáinak jelentős részét máig alkalmazzák az evolúciós viselkedéstudományokban (például Eibl-Eibesfeldt, 1989, magyarul Csányi, 1986, 1999). Noha Gendreau és Archer (2005) szerint az egyes típusok egyaránt megfigyelhetők az állatoknál és az embernél, úgymint a *territoriális*, a *dominancia*, a *szexuális*, a *szülői figyelmező*, a szoptatás felhagyását kísérő *elválasztó*, a *morális*, a *predátor* és az *antipredátor agresszió*, számos jelentős eltérés is megfigyelhető. Az elválasztáskor az anya a szopással próbálkozó utódot nemegyszer gyengédebb, néha kifejezetten erőteljes agresszióval utasítja vissza. Ez az agressziótípus elsősorban az állatoknál figyelhető meg, míg a morális agresszió alapvetően az ember sajátossága.¹⁶

Moyer és Wilson tipológiájának használhatóságát megkérdőjelezi a felosztás eklektikus jellege. Az egyenrangúnak szánt kategóriák több, egymással is csak részlegesen összefüggő osztályozási elv mentén konceptualizálódnak, úgymint egy-egy speciális funkció, kiváltó inger, a kontextus, a tanulás, az emocionális háttér vagy az agresszió speciális célpontja.

A hatékonyabb agresszió-meghatározás és a kategoriális elkülönítés érdekében Archer (1988) csökkentette az általános formákat (kompetitív, védelmi és szülői agresszióra), egyben kizárta a ragadozóknak a zsákmányszerzésnél alkalmazott viselkedésformáit. Az indok – miszerint az utóbbiak eltérő motivációs és idegrendszeri szabályozó mechanizmusokhoz köthetők – azonban néhány esetben nem egyértelmű. Ilyen például a patkány egérölő viselkedése, a csimpánzok kannibalizmusa, valamint a néhány más fajnál megfigyelt kölyökgyilkosság is.

Az agressziókutatásnak létezik egy olyan vonulata, amelynek eredményei csak ritkán jelennek meg az elméleti viselkedéskutatásban. Ez különösen igaz az evolúciós szemléletű diszciplínákra, de jórészt helytálló ez az állítás még a társadalomtudományi területek esetében is. A terápiás jellegű agresszióvizsgálatokat folytató kutatók, akiket alapvetően az alkalmazási, gyógyítási törekvések jellemeznek, szintén érdekeltek a megfelelő konceptualizálásban. Mint többen meg is jegyzik, ez nem pusztán elméleti kérdés, hanem elengedhetetlen a minél pontosabb diagnózis felállításához és a megfelelő terápiás kezelés kiválasztásához.

A szociálpszichológusokhoz hasonlóan ezen a területen is (nyilván hatékonysági megfontolások okán) jórészt a bimodális kategorizálást követik. A diszciplína sajátos jellegéből következően jobban kötődik az idegéletani, az anatómiai és a farmakológiai ismeretekhez. Számomra meglepő módon sokkal erőteljesebb az állati viselkedéskutatáshoz való kapcsolódási törekvés, mint más társadalomtudományi területeken. Ez nyilván egyrészt abból adódik, hogy a terápiás kutatások jellegükből következően a természet- és a társadalomtudományok határán határozhatók meg. Másrészt gyakran alkalmaznak állati modelleket a kutatásban, ami persze legalább annyira elmondható a pszichológiáról is.

Barratt (1991) az agresszió három alaptípusát határozta meg, ami azonban csak látszólag tér el a bimodális felosztástól. Ezek a következők:

(1) *Impulzív agresszió*, amely az egyén provokálása nyomán jelenik meg. Rövid kitöréssel kezdődik (ezt Barratt a biztosíték kioldásához hasonlítja), amely egy izgalmi állapothoz vezet. Ez részleges kommunikációs korlátozottságot okoz, amely a nyelvi közlések hibás tartalmi ellenőrzésére vezethető vissza. Ez az állapot néhány perctől több napig is eltarthat.

(2) *Előre eltervezett agresszió*, amelyet tudatos és előzetes megfontolások nyomán alkalmaznak, és nem társul hozzá az impulzivitás.

(3) *Orvosi vonatkozású agresszió*. Az elmebetegségből, pszichiátriai okokból vagy kóros antiszociális személyiségből eredő agresszió tartozik ebbe a kategóriába.

Az utóbbi kategóriát azonban nem tekinthetjük természetes agressziótípusnak, így ez a felosztás is alapvetően bimodális jellegű. A harmadik kategóriába tartozó viselkedésformákat az első kettő patológiás okokra visszavezethető diszfunkcionális megjelenéseinek tekinthetjük. Ez a felosztás azért figyelemre méltó a médiahatás szempontjából, mert jelezheti, milyen jellegű következményei lehetnek az agresszió bemutatásának.

Az előre tervezett és az impulzív agresszió megfeleltethető a szociálpszichológiai instrumentális, illetve emotív,

valamint a proaktív és a reaktív agresszió-kategóriáknak.

A pozitron emissziós tomográfiai vizsgálat, majd az utóbbi tíz év funkcionális mágneses rezonancia képalkotás-vizsgálat alkalmazásával kimutatták, hogy az előre tervezett agresszió megjelenésénél jórészt azok az agyi területek aktívak, amelyek akkor, amikor a ragadozó állat (például macska) becserkészi és elkapja, megöli áldozatát. Ugyanakkor az ember impulzív agressziója során intenzíven működő agyterületek jórészt megegyeznek az állatok erős emócióval kísért, például félelemmel társuló, agresszív védekezését koordináló területeivel (Raine et al., 1998). Ez megerősítette azt a nézetet, hogy Moyer (1968) tipológiájából kiindulva az instrumentális agressziót *predátor támadó*, míg az emocionális agressziót *érzelmi vagy indulati védelmi* agresszióknak nevezzék (Meloy, 1988, 1997; Raine et al., 1998; Weinschenker & Siegel, 2002). Megfigyelték, hogy a pszichopáták, akik körülbelül a populáció egy százalékát teszik ki, jóval nagyobb arányban fordulnak elő az agresszív bűnözők között. Rájuk a kiszámított, rideg agresszivitás a jellemző, és képtelenek az áldozat érzelmeinek, szenvedésének az átélésére. Az agresszív cselekvések során agyuknak elsősorban a tervezésben részt vevő frontális részei mutatnak aktivitást, miközben az érzelmeket szabályozó részek korlátozottan működnek. Ugyanakkor az indulatos, impulzív, agresszív gyerekekre a társas információkezelés defektusa a jellemző, és az fMRI vizsgálatokban részt vevőknél az agykéregi frontális részek korlátozott szerepe mutatható ki.

Amint a fenti fejtegetésből is kitűnik, a tömegkommunikációban megjelenített agresszió megbízható és pontos elemzéséhez létfontosságú a kutatást megelőző sikeres konceptualizáció. Ennek egyrészt operacionális oka van: bármely médiaprodukció elemzéséhez elengedhetetlen, hogy egyértelmű általános agressziókonceptióval rendelkezünk. Másrészt a hatékony tartalom-, hatás- és használatelemzést meg kell, hogy előzze az alkategóriáknak, valamint a kutatás elemi viselkedésegységeinek meghatározása, sokféleségük funkcionális értelmezése. Végül a lehetséges hatások meglétének pontos megfigyeléséhez és kódolásához egyértelműen konceptualizált viselkedéskategóriákkal kell rendelkezünk (például Gunter et al., 2003).

A tanulmány második részében¹⁷ igyekszem majd kifejteni, hogy a médiahatás-kutatás fejlődése, a hatékony problémakezelés és a célzott szabályozás érdekében érdemes tehát megfontolni az agresszió és az erőszak újradefiniálását, ami véleményem szerint az evolúciós és a társadalomtudományi viselkedéskutatás, valamint a terápiás célú agresszióvizsgálatok eredményei alapján elkerülhetetlennek látszik.

Bibliográfia

Anderson, C.A. (1999) Aggression. In: *The Encyclopedia of Sociology*. New York: MacMillan.

Anderson, C.A. & Bushman, B.J. (2002a) The Effects of Media Violence on Society. *Science*, 295: 2377-2378.

Anderson, C.A. & Bushman, B.J. (2002b) Human Aggression. *Annual Review of Psychology*, 53: 27-51.

Anderson, C. A. & Huesman, R. (2003) Human Aggression: A Social-Cognitive View. In: Hogg, M. A. & Cooper, J. (eds) *The Sage Handbook of Social Psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage. 296-323.

Andorka R. (1997). *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris.

Archer, J. (1988) *The Behavioural Biology of Aggression*. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, J. & Huntingford, F. (1994) Game Theory Models and Escalation of Animal Fights. In: Potegal, M. & Knutson, J.F. (eds) *The Dynamics of Aggression. Biological and Social Processes in Dyads and Groups*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 3-41.

Archer, D. & McDaniel, P. (1995) Violence and Gender: Differences and Similarities across Societies. In: Ruback, R.B. & Weiner, N.A. (eds) *Interpersonal Violent Behaviors: Social and Cultural Aspects*. New York: Springer.

Aronson, E. (1976) *The Social Animal*. San Francisco, CA. W.H. Freeman & Company [A társas lény. Budapest: Gondolat, 1978].

Bandura, A. (1973) *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Baron, J. N. & Richardson, D. (1994) *Human Aggression*. New York: Plenum Press.

Barratt, E. S. (1991) Measuring and Predicting Aggression within the Context of a Personality Theory. *Journal of Neuropsychology*, 2: 535-539.

Barratt, E. S. & Slaughter, L. (1998) Defining, Measuring, and Predicting Impulsive Aggression: A Heuristic Model. *Behavioral Sciences and the Law*, 16, 285-302.

Berkowitz, L. (1978) Whatever Happened to the Frustration-Aggression Hypothesis? *American Behavioral Scientist*, 21: 691-707.

Berkowitz, L. (1993) *Aggression. Its Causes, Consequences, and Control*. New York: McGraw-Hill.

Berkowitz, L. (1994). Is Something Missing? Some Observations Prompted by the Cognitive-Associationist View of Anger and Emotional Aggression. In: Huesmann, L.R. (ed.) *Aggressive Behavior: Current Perspectives*. New York: Plenum Press. 35-57.

- Björkqvist, K. (1994) Sex Differences in Physical, Verbal, and Indirect Aggression: A Review of Recent Research. *Sex Roles*, 30: 177-188.
- Björkqvist, K. (2001) Different Names, Same Issue. *Social Development*, 10, 272-274.
- Boelkins, R.C. & Heiser, J.F. (1970) Biological Bases of Aggression. In: Daniels, D.N., Gilula, M.F. & Ochberg, F.M. (eds) *Violence and the Struggle for Existence*. Boston: Little Brown.
- Bond, A. (1989a) Toward a Resolution of the Paradox of Aggressive Displays: I. Optimal Deceit in the Communication of Fighting Ability. *Ethology*, 81: 29-46.
- Bond, A. (1989b) Toward a Resolution of the Paradox of Aggressive Displays: II. Behavioral Efference and the Communication of Intentions. *Ethology*, 81: 235-249.
- Browder, L. (2006) *Her Best Shot: Women and Guns in America* Chapel Hill, NC: The University of North Carolina Press.
- Bushman, B.J. & Anderson, C.A. (2001) Media Violence and the American Public: Scientific Facts Versus Media Misinformation. *American Psychologist*, 56: 477-489.
- Buss, A. H. (1961) *The psychology of aggression*. New York: Wiley.
- Buss, A. H. & Durkee, A. (1957) An Inventory for Assessing Different Kind of Hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21: 343-349.
- Buss, D.M. (1995) Evolutionary Psychology: A New Paradigm for Psychological Science. *Psychological Inquiry*, 6: 1-30. [Evolúciós pszichológia: Új paradigma a pszichológia tudománya számára. In: Pléh Cs., Csányi V. & Bereczkei T. (szerk.) *Lélek és evolúció. Az evolúciós szemlélet és a pszichológia*. Budapest: Osiris, 2001, 376-425].
- Buss, D. M. (2004) *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind. (2nd Edition)*. Boston: Allyn and Bacon.
- Buss, D.M. & Duntley, J.D. (2003) Homicide: An Evolutionary Perspective and Implication for Public Policy. In: Dess, N. (ed.) *Violence and Public Policy*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group. 115-128.
- Cairns, R.B. (1979) *Social Development: The Origins and Plasticity of Interchanges*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Cappella, J. N. (1996) Why Biological Explanation? *Journal of Communication*, 46: 4-7.
- Caryl, P.G. (1979). Communication by Agonistic Displays: What Can Games Theory Contribute to Ethology. *Behaviour*, 68: 136-139.
- Courtwright, D. T. (1996) *Violent Land: Single Men and Social Disorder from the Frontier to the Inner City*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Crick, N.R. & Casas, J.F. & Mosher, M. (1997) Relational and Overt Aggression in Preschool. *Developmental Psychology*, 33: 579-588.
- Csányi V. (1986) *Agresszió az élővilágban*. Budapest: Natura.
- Csányi V. (1999) *Az emberi természet. Humánológia*. Budapest: Vince.
- Császi L. (2003) *Tévérőszak és morális pánik*. Budapest: Új Mandátum.
- Daly, M. & Wilson, M. (1997) Crime and Conflict: Homicide in Evolutionary Psychological Perspective. *Crime and Justice*, 22: 51-100.
- Daly, M. & Wilson, M. (1988) *Homicid*.
- Davidson, R. J. & Putnam, K. M. & Larson, C. L. (2000) Dysfunction in the Neural Circuitry of Emotion Regulation: A Possible Prelude to Violence. *Science*, 289: 591-594.
- Darwin, C. R. (1871) *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*. London: Murray [Az ember származása és a nemi kiválasztás. Budapest: Gondolat, 1961].
- de Waal, F. B. M. (1996) *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals*. Cambridge: Harvard University Press [Jótermészetűek. A jó és a rossz eredete az emberben és más állatokban. Budapest: Műszaki Kiadó, 2001].
- Dodge, K. A. & Coie, J. D. & Pettit, G. S. & Price, J. M. (1990) Peer Status and Aggression in Boys' Groups: Developmental and Contextual Analyses. *Child Development*, 61: 1289-1309.
- Dollard, D.J. & Doob, L. W. & Miller, N.E. & Mowrer, O.H. & Sears, R.R. (1939) *Frustration and Aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Duntley, J. D. (2005) Adaptation to Dangers from Humans. In: Buss, D.M. (ed.) *The Handbook of Evolutionary Psychology*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 224-249.

- Eibl-Eibesfeldt, I. (1989) *Human Ethology*. New York: Aldine de Gruyter.
- Eller, J. D. (2006) *Violence and Culture*. Belmont, CA: Thomson & Wadsworth.
- Enquist, M. (1985). Communication during Aggressive Interactions with Particular Reference to Choice of Behaviour. *Animal Behaviour*, 33: 1152-1161.
- Feshbach, S. (1964) The Function of Aggression and the Regulation of Aggressive Drive. *Psychological Review*, 71: 257-272.
- Feshbach, S. (1970) Aggression. In: Mussen, P.H. (ed.) *Carmichael's Manual of Child Psychology*. Vol. 2. New York: John Wiley & Sons.
- Feshbach S. (1971) Dynamics and Morality of Violence and Aggression: Some Psychological Considerations. *American Psychologist*, 26: 281-292.
- Fiske, S.T. (2004) *Social Beings. Core Motives in Social Psychology*. New York: John Wiley & Sons [Társas alapmotívumok. Budapest: Osiris, 2006].
- Galtung, J. (1975) Violence, Peace, and Peace Research. In: Galtung, J. (ed.) *Peace, Research, Education, Action, Essays in Peace Research*. Vol.1. Copenhagen: Ejlers. 109-134.
- Gaulin, S.J.C. & McBurney, D.H. (2004) *Evolutionary Psychology*. Upper Saddle River, NJ. Pearson-Prentice Hall.
- Geen, R.G. (1990) *Human Aggression*. Pacific Grove, California: Brooks/Cole.
- Geen, R. G. (1997) Aggression and Antisocial Behavior. In: Gilbert, D. T. & Fiske, S. T. & Lindzey, G. (eds) *Handbook of Social Psychology*. Vol.2. New York: McGraw-Hill. 317-356.
- Geen, R.G. (1998) Processes and Personal Variables in Affective Aggression. In: Geen, R.G. & Donnerstein, E. (eds) *Human Aggression. Theories, Research, and Implications for Social Policy*. San Diego: Academic Press. 1-22.
- Geen, R.G. 2001. *Human Aggression*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Gendreau, P.L. & Archer, J. (2005) Subtypes of Aggression in Humans and Animals. In: Tremblay, R.E. & Hartup, W.W. & Archer, J. (eds) *Developmental Origins of Aggression*. New York: The Guilford Press. 25-46.
- Gerbner, G. & Gross, L. & Signorelli, N. & Morgan, M. & Jackson-Beeck, M. (1979) The Demonstration of Power. Violence Profile. No. 10. *Journal of Communication*, 29: 177-196.
- Gerbner, G. & Gross, L. & Morgan, M. & Signorelli, N. 1980. The „Mainstreaming of America: Violence Profile No. 11. *Journal of Communication*, 30: 10-29.
- Gerbner, G. 2000. *A média rejtett üzenete. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Osiris/MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.
- Goldstein, J. (1998) *Why We Watch. The Attractions of Violent Entertainment*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Goodall, J. (1986) *The Chimpanzees of Gombe. Patterns of Behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gunter, B. & Harrison, J.L. & Wykes, M. (2003) *Violence on Television. Distribution, form, Context, and Themes*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Guttman, A. (1998) The Appeal of Violent Sport. In: Goldstein, J. (ed.) *Why We Watch. The Attractions of Violent Entertainment*. New York & Oxford: Oxford University Press. 7-26.
- Hamilton, W. D. (1964a) The Genetical Evolution of Social Behaviour. I. *Journal of Theoretical Biology*, 7: 1-16.
- Hamilton, W. D. (1964b) The Genetical Evolution of Social Behaviour. II. *Journal of Theoretical Biology*, 7: 17-52.
- Hartup, W. W. & De Wit, J. (1974) The Development of Aggression: Problems and Perspectives. In: De Wit, J. & Hartup, W. W. (eds) *Determinants and Origins of Aggressive Behavior*. Mouton, The Hague. 595-620.
- Hartup, W. W. (2005) The Development of Aggression: Where do We Stand? In: Temblay, R.E. & Hartup, W. W. & Archer, J. (eds) *Developmental Origins of Aggression*. New York & London: The Guilford Press. 3-22.
- Haselton, M.G. & Buss, D. M. (2000) Error Management Theory: A New Perspective on Biases in Cross-sex Mind Reading. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78: 81-91.
- Hawley, P.H., Little, T. D. & Rodkin, P. C. (2007) *Aggression and Adaptation: The Bright Side to Bad Behavior*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hinde, R.nA. & Groebel, J. (1989) The Problem of Aggression. In: Groebel, J. & Hinde, R. A. (eds) *Aggression and War. The Biological and Social Bases*. Cambridge: Cambridge University Press. 3-9.

- Homer-Dixon, T. F. 1999. *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton, NJ: Princeton University Press [Környezet, szűkösség, erőszak. Budapest: Typotex, 2004].
- Horányi Ö. ([1978] 2003) *Kommunikáció I. A kommunikatív jelenség* Budapest: General Press.
- Hrdy, S. B. (1981) *The Woman that Never Evolved*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hrdy, S. B., & Williams, G.C. (1983) Behavioral Biology and the Double Standard. In: Hrdy S. B. & Williams, G. C. (eds) *Social Behavior of Female Vertebrates*. New York: Academic Press.
- Huntingford, F. A. & Turner, A. K. (1987) *Animal Conflict*. London: Chapman and Hall.
- Infante, D. A. (1987) Aggressiveness. In: McCroskey, J. C. & Daly, J. A. (eds) *Personality and Interpersonal Communication*. Newbury Park, CA: Sage. 157-192.
- Infante, D. A. & Rancer, A.S. (1996) Argumentativeness and Verbal Aggressiveness: A Review of Recent Theory and Research. *Communication Yearbook*, 19: 319-351.
- Johnson, J. G. & Cohen, P. & Smailes, E. M. & Kasen, S. & Brook, J. S. (2002) Television Viewing and Aggressive Behavior during Adolescence and Adulthood. *Science*, 295, 2468-2471.
- Lagerspetz, K. M. J. & Björkqvist, K. & Peltonen, T. (1988) Is Indirect Aggression Typical of Females? Gender Differences in Aggressiveness in 11-12-year-old Children. *Aggressive Behavior*, 14: 303-315.
- Lewis, M. & Alessandri, S. M., & Sullivan, M.W. (1990) Violation of Expectancy, Loss of Control, and Anger Expressions in Young Infants. *Developmental Psychology*, 26: 745-751.
- Littlejohn, S. W. & Foss, K. A. (2005) *Theories of Human Communication. Eight Edition*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Loeber, R. & Lacourse, E. & Homish, D. L. (2005) Homicide, Violence, and Developmental Trajectories. In: Temblay, R. E. & Hartup, W. W. & Archer, J. (eds) *Developmental Origins of Aggression*. New York & London: The Guilford Press. 202-219.
- Lorenz, K. (1963) Das sogenannte Böse. Wien, Borotha Schoeler [Az agresszió. Budapest: Katalizátor Iroda, 1994].
- Maynard Smith, J. (1974) The Theory of Games and the Evolution of Animal Conflicts. *Journal of Theoretical Biology*, 47: 209-221.
- Maynard Smith, J. & Parker, G.A. (1976) The Logic of Asymmetric Contests. *Animal Behaviour*, 24: 159-175.
- Maynard Smith, J. & Price, G.R. (1973) The Logic of Animal Conflict. *Nature*, 246: 15-18.
- Meloy, J. R. (1988) *The Psychopathic Mind: Origins, Dynamics, and Treatment*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Meloy, J.R. (1997) Predatory Violence during Mass Murder. *Journal of Forensic Science*, 42: 326-329.
- Mesquida, C. G. & Wiener, N.I. (1999) Male Age Composition and Severity of Conflicts. *Politics and Life Sciences*, 18: 181- 189.
- Moyer, K. E. (1968) Kinds of Aggression and Their Physiological Basis. *Communication in Behavioral Biology*, 2: 65-87.
- Moyer, K. E. (1973). The Physiological Inhibition of Hostile Behavior. In: Knutson, J. F. (ed.) *The Control of Aggression: Implications from Basic Research*. Chicago: Aldine. 9-38.
- Muncer, S. & Gorman, B. & Campbell, A. (1986) Sorting out Aggression: Dimensional and Categorical Perceptions of Aggressive Episodes. *Aggressive Behavior*, 12: 327-336.
- Murray, J. P. & Liotti, M. & Ingmundson, P. T. & Mayberg, H. S. & Zamarripa, F. & Liu, Y. & Woldorff, M. G. & Gao, J-H. & Fox, P. T. (2006) Children's Brain Activations While Viewing Televised Violence Revealed by fMRI. *Media Psychology*, 8: 25-37.
- Nishbett, R. E. (1993) Violence and U.S. Regional Culture. *American Psychologist*, 48: 441-448.
- Nishbett, R. E. & Cohen, D. (1996) *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*. Boulder, CO: Westview Press.
- Parke, R. D. & Slaby, R. G. (1983) The Development of Aggression. In: Mussen, P. H. (ed.) *Handbook of Child Psychology. Volume IV. Socialization, Personality, and Social Development*. New York: John Wiley & Sons. 547-641.
- Parker, G. A. (1974) Assessment Strategy and the Evolution of Fighting Behaviour. *Journal of Theoretical Biology*, 47: 223-243.
- Parker, G. A. & Rubenstein, D. I. (1981) Role Assessment, Reserve Strategy, and Acquisition of Information in Symmetric Animal Conflicts. *Animal Behaviour*, 29: 1221-1240.

- Parker, J. G. (2007). Foreword. In: Hawley, P. H., Little, T. D. & Rodkin, P. C. (eds) *Aggression and Adaptation: The Bright Side to Bad Behavior*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. ix-xii.
- Pulkkinen, L. (1987) Offensive and Deffensive Aggression in Humans: A Longitudinal Perspective. *Aggressive Behavior*, 13: 197-212.
- Raine, A. & Meloy, J. R. & Bihrlle, S. & Stoddard, J. & LaCasse, L. & Buchsbaum, M. S. (1998) Reduced Prefrontal and Subcortical Brain Functioning Assessed Using Positron Emission Tomography in Predatory and Affective Murderers. *Behavioral Sciences and the Law*, 16: 319-332.
- Riechert, S. E. (1998) Game Theory and Animal Contests. In: Dugatkin, L. A. & Reeve, H. K. (eds) *Game Theory and Animal Behavior*. New York & Oxford: Oxford University Press. 64-93.
- Rule, B.G. (1974) The Hostile and Instrumental Functions of Human Aggression. In: De Wit, J. & Hartup, W. W. (eds) *Determinants and Origins of Aggressive Behavior*. The Hague: Mounton. 97-105.
- Schott, F. (1971) What is Aggression? In: Selig, H. (ed.) *The Making of Human Aggression*. New York: St. Martin Press.
- Schröder, I. W. & Schmidt, B. E. (2001) Introduction: Violent Imaginaries and Violent Practices. In: Schmidt, B. E. & Schröder, I. W. (eds) *Anthropology of Violence and Conflict*. London & New York: Routledge.
- Sears, R. R. (1961) Relation of Early Socialization Experiences to Aggression in Middle Childhood. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63: 466-492.
- Smith, E. R. & Mackie, D. M. (2000) *Social Psychology*. New York, Worth Publishers [*Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris, 2001].
- Steinitz, R. & Goldman, S. (1992) The Three Elements of Aggression: Human Survival Potential, Norms, and Provocation. *Journal of Social and Biological Structures*, 15: 307-314.
- Steinitz, R. & Goldman, S. (1995) Violence as a Strategy for Enlarging Human Survival Potentia. *Journal of Social and Biological Structures*, 18: 413-419.
- Tedeschi, J. T. & Felson, R. B. (1994) *Violence, Aggression, and Coercive Actions*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Toch, H. (1969) *Violent Man: An Enquiry into the Psychology of Violence*. Chicago: Aldine.
- Tooby, J. & Cosmides, L. (2005) Conceptual Foundations of Evolutionary Psychology. In: Buss, D.M. (ed.) *The Handbook of Evolutionary Psychology*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. 5-67.
- Tóth P. (1999) A kommunikáció az evolúció perspektívájából. In: Béres I. & Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris. 193-210.
- Tóth P. I. (2002) A médiaerőszak és az agresszió magatartásbiológiai meghatározása. *Janus*, No. 10. 142-148.
- Tóth P. I. (2003) A médiahatás az evolúciós magatartástudományok nézőpontjából. In: H. Varga Gy. (szerk.) *Kommunikáció: Elmélet és gyakorlat*. Eger: Eszterházi Károly Főiskola Tudományos Közleményei, No.29. 51-69.
- Tóth P. I. (2005) Miért vonzó a rossz hír? Adaptív algoritmusok szerepe a médiahasználó választásában. *Médiakutató*, 6/4/: 7-32.
- Tóth P. I. & Gál Sz. & Tóth B. (2004) A szappanoperákban megjelenő agresszió hatása a női nézőkre: egy evolúciós pszichológiai megközelítés lehetősége. In: Ivaskó L. (szerk.) *A kommunikáció útjai*. Budapest: Gondolat/ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport. 29-56.
- Tremblay, R. E. (2000) The Development of Aggressive Behaviour during Childhood: What Have We Learned in the Past Century? *International Journal of Behavioral Development*, 24: 129-141.
- Tremblay, R. E. & Nagin D. S. (2005) The Developmental Origin of Physical Aggression in Humans. In: Tremblay, R. E. & Hartup, W. W. & Archer, J. (eds) *Developmental Origins of Aggression*. New York & London: The Guilford Press. 83-106.
- Trivers, R. L. (1971) The Evolution of Reciprocal Altruism. *The Quarterly Review of Biology*, 46: 35-57.
- Trivers, R. L. (1972) Parental Investment and Sexual Selection. In: Cambell, B. (ed.) *Sexual Selection and the Descent of Man*. Chicago: Aldine. 136-179.
- Vaillancourt, T. (2005) Indirect Aggression among Humans. Social Construct or Evolutionary Adaptation? In: Tremblay, R. E. & Hartup, W. W. & Archer, J. (eds) *Developmental Origins of Aggression*. New York & London: The Guilford Press. 158-177.
- Walker, P. L. (2001) A Bioarcheological Perspective on the History of Violence. *Annual Review of Anthropology*, 30: 573-596.

Weinschenker, N. J. & Siegel, A. (2002) Bimodal Classification of Aggression: Affective Defense and Predatory Attack. *Aggression and Violent Behavior*, 7: 237-250.

Wilson, E. O. (1975) *Sociobiology. The New Synthesis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wilson, M. & Daly, M. (1998) Sexual Rivalry and Sexual Conflict: Recurring Themes in Fatal Conflicts. *Theoretical Criminology*, 2: 291-310.

Wolfgang, M. & Ferracuti, F. (1967) *The Subculture of Violence. Toward an Integrated Theory of Criminology*. London: Tavistock.

Zillmann, D. (1979) *Hostility and Aggression*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Lábjegyzetek

1

Nyilván nem meglepő az az állítás, hogy az agresszió bemutatása a médiában kommunikációs folyamat. Minden kommunikációs esemény immanens része a hitelesség, mivel minden kommunikáció ki van téve a félrevezetés vagy blöffölés lehetőségének, illetve kockázatának. Intenzív kompetíciós helyzetben a szelekciós kényszer a befolyásolandó fél kételkedő stratégiáját részesíti előnyben. Ennek leküzdésére az egyik lehetséges eljárás a kommunikációs akció hatékonyságának a ritualizálás általi biztosítása. Maga a ritualizálás a kommunikáció evolúciója, vagyis az emocionálisan motivált kommunikációs viselkedés formalizálása a természetes szelekció nyomása által. A folyamat számos jellemzője közül kettőt érdemes itt hangsúlyozni. Az első az *összetéveszthetlenség* kényszerítő ereje. A második, a *formalizáció* (azaz a speciális megjelenés) eredményeként a vevő vagy befogadó felismerő mechanizmusainak minél alacsonyabb ingerküszöbnél történő aktiválása (Tóth, 1999). Ez azonban nem jelenti a pontos, azaz valóságghú bemutatást. Éppen a hatékonyság érdekében a valóságnak csak egyes (talán lényegi) elemei szerveződnek speciális sorozatokba, még hozzá egyre eltúlzottabb módon.

2

Természetesen az emberi alkalmazkodást szolgáló „szelektíven korlátozott” képzelet mellékterméke az a kreatív konstrukciós képesség, amely a társas, a technikai és a szimbolikus dimenzió széles körű variabilitását produkálta az emberi társadalom és kultúra története során.

3

A *heavy wiever* terminusnak „megszállott nézőként” való – véleményem szerint, ha nem is tökéletes, de elfogadható – magyar fordítása a Horányi Özséb szerkesztette *Kommunikáció I. A kommunikatív jelenség*, 1978-ban, majd 2003-ban újra megjelentetett kiadásában megtalálható Gerbner-tanulmányból származik.

4

Loeber és munkatársai (2005) pozitív összefüggést az „erőszakos” (a szerzők fogalomhasználata szerint) cselekmények esetében kaptak, míg a gyilkosságot elkövetőknél a személyes jellemzők tűntek meghatározó tényezőknél.

5

A „problémakör” fogalommal arra szeretnék utalni, hogy nem egyértelmű az agresszió mint gyűjtőkategória határainak meghatározása.

6

Ennek persze negatív következményei is lehetnek. Például a kommunikáció meghatározásánál egyre elterjedtebb és elfogadottabb, hogy a kommunikációnak kizárólag az intencionális, bizonyos értelemben konvencionális, ebből elkerülhetetlenül következőn tudatos magatartást tekintik. Ezért mind az állati, mind az emberi „kommunikáció” nem mindig egyértelműen meghatározható köre jelölő viselkedéssé „degradálódik”, ami elkerülhetetlenül új szakadék kialakításához vezethet az emberi és az állati viselkedés és elme értelmezésénél.

7

Ez – mint a későbbiekben látható – egyáltalán nem elhanyagolható kérdés, mert nem mindegy, hogy az agresszió látványa milyen idegrendszeri mechanizmusokat aktivál.

8

Loeber, Lacourse és Homish (2005) az erőszak meghatározásához saját definíciójuk esetében az alkalmazott agresszió intenzitását, fegyver jelenlétét és alkalmazását, valamint a következményeit vették figyelembe. A lényege, hogy az agresszióra az „eszkalációs” folyamat, az egyedfejlődés során a késői (pubertást követő) megjelenés, a következmények, például az erőszakos nemi közösülés, illetve a rablás, a súlyos(?) testi sértés, valamint a gyilkosság a jellemző.

9

E déli fegyverhasználati mítosz női megfelelőjét Laura Browder *Her Best Shot: Women and Guns in America* című művében (2006) ismertette.

10

Genderau és Archer (2005) éppen az agresszió normatív megítélését kifogásolják Feshbach (1971) és Rule (1974) tanulmányaiban, mert szerintük ez az agresszió és az erőszak legitimálását eredményezheti. Ugyanakkor azzal, hogy relativizálhatja alkalmazásának jogosságát, önkényessé, egyben beláthatatlanul kockázatosá és veszélyessé válhat, hogy kit, kiket jelöl meg a „nem agresszív” cselekvés célpontjaként.

11

Hasonló, bár kevésbé részletes áttekintést Susan Fiske (2004) magyar fordításban is megjelent könyvében találhatunk.

12

A Buss-féle (1961) agresszió-felosztás kategóriáit és azoknak egy-egy példáit Fiske (2004) magyarul olvasható

könyvében is megtalálhatja az olvasó.

13

Feshbach (1970), valamint Boelkins és Heiser (1970) tanulmányaira Zillmann (1979) hivatkozik. A közvetett agresszió leírását először a primatológus Hrdy adta meg a főemlősök, elsősorban a nőstények közötti társas interakciók és kapcsolatok megfigyelése alapján (Hrdy, 1981; Hrdy & Williams, 1983).

14

A híemek közötti (*intermale*) agresszió a szaporodási lehetőségért zajló, a darwini szexuális szelekció létrehozta intraszexuális kompetíció megnyilvánulása.

15

Zoomorfizmus az a téves, redukcionista szemléletmód, amely az állatoknál megfigyelt funkcionális viselkedéskategóriákat egy az egyben kiterjeszti az emberi viselkedés értelmezésére, figyelmen kívül hagyva az egyes humánspecifikus jellemzőket.

16

A morális agresszió proto-formái de Waal (1996) szerint már megjelennek a csimpánzok és egyes majomfajok társas politikájának eszköztárában is.

17

Tóth Péter tanulmányának második részét lapunk következő, 2008. tavaszi számában közöljük - A szerk.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

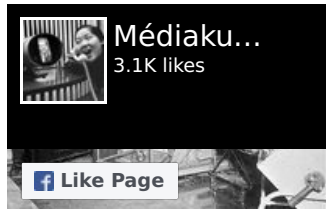
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2007 tél

Kritika

[Egry Gábor:](#)

Ércnél maradandóbb? Fleisz János *Az erdélyi magyar sajtó története 1890-1940* című könyvéről

Fleisz János *Az erdélyi magyar sajtó története 1890-1940* című könyvéről

Fleisz János, Nagyvárad újkori történetének ismert kutatója arra vállalkozott, hogy – az előszó szerint – a hiánypótlás igényével foglalja össze az erdélyi magyar sajtó történetének fél évszázadát. Azzal a szándékkal tette ezt, hogy munkája időtálló, vagyis hosszú ideig alapmunka legyen az erdélyi magyar történelem kutatói számára. Ez bizony komoly feladat – és talán ezért nem is sikerült a felettébb rövid előszóban ezen kívül más célt kitűzni, legfeljebb közhelyeket puffogatni. Például azt, hogy: „Az erdélyi sajtó teljes feldolgozására persze egy emberélet munkája is kevés s végeredményben részletes történetét megírni tulajdonképpen lehetetlenség, annyira sok és mozgalmas változást élt át.” Vagy a következőket: „az újságírásnak olyan közvetlen a kapcsolata az emberiség történetével, hogy azt nem is lehet felfogni másként csak, mint az utóbbi szerves része”; „az időszaki sajtó, mint neve is mutatja, időhöz kötött, tehát lényegében már a megjelenő következő számmal elveszti jelentőségét”. Evidenciák ezek, amelyek előadása többnyire az eredetiség, az alapos, komoly új ismereteket hozó kutatómunka hiányát, a pusztá compilációs technikát hivatott elfedni.

Mert Fleisz munkája, bár látszólag strukturált, inkább csak egymás mellé rakott adatokból áll, amelyek között legfeljebb az teremt kapcsolatot, hogy mind magyar nyelvű újságokra vonatkozik. Ráadásul a kötet tudományos korrektségét és használhatóságát jelentős mértékben gyengíti, hogy – amint a szerző írja – a kézirat sok „kaland” után csak a tudományos apparátus lényegében teljes elhagyásával jelenhetett meg. Holott nehéz olyan kiadói szempontot elképzelni, amelynek jegyében a szó szerinti idézetek nagyjából 90 százalékáról nem tudható meg eredeti megjelenési helyük.

Ezzel együtt annyit el kell ismernie a kritikusként is, hogy a szerző legalább a kötet szerkezetében megpróbált következetes maradni. Tárgyát két korszakra osztja – a választóvonal, kétségtelenül logikusan, 1919 –, a két korszakon belül pedig lényegében ugyanolyan beosztásban tárgyalja. A következő témákat veszi sorra: a társadalmi és a jogi környezet, az erdélyi magyar sajtó helye tágabb összefüggésekben (magyarországi, illetve romániai sajtó, 1919 után az utóbbi mellett összmagyar sajtó), a sajtó jellegzetességei és sajátosságai, az időszaki sajtótermékek típusai, a kisebb települések sajtója, végül hét fontosnak tekintett nagyváros – Arad, Brassó, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Temesvár – sajtójának bemutatása. Ám az már nem világos, miért 1890 munkájának kezdőpontja, amikor a szerző maga sem tudja ezt igazi korszakhatárként kiemelni, ráadásul a belső korszakolás is hevenyészettnek tűnik, és Fleisz nem is veszi a fáradságot, hogy kísérletet tegyen annak indoklására.

A helyzet tartalmi szempontból sem sokkal jobb. A sajtó történetét „az emberiség történetének szerves részeként” tárgyaló fejezetek elnagyoltak. A sajtójog és főként annak alkalmazása csak felvillan a kötetben, akár a dualizmus koráról, akár a kisebbségi korszakról esik szó. Sőt az utóbbi esetében olyan kellemetlen meglepetések is érhetik az olvasót, hogy a szerző valamelyik lapból idéz egy-egy cikket valamelyik sajtótörvény-tervezet kapcsán, miközben ezekről az olvasó a kötet más helyein semmit sem tudhat meg, tartalmukat az idézetek kapcsán sem említi. (A 155. oldalon Hegedűs Nándor cikkét említi az 1930-as tervezet kapcsán, a 165. oldalon a *Temesvári Hírlap* vezércikkét az 1926-os tervezet kapcsán.)

Fleisz János a társadalmi beágyazottság érzékeltetésére leginkább a műveltségi statisztikákat használja fel, ezek elemzése azonban nem egyszer felületes vagy felesleges. Sokkal áttekinthetőbb lett volna a megfelelő táblázatok illusztrációként való használata és azok elemzése, mint a szerző által választott módszer, azaz a szövegben történő felsorolás. Ahol pedig összehasonlít, statisztikai értelemben véve jelentéktelen különbségeket hajlamos felnagyítani; így például akkor, amikor az írni-olvasni tudásnak a hét vizsgált városra vonatkozó 1910-es adatait veti össze. Hiába nyilvánvaló, hogy négy esetben (Arad – 69,6 %, Kolozsvár – 69,4 %, Marosvásárhely – 70,5 %, Szatmárnémeti – 70,6 %) valójában nincs értelmezhető különbség, mégis komoly mutatónak tekinti az adatokat. Ráadásul elemzését olykor a saját maga választotta és az előszóban fontos újdonságként beállított földrajzi

értelmezési keret is érvényteleníti. Például az 1919 előtti korszakra vonatkozóan is együtt kezelhetőnek tarja a történeti Erdélyt és a Bánság, valamint a Partium ekkor még az ország központja felé orientálódó területeit. Mindezt azonban nem valamiféle tartalmi vagy társadalmi hasonlóság alapján teszi (például azon az alapon, hogy az interetnikus tapasztalatok gazdagsága esetleg mindegyik város sajtójában hangsúlyosan megjelent, és ez összekapcsolhatóvá teszi őket), hanem a két világháború közti korszakkal való egyszerűbb összevethetőség érdekében. Pedig teljesen világos, hogy például a dualizmus kori Kolozsvár szerepét a sajtóhálózatban nem lehet olyan módon értelmezni (55. o.), hogy Aradot, Temesvárt vagy Nagyváradot úgy vizsgáljuk, mintha az ottani sajtó ugyanarra orientálódott volna.

Ezzel szemben egy-egy jól kiválasztott esettanulmány alkalmas lehetett volna arra, hogy megvilágítsa a különböző társadalmi közegben és földrajzi térben működő lapok társadalmi háttérének különbségeit, azok hatását a lap működésére. Ehelyett leginkább szentenciákat kaphatunk, mint például ezt: „a kisebb városok és községek »egyszemélyes« lapjai és a nagyvárosok újságírása között nagy volt a szakadék, mind az előállítás technikai, mind pedig szakmai lehetőségei között” (15. o.). Fleisz nem egyszerűen „elkerüli”, hogy megkísérelje bemutatni és elemezni a sajtó társadalmi funkcióját, hanem megalapozatlan állításokat is tesz. Például – nem minden ellentmondástól mentesen – azt állítja: a századfordulón a politikusok nem szántak különösebb közvéleményformáló és mozgósító szerepet a sajtónak, noha szerinte pártoktól független információs rendszer sem létezett. Ám kétséges, hogy ez a tétel igaz lehet-e, tekintve, hogy Kossuth *Pesti Hírlapja* saját eszméinek hatékony szócsöve lett, de legalább azóta, hogy 1841. augusztus 18-án beköszönő vezércikkében Desewffy Aurél a *Pesti Hírlap* elleni küzdelmet jelölte meg a *Világ* fő feladatának.

Az ilyen megalapozatlan kijelentések helyett szerencsésebb lett volna a már említett esettanulmányok segítségével bemutatni a lapok olvasótáborát, hatókörüket társadalmi és földrajzi értelemben, a szerkesztőségek társadalmi-politikai-ideológiai kötődéseit, közéleti szerepét, mind 1919 előtt, mind az azt követő időszakban. Hiszen egy-egy jól kiválasztott szerkesztőség tagjait bemutató vagy esetleg egy teljességre törekvő adattár az erdélyi magyar sajtómunkásokról szépen illusztrálhatta volna mindezt. Csak néhány példát említve: a zilahi Bölöni Zoltán a Függetlenségi és 48-as Párt helyi elnöke és emellett 1905 és 1916 között a *Független Újság* szerkesztője és kiadótulajdonosa; a marosvásárhelyi Fekete Andor ügyvéd nemcsak a *Székely Napló* szerkesztője, hanem a *Független Magyarország* és a *Pesti Napló* riportere is volt, valamint függetlenségi irányultságú városi politikus 1918 előtt; Hirschler József kolozsvári római katolikus egyetemi lelkész, a Marianum alapítója, egyúttal a Providentia nyomda alapítójaként és a *Művészeti Szalon* című lap szerkesztőjeként kötődött a kisebbségi sajtóhoz; Zakariás János több brassói magyar újság munkatársa egyúttal 1906 és 1910 között országgyűlési képviselő, a Függetlenségi és 48-as Párt tagjaként, sőt ő volt az egyik, aki 1910 márciusában Khuen-Héderváry Károly miniszterelnököt megsebesítette a parlamentben; közeli ismerőse, Szele Béla, a *Brassói Lapok* többszöri főszerkesztője a két világháború között az Országos Magyar Párt vezetésének tagja. Ilyen és ehhez hasonló adatokból kirajzolódhatna, hogy milyen összefüggések, milyen társadalmi viszonyok határozták meg a sajtó működését. (És így esetleg elkerülhetné a szerző, hogy azt állítsa: Zágony István, az Országos Függetlenségi és 48-as Párt hivatalos lapjának, az *Újságnak* 1913–1915 közötti főszerkesztője csak 1920 után vált volna ismertté Kolozsvárott, ahogy Szele Béla is Brassóban – 106. o.)

A szorosabb értelemben vett sajtótörténeti részek használhatósága és tartalma is problematikus. Egyfelől a szerző hajlamos arra, hogy a sajtó általános helyzetét leíró fejezetben előadottakat egy-egy város sajtója kapcsán megismételje. Másfelől a sajtót ezekben az esetekben sem elemzi alaposan, inkább csak felsorolja egyes mennyiségi jellemzőit, és ítéletet mond minőségéről, anélkül, hogy azt tényeken nyugvó összehasonlítással alapozná meg. Nemcsak unalmas, hanem olykor már-már követhetetlen, ahogy a folyó szövegben sorjáznak egy-egy város lapjai, hasábszámmal, rovatszerkezettel, majd egy-egy szó szerinti cikkidézzel.

Legalább ennyire problémás azonban az a kisebbségi és komunitárius kontextus és ideológiai háttér, amely meghatározza a munka történelemfelfogását. A szerző görcsösen ragaszkodik azokhoz az évtizedes, valódi tartalommal soha meg nem töltött szlogenekhez, amelyek elemzésre nem alkalmasak, pusztán identitásképző funkciójuk van. Például: az erdélyi sajtó az „összmagyar sajtó regionális leágazása” (89. o.); a „széles körben elterjedt kritikus szemlélet” a „tipikusan erdélyi ellenzékiesség” következménye (96. o.); az 1920-as évektől megjelenő speciális erdélyi sajtó „lényegében megmaradt a magyar sajtó szerves részének, de mint annak egy regionális változata” (100. o.). Lényegében ez az identitásképző feladat ragadtatja olyan állításokra, hogy 1918 előtt nem volt szokás erdélyi sajtóról vagy irodalomról beszélni, holott K. Lengyel Zsolt vonatkozó tanulmányai (például a 2007-ben megjelent, *A kompromisszum keresése* című kötetben) elég részletesen bemutatták a proto-transzilvanizmus jelenségét. Ha azonban ez nem lenne elég, akkor talán elég felhívni a figyelmet arra, hogy Vákár P. Artúr gyergyószentmiklósi lapszerkesztő az Erdélyi Szövetség keretében, illetve Ugron Gábor királyi biztos munkatársaként kifejezetten az erdélyi sajtó megszervezésére tett javaslatokat, mivel szerinte a magyarországi újságírás érzéketlen volt a specifikusan erdélyi problémák iránt. (Igaz, az is nehezen érthető, hogy a transzilvanizmust Kós Károly 1930-ban (!) alapozta volna meg, noha nemcsak a *Kiáltó Szó* jóval korábbi (1921), hanem az ideológia is 1918 előttre nyúlik vissza; például Szele Béla egy 1910. márciusi vezércikkében Bethlen István (!) eszméit nevezi szó szerint transzilvanizmusnak.) Ez a tipikusan erdélyi magyar kisebbségi nézőpont, az összetartozás görcsös kimutatása a különösség egyidejű, hasonlóan görcsös hangsúlyozásával meghatározza az egész munka értékítéletét is.

Az ezzel szorosan összefüggő komunitárius szemlélet már abban is megragadható, hogy Fleisz arról beszél: egyes városok indítják meg lapjaikat. Választott mottói mindegyike azt illusztrálja, hogy a sajtó maga a nemzet, és feladata annak szolgálata. Értékelései is leginkább a nemzethez kötődnek, ezzel esetenként teljesen elmosva az egyéb, professzionális és szoros értelemben vett sajtótörténeti kritériumokat. Így aztán hiába bármilyen kritikus megállapítás, hiába a szerző által is jelzett problémák, a végeredmény minden esetben az, hogy az adott város, térség sajtója fontos és lényeges volt. Ennek a megközelítésnek az abszurditását jól érzékelteti a következő

passzus, amelyhez hasonlót még tucatjával találni a kötetben:

„Egészében véve tehát sajátos szerepe és szelleme által az erdélyi magyar sajtó kielégítő képet mutat, még ha találunk is benne hiányosságokat, kiküszöbölhető hibákat, de végeredményben valósággal történelmi szerepet vállalt. Bár a sajtó nemzetmentő szerepe túlzás, az mégis tagadhatatlan, hogy aktívan szerepet vállalt a magyarság érdekeinek megvédésében, és a nemzeti identitás megtartásában” (110. o.).

Fleisz János munkája összességében adatok problematikus színvonalú gyűjteménye, amelyben sokszor egymás mellé nem illő elemek kerülnek egymás mellé (esetenként kellő szerkesztés nélkül). A mű stílusa redundáns; a gyakori jelzőhalmozás alapján akár azt is gondolhatnánk, hogy a szerzőt leginkább a terjedelem duzzasztása vezette – és akár azt is, hogy a kéziratot nem szerkesztették meg alaposan. A kötet legjobban használható és tartalmas része a függelékbe került adathalmaz (lapok címei, szerkesztői, megjelenési helyei és statisztikák laptípusokról, írni-olvasni tudásról, értelmiségiek arányáról stb.). Ha a szerző ezt az anyagot kibővítette volna, és minuciózus kutatómunkával elkészítette volna a kisebbségi korszak teljes sajtójának adattárát (példaként szolgálhatott volna számára Kuszálík Péter műve az 1940 és 1989 közti korszakra vonatkozóan), és ahhoz készített volna egy alapos, viszont a lényeges összefüggéseket bemutató, a sajtó társadalmi beágyazottságát vizsgáló, hangsúlyosan összehasonlító bevezető tanulmányt, akkor sokkal közelebb került volna témája történelmi megértéshez. Nem utolsó sorban pedig az elérni szándékozott „örökkévalóságához” is. (Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940*. Pécs: Pannónia Könyvek, 2005, 240 lap, 2800 Ft.)

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

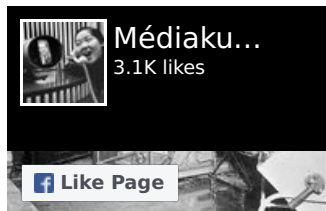
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)